

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИЩА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА (WSL), М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
ГУМАНІТАРНО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯНА ДЛУГОША (UJD),
М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
УНІВЕРСИТЕТ HUMANITAS, М. СОСНОВЕЦЬ, ПОЛЬЩА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. А. С. МАКАРЕНКА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАРПАТСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІДПРИЄМНИЦТВА
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»»

ЗБІРНИК ТЕЗ
XI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ»
24-25 листопада 2022 р.

Тернопіль, 2022

УДК 364.4
ББК 65.9
С 70

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(протокол № 11 від 27 листопада 2022 року).*

Соціальна робота: виклики сьогодення: Збірник наукових праць за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2022. 156 с.

С 70

У випуску вміщено матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, проведеної кафедрою соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в м. Тернопіль 24–25 листопада 2022 року.

**УДК 364.4
ББК 65.9**

© ТНПУ імені В. Гнатюка, 2022

Організатори конференції:

кафедра соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Партнери конференції:

Вища лінгвістична школа (WSL), м. Ченстохова, Польща; Гуманітарно-природничий університет імені Яна Длугоша (UJD), м. Ченстохова, Польща; Університет Humanitas, м. Сосновець, Польща; Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка; Хмельницький національний університет; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Карпатський інститут підприємництва Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»».

Організаційний комітет:

Сорока О. В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Калаур С. М. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Лещук Г. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

ЗМІСТ

I. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	9
Kalaur Svitlana, Voloshenko Maryna PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS OF THE SOCIAL SPHERE IN THE SYSTEM OF CONTINUOUS EDUCATION	9
Калініченко Олена ПИТАННЯ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	12
Кухарь Світлана, Іонова Ірина ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК У СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ НАВИЧОК САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	16
Окаєвич Анастасія PERSPECTIVES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE SOCIAL WORKERS IN THE SYSTEM OF THE MILITARY EDUCATION OF UKRAINE.....	22
Баранюк Василь АКТОРСЬКИЙ ТРЕНІНГ ЄЖИ ГРОТОВСЬКОГО: СУТНІСТЬ, ХАРАКТЕРИСТИКИ, МОЖЛИВОСТІ.....	25
Сорока Ольга, Щербина Костянтин МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦЮВАТИ В КОМАНДІ У МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ.....	29
Туровська Ірина ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ.....	32
II. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ.....	36

<i>Атрощенко Тетяна</i>	ТЕОРЕТИЧНІ ВЕКТОРИ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ.....	36
<i>Боделан Марина, Сугак Анатолій</i>	КРИЗОВА СУПЕРВІЗІЯ ЯК ФОРМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	39
<i>Боделан Марина, Яковлева Даниїла</i>	ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	41
<i>Брик Вікторія</i>	КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	44
<i>Бриндіков Юрій</i>	ШЛЯХИ ПРЕВЕНЦІЇ ТА ЛОКАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	46
<i>Ганджа Степан</i>	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	49
<i>Гнатишин Юрій</i>	МЕДІАТОРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	51
<i>Гриценко Вікторія, Рижанова Алла</i>	ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї.....	54
<i>Завадська Катерина</i>	РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВІДПОВІДЬ НА КАТАСТРОФИ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ.....	58
<i>Кобзар Тетяна, Гончаренко Олена</i>	СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	60

<i>Ковальчук Інна</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	64
<i>Конончук Антоніна</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЛ- ПОЗИТИВНИМИ ЛЮДЬМИ ЯК НАПРЯМУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	67
<i>Костіна Валентина</i>	
РОЗВИТОК РЕЗІЛЬЄНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ.....	71
<i>Креховець Юлія</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗМІНИ МИСЛЕННЯ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ.....	75
<i>Купенко Олена, Костенко Андріана, Кальченко Лариса, Пехота Олена</i>	
ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ВРАЗЛИВИХ ГРУП.....	78
<i>Лесь Ангеліна, Іонова Ірина</i>	
ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ РОБОТОЮ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД.....	82
<i>Лещук Галина, Василик Марія</i>	
НАПРЯМИ ТА ВИДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПЕДАГОГІЧНИМ КОЛЕКТИВОМ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	85
<i>Лещук Галина, Прокопчук Ганна</i>	
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОГО СОЦІУМУ.....	89
<i>Лещук Галина, Чабан Наталія</i>	
СОЦІАЛЬНА ЕКСКЛЮЗІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА.....	92
<i>Маняк Анна, Гончаренко Олена</i>	
СУПРОВІД СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ, ЯК БАЗОВА СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ	

ГРОМАДІ.....	95
<i>Поліщук Віра, Чічель Олександр</i>	
АРХІТЕКТУРНА ДОСТУПНІСТЬ ТА БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ.....	100
<i>Попович Юлія, Турчин-Кукаріна Ірина</i>	
ПРОФЕСІЙНІ СТЕРЕОТИПИ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....	105
<i>Романовська Людмила, Василенко Олена</i>	
ФОРМИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ В ІНКЛЮЗИВНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ.....	109
<i>Руденко Наталія, Іонова Ірина</i>	
МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ДО НАДАННЯ ПОСЛУГ ОРГАНІЗАЦІЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	113
<i>Сорока Ольга, Венгреневич Катерина</i>	
СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА «ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ» МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	119
<i>Сорока Ольга, Гречанник Наталія</i>	
ПРОЄКТИВНІ МЕТОДИКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	123
<i>Уманчук Ольга</i>	
РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	126
<i>Якущенко Юлія, Рижанова Алла</i>	
МОТИВАЦІЯ БЕЗРОБІТНИХ ДО ПРАЦІ У ЦЕНТРАХ ЗАЙНЯТОСТІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....	130
ІІІ. ПОТЕНЦІАЛ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	135
<i>Головатюк Іван</i>	
ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРТ- ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ЗВО.....	135
<i>Луценко Олена</i>	
ВРАХУВАННЯ ДЕРЖАВОЮ ПОТРЕБ ТА ІНТЕРЕСІВ БАТЬКІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З	

ІНВАЛІДНІСТЮ: ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ...	138
<i>Олійник Галина, Главацька Ольга</i>	
СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	141
<i>Петришин Людмила</i>	
РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА.....	145
<i>Хлебик Світлана</i>	
РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	149
<i>Шукатка Оксана, Коржан Ольга</i>	
ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	153

I. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Svitlana Kalaur

Doctor of Redagogical Sciences, Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
Ternopil

Maryna Voloshenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Odesa Polytechnic State University,
Odesa

PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS OF THE SOCIAL SPHERE IN THE SYSTEM OF CONTINUOUS EDUCATION

The professional activity of specialists in the social sphere is specific, its patterns are determined by the theory of adult learning. Self-development and self-realization take place in the general context of the development of professionalism, which is what the joint activities of the subjects of professional education are aimed at. Specialists not only provide conditions for the professional development of others, but also acquire professionalism themselves in the process of interaction with those who are being trained.

Keywords: *personal development, principles of continuing education, training of social sphere specialists.*

The processes of globalization, informatization, democratization, humanization, the formation of market relations are factors of deep content and structure activities renewal in all social institutions, including educational ones. The problem of educating a responsible, talented personality, capable of realizing their own life values is becoming important in the system of professional training of social sphere specialists. This increases the requirements for the educational process in universities, which train a new generation of specialists, that correspond to the European standard of professional training.

The professional training of specialists in the social sphere problem is reflected in the scientific principles of: social pedagogy (O. Bezpalko, I. Zvereva, A. Kapska, L. Koval, I. Lipsky, A. Mudrik, A. Ryzhanov) social and pedagogical work with children and youth in various societies (A. Bespalko, A. Laktionova, V. Orzhekhovskaya, Yu. Polishchuk, S. Savchenko). The works of scientists R. Vainola, L. Mishchik, V. Polishchuk, S. Kharchenko and others are

devoted to the issues of professional training of the future specialist in the social sphere.

The system of training specialists in the social sphere is based on the principles of continuous professional education: humanization, humanitarization, democratization, continuity, integration, individualization and involves the professional development of the individuals, in particular social specialists.

The competence of specialists in the social sphere is formed and developed in the system of vocational education and indicates a high level of readiness of specialists to influence communication, relations between people, the situation in the micro-society, and dialogue on an equal footing [1].

Investigating the patterns of personality training in the education system as subjects of activity, S. Vershlovsky states that the educational sphere is subordinated to the leading goals of the individual: professional, family, socio-pedagogical. Therefore, education depends on the interests and abilities of the subject, his needs, which are determined by the life situation. It is necessary to focus on the practical result of training, which allows you to apply new knowledge and skills, acquire a new profession, improve your social or professional status.

Therefore, the specific functions of social specialists include:

- developed sense of responsibility;
- the need to care for others;
- the need to transfer their knowledge and their life experience to others;
- the ability to actively participate in professional activities;
- ensuring the purposeful impact of all social institutions on the behavior and activities of the client;
- participation in programming and forecasting the process of social development of a particular individual, micro-society;
- organization of socio-pedagogical activities of adults and children [2].

Education enriches not only the attitude of a person to the world around him, but also to himself. These two functions of education in relation to adults can be distinguished only conditionally. The ability to enrich objective activity is possible only if one's own «I» is enriched. On the other hand, a developed self-consciousness is a prerequisite for the active interaction of the individual with the environment [1].

Personal development in the educational process emphasizes S. Vershlovsky: knowledge and skills become personally significant, take into account new achievements of science in a certain area of professional activity, can be applied in subject-practical activities, have an integrated character because social specialists in practice solve more than one problem: psychological, social, medical, legal, environmental.

The principles of continuous education are justified by N. Protasova: actualization of learning outcomes, individual experience and development of individual educational needs, creation of conditions and freedom of choice, problem-situational organization of education, stimulation of creative potential development and the moral-volitional sphere of the individual. Natural, in her opinion, is also the interconnection of continuous education with active self-education, self-development, self-training [3].

In the works of L. Mishchik, the following tasks of continuous specialists education are defined: restoration, renewal, deepening of the necessary general educational and professional knowledge, skills and abilities, assistance in acquiring professional experience and professional adaptation, creating conditions for raising the general cultural level, developing intellectual and creative potential; overcoming existing stereotypes and changing professional and personal attitudes in accordance with modern requirements, as well as stimulating self-education and self-development of a specialist [3].

If a specialist in the social sphere recognizes himself as a professional, an active subject of social and pedagogical activity, then he pursues to embody himself in the professional sphere, which, in turn, determines the formation of educational needs. Acquired new knowledge, skills and abilities determine a qualitatively new level of professional activity.

The professional activity of specialists in the social sphere is specific, its patterns are determined by the theory of adult learning. Self-development and self-realization take place in the general context of the development of professionalism, which is what the joint activities of the subjects of professional education are aimed at. Specialists not only provide conditions for the professional development of others, but also acquire professionalism themselves in the process of interaction with those who are being trained.

Since a specialist, as a rule, is doing a specific job, his need for training will be fully connected with the main professional activity, as well as with the performance of other social roles, so he will pursue fairly specific, practical and realistic goals, he will relate to the educational process consciously and responsibly, that is, learns motivatedly.

References:

1. Dash, B. M. (2019). Social Work Theory & Practice Lesley Deacon and Stephen J Macdonald. *Journal of Social Work*, 19(1), 162–163. <https://doi.org/10.1177/1468017318802912>
2. Kourgiantakis, T., & Lee, E. (2020). Social work practice education and training during the pandemic: Disruptions and discoveries. *International Social Work*, 63(6), 761-765. <https://doi.org/10.1177/0020872820959706>

3. Mishchik, L. (2016). Peculiarities of the system approach in the professional activity of social practitioners. *Bulletin of the Chernigiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*, 133, 150-154

Калініченко Олена
докторантка,
КазНПУ ім Абая
м. Алмати, Казахстан

ПИТАННЯ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглядаються в науково-методичному плані питання розробки інноваційних педагогічних засобів навчання та застосування комп'ютерних навчальних програм, зокрема, використання мультимедійних засобів та елементів дистанційного навчання. З огляду на ситуацію, в якій зараз перебуває весь світ, багато механізмів контролю і процеси, встановлені в освітніх установах, перестали функціонувати належним чином. Це зумовило необхідність педагогам використовувати свій досвід і знання для продовження роботи: іноді на основі традиційного підходу; в іншому випадку спираючись на нові процеси професійного навчання.

Ключові слова: *особливі освітні потреби, виробниче навчання, професійні навички, інформаційні технології.*

Основне завдання технічної та професійної освіти на сучасному етапі — підготовка фахівців, здатних нестандартно, гнучко і своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються в світі. Тому для підготовки учнів до професійної діяльності в майбутньому також використовуються інноваційні методи навчання. Ці методи включають проблемне навчання, яке передбачає оволодіння навичками вирішення проблемних завдань, на які немає однозначної відповіді, а також самостійну роботу над матеріалом і розвиток навичок застосування отриманих знань на практиці. Інноваційні методи навчання також включають інтерактивне навчання. Вони спрямовані на активне і глибоке засвоєння вивченого матеріалу, розвиток вміння вирішувати складні завдання. Інтерактивні заняття включають імітаційні та рольові ігри, дискусії, моделювання ситуацій [1].

Одним із сучасних методів є навчання через співпрацю. Його використовують як для роботи з соціальними партнерами, так і в невеликих групах. Цей метод має своєю місією ефективне засвоєння навчального матеріалу, розвиток здатності сприймати різні точки зору, здатності співпрацювати і вирішувати конфлікти в процесі спільної роботи

[2]. Інноваційні методи навчання, що використовуються на поточному етапі викладання та навчання, також включають метод, в якому моральні цінності є пріоритетом. «Співпраця» сприяє формуванню індивідуальних моральних установок на основі професійної етики, розвитку критичного мислення, вміння представляти і відстоювати власну думку. Інноваційні методи дозволили змінити роль вчителя не тільки як носія знань, а й наставника, який ініціює творчі пошуки учнів [3].

Навчальні заклади зможуть скористатися можливостями, пропонованими ІКТ, тільки якщо вони адаптують загальні рамки їх використання. Щоб відкрите навчальне середовище стало реальністю, керівники навчальних закладів повинні відігравати активну роль, з одного боку, у забезпеченні стратегічного бачення, а з іншого — у перетворенні розрізнених шкіл на громади [4]. Актуальним є навчання та заохочення професіоналів, які застосовують інноваційні ідеї методи навчання. Вдосконалення має супроводжуватися планами організаційних перетворень і розвитку освітніх установ. Навчальні заклади повинні розглянути можливість оцінки власної здатності та бажання використовувати ІКТ та адаптуватися до них, якщо це необхідно, власну організаційну та управлінську модель [5].

Для вирішення цих завдань необхідно проводити перепідготовку викладачів, семінари, відеоконференції, вебінари, створювати мультимедійні кабінети та здійснювати просвітницьку роботу серед учнів щодо використання сучасних комп'ютерних технологій. Найкращим варіантом впровадження інновацій у систему професійної та технічної освіти є дистанційне навчання з використанням глобальних та локальних мереж [6]. В європейських країнах цей метод навчання давно застосовується повсюдно, в Казахстані ж він знаходиться в стані зародження і розвитку. Для багатьох жителів селищ, віддалених від великих міст, це єдиний спосіб отримати диплом про середню спеціальну освіту.

Відбувається нова організація суспільства, нове ставлення до життя і нові вимоги до освітніх організацій. Сьогодні основним завданням навчання є не тільки накопичення учнями певної кількості знань, навичок, а й підготовка учня як самостійного суб'єкта навчальної діяльності [7]. Основа сучасної освіти — діяльність як вчителя, так і, перш за все, учня. Саме цій меті — вихованню творчої та активної людини, здатної вчитися, вдосконалюватися самостійно — підпорядковані завдання сучасної освіти.

Ефективність навчання не в останню чергу залежить від залучення необхідних органів почуттів до сприйняття і переробки навчального матеріалу. Органи почуттів, будучи каналами інформації, характеризують предмет з самих різних сторін. Отже, чим більша їх кількість працює, тим

багатше і докладніше інформація для абстрактного мислення. Технологічні ресурси — це засоби, які використовують технології для досягнення мети. Вони можуть бути фізичними, які називаються матеріальними; або невидимі, які називаються нематеріальними або трансверсальними [8]. Ці ресурси дуже корисні для суспільства і стали частиною повсякденного життя, оскільки дозволяють легко виконувати велику кількість завдань.

Окрім роботи зі звичайними учнями, розвиток учнів з особливими потребами також забезпечується сучасними освітніми інноваціями. Приклади проектів для особливих дітей: "Доступне середовище", "Інклюзивна освіта". Все частіше на уроках з учнями педагоги використовують кольорову, казкову арт-терапію, забезпечуючи повноцінний розвиток дітей. Технології пропонують можливість розробки нових рішень для кращої персоналізації навчання, дозволяючи вчителям більш уважно взаємодіяти з кожним учнем і в більш актуальній формі. Завдяки аналізу навчання [4, с. 67] можуть з'явитися нові, більш орієнтовані на учнів методи навчання, оскільки можна точно відстежувати прогрес учнів, які використовують ІКТ: вчителі можуть точно знати, що відбувається, аналізувати результати навчання кожної людини і визначати додаткові потреби в підтримці на основі стилю навчання кожної людини.

Укладення. Сьогодні багато педагогів використовують сучасні технології та інноваційні методи навчання для досягнення результатів навчання. Ці методи включають активні та інтерактивні форми, що використовуються в навчанні. Активні методи передбачають активну позицію учня по відношенню до вчителя і тим, хто разом з ним здобуває освіту. Під час занять з їх використанням використовуються підручники, зошити, комп'ютер, тобто індивідуальні засоби навчання. За допомогою інтерактивних методів відбувається ефективно засвоєння знань у співпраці з іншими учнями [9]. Ці методи відносяться до колективних форм навчання, в ході яких над досліджуваним матеріалом працює група учнів. Завдяки нововведенням, внесеним в освітній процес в останні роки, навчаються й учні, які мають серйозні проблеми зі здоров'ям, вони мають можливість отримати повноцінну освіту. Ресурсними центрами, за підтримки уряду Казахстану, розроблений і апробований нацпроект, в якому вказані всі нюанси інклюзивної освіти. Цей вид освіти важливий з психологічної точки зору. Отже, ми знаходимося у вирішальному моменті, щоб задуматися про форми взаємовідносин і взаємодії між педагогами і учнями, а також про способи інтеграції сприятливих властивостей або можливостей цифрових технологій в освітній процес, які можуть бути численними і обнадійливими, якщо ми розуміємо освіту як мультимодальний процес.

Список використаних джерел

1. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.; Высшая школа, 1990 — С. 6.
2. Новиков В.А., Сапун О.Л. Организация модульно-рейтингового обучения на основе системы дистанционного обучения «Moodle». Сборник монографий. Книга 24. Образовательно-инновационные технологии: теория и практика. Воронеж-Москва. 2015. с. 79-88.
3. Культурологический аспект современных педагогических технологий обучения. Методическое пособие/Марков А.П. Лабренцева Е.Ю. – СПб.:СИНЭЛ, 2016. – 122 с.
4. Алимов, А. Т. Развитие самостоятельного и творческого мышления у учащихся в процессе обучения / А. Т. Алимов, И. Б. Савриева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2014. — № 1 (60). — С. 468-470. — URL: <https://moluch.ru/archive/60/8663/> (дата обращения: 10.10.2022).
5. Дробышева, Е. А. Инклюзивное образование в системе среднего профессионального образования / Е. А. Дробышева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 2 (292). — С. 256-258. — URL: <https://moluch.ru/archive/292/66219/> (дата обращения: 25.09.2022).
6. Романцев Г. М. Р69 Уровневое профессионально-педагогическое образование: теоретико-методологические основы стандартизации: монография /Г. М. Романцев, В. А. Федоров, И. В. Осипова, О. В. Тарасюк. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2011. 545 с. ISBN 978-5-8050-0444-6
7. Вяткина И.В. Мультимедийная поддержка как средство интенсификации образовательного процесса в технологическом университете / И.В. Вяткина, А.А. Курзякова // Сборник материалов Международной научно-практической конференции студентов, магистрантов, аспирантов и молодых ученых VII «Нугаевские чтения», – 2014 г. С. 356–357.
8. Казаченок, В.В. Информатизация учебного процесса в высшей школе: педагогические аспекты / В.В. Казаченок // Вышэйшая школа: навукова-метадычны і публіцыстычны часопіс. – 2012. – № 2. – С. 15-18.
9. Кумпилова А.Р., Калашникова С.В. Использование инновационных образовательных технологий в организации учебного процесса в высшей школе. // Современные наукоемкие технологии. – 2014. – № 12 (часть 1) – С. 66-67.

Світлана Кухарь
магістрантка спеціальності 231 Соціальна робота

Ірина Іонова
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК У СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ НАВИЧОК САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено проблему формування і розвитку навичок самоменеджменту соціальних працівників. Самоменеджмент визначено як технологію самореалізації соціального працівника у професійному та особистісному просторі. Запропоновано прийоми самоменеджменту, які здатні забезпечити самомотивацію, саморозвиток і самоорганізацію соціальних працівників в процесі здійснення професійної діяльності.

Ключові слова: самоменеджмент, соціальний працівник, тайм-менеджмент, раціональне планування професійної діяльності, тренінг.

Особливості функціонування сучасного цивілізованого світу, що пов'язані з невідпинним розвитком технологій передачі та обробки інформації, потребують сьогодні від соціального працівника знань, умінь і навичок, які б допомагали йому миттєво реагувати на зміни зовнішнього середовища. Сьогодні фахівець соціальної роботи повинен володіти новітніми методиками і технологіями своєчасного прогнозування напрямів розвитку соціально-економічних і культурно-цивілізаційних процесів, уміти визначати стратегічні цілі, приймати оптимальні рішення. Він постійно має розвивати власний інтелектуальний потенціал для підвищення конкурентоспроможності через генерування нових ідей та швидкого їх впровадження в практичну діяльність як реакцію на суспільні виклики.

Увійшовши в соціальну роботу як новий напрям менеджменту, самоменеджмент став відповіддю на такі зміни в управлінні сучасними соціальними закладами.

- 1) Зростання масштабів змін в світі загалом і соціальній сфері зокрема детермінує пошук нових підходів до роботи соціальних закладів і надання соціальних послуг, що вимагає від соціальних працівників необхідність саморозвитку.
- 2) Ринкові умови управління соціальними закладами вимагають від їхніх керівників опанування інноваційних управлінських прийомів,

що потребує об'єктивної оцінки власного потенціалу, саморозвиток необхідних знань та вмій.

- 3) Стреси, перенавантаження (фізичні та емоційні), завищені вимоги з боку споживачів послуг, рольові конфлікти, низький рівень «матеріального визнання» праці, необхідність ухвалювати нестандартні рішення в обмеженому часі та інші аспекти практичної соціальної роботи обумовлюють невизначеність майбутнього, що вимагає від керівників соціальних служб і персоналу уміння керувати собою.

Дослідження особливостей практичної соціальної роботи показує, що першорядною є проблема ефективності професійної діяльності, в якій співвідносяться цілі, витрати і коефіцієнт корисної дії у наданні клієнтам відповідної допомоги. Науковці пояснюють зазначене тим, що соціальні служби не мають достатніх ресурсів – матеріальних і людських (не вистачає кадрів), а ті, що працюють – перевантажені роботою. Враховуючи ці обставини, вагомим і оптимізуючим фактором соціальної роботи виступає фахівець закладу – соціальний працівник, який здатний керувати власним робочим навантаженням.

За розумінням Є. Дєдова, менеджмент соціальної роботи вже структурно містить в собі напрямок самоменеджменту. Робота управлінського персоналу над підвищенням власних особистісних та організаційних характеристик виступає сьогодні як один з напрямів розвитку закладу соціальної роботи, що впливає на ефективність надання соціальних послуг [2, с. 26].

Трансформації суспільного буття підвищують вимоги до керівництва і персоналу соціальних служб, їхнього професіоналізму і кваліфікації. Крім того, в українських реаліях необхідність розвивати нові управлінські традиції і саморозвитку фахівців соціальної роботи виступають необхідною умовою виживання вітчизняної соціальної сфери в ринкових умовах. Сучасний керівник соціальної служби змушений переходити від менеджерських технологій, орієнтованих на нівелювання характеристик підлеглих, до максимального використання їх індивідуальності, делегування виконавцям повноважень та відповідальності. Наразі активізація професійної діяльності персоналу соціальних служб забезпечується демократизацією менеджменту, участю співробітників у прийнятті рішень, створенням для них можливостей у напрямку поповнення знань і розвитку навичок. У цих умовах особливо необхідним є опанування керівниками соціальних служб сучасним інструментом активізації поведінки персоналу закладу – самоменеджментом.

Самоменеджмент в контексті професійної діяльності соціальних працівників трактуємо як здатність раціонально організовувати практичну

діяльність для досягнення ефективного результату в соціальній роботі, що передбачає процес внутрішньої мобілізації власних можливостей та ресурсів особистості, активізації цілеспрямованих дій і персональної самоорганізації на робочому місці. Спираючись на уявлення дослідників (О. Бутиліна, О. Штепа та ін.) щодо сутності самоменеджменту, ми визначаємо його як технологію (комплекс прийомів, алгоритм дій) самореалізації фахівця в професійному та особистісному просторі шляхом оптимального управління і раціонального використання особистих (зокрема, емоційних) ресурсів. Формування і розвиток навичок самоменеджменту соціальних працівників має стати одним із провідних напрямів управлінської роботи у відповідних організаціях [3].

Самоменеджмент у процесі професійної діяльності соціального працівника включає такі складові: уміння спланувати практичну діяльність; володіння техніками раціонального планування професійної діяльності; здатність до візуалізації і прогнозування результатів соціальної роботи; володіння прийомами і техніками самомотивації, самоорганізації і самоменеджменту; оперування основними методами тайм-менеджменту.

Процес формування і розвиток навичок самоменеджменту соціальних працівників має стати одним із провідних напрямів управлінської роботи у відповідних організаціях, який варто здійснювати різними менеджерськими прийомами. В літературі з управління за останні роки представлений цілий ряд праць з теорії і практики самоменеджменту. Багато концепцій побудовано на ідеї побудови систем прийомів та методів самоменеджменту, які можна використовувати фахівцям будь-якої сфери, в тому числі й соціальної. Вони мають надзвичайну цінність для прикладної соціальної роботи та, зокрема, управління нею. Практика доводить, що вони містять методологічні можливості і сприяють розвитку професіоналізму соціальних працівників, підвищення їхньої кваліфікації, мотивації персоналу соціальних служб.

Одним з прийомів самоменеджменту, що заслуговує на нашу увагу, це встановлення пріоритетів у виконанні робочих завдань. Його сутність полягає в тому, щоб записувати в будь-якому порядку всі завдання, які потрібно виконати протягом робочого дня або поточного робочого тижня. Для цього потрібно уважно ознайомитися з отриманим масивом завдань і розсортувати їх на чотири групи А, Б, В і К за критеріями «терміновість» і «важливість».

- 1) Завдання групи А: надтермінові і важливі завдання, які потрібно виконати обов'язково і негайно.
- 2) Завдання групи Б: важливі справи, але менш термінові, які необхідно виконати у найближчий час. Однак, варто пам'ятати, що тут є небезпека: рано чи пізно ці задачі перетворяться на термінові, і

фахівцеві прийдеться вирішувати їх у найкоротші терміни. Тому необхідно, по можливості, такі задачі цілком або частково доручати своїм помічникам або підлеглим. Як результат, фахівець розвантажує себе, а передоручення сприяє мотивації і підвищенню кваліфікації підлеглих / помічників, адже їм довіряються відповідальні справи.

- 3) Завдання групи В: найменш важливі завдання, які можна тимчасово відкласти або делегувати іншим колегам або співробітникам.
- 4) Завдання групи К: менш термінові і менш важливі справи. Дуже часто справи цієї категорії «осідають» на робочому столі. Якщо фахівець починає займатися цими справами, то задачі першої категорії не виконуються чи відбувається перевантаження і, як наслідок, – стрес. Від таких несуттєвих і нетермінових справ варто утримуватися. Не треба боятися відправляти їх до архіву або смітника

Інший прийом самоменеджменту полягає в умінні соціальним працівником аналізувати використання часу. Для цього необхідно в першу чергу провести інвентаризацію усіх видів діяльності і витраченого на них часу за такими складовими: 1) аналіз витрат часу; 2) аналіз часових утрат; 3) аналіз поглиначів часу. Така перевірка дозволить персоналу соціальної служби виявити причини нераціонального використання ними свого часу:

- невідомо, на що взагалі фахівець витрачає час;
- невідомо, скільки фахівцеві потрібно часу на виконання завдань;
- невідомі сильні і слабкі сторони робочого стилю фахівця;
- невідомо, які фактори обмежують працездатність фахівця.

Аналіз витрат часу протягом доби треба скомпонувати в шість блоків:

- 1) підтримка життєздатності (харчування, сон, відпочинок);
- 2) відновлення працездатності (фізичні вправи);
- 3) допоміжний час (підготовка робочого місця, пошук матеріалів);
- 4) безпосередньо робочий час (найважливіший блок, в якому для здійснення обліку та аналізу витрат робочого часу соціального працівника необхідно знати характерні види робіт, адже протягом робочого дня доводиться виконувати великий перелік завдань: робота з поштою, планування, зустрічі, наради, телефонні розмови, спілкування з клієнтами та ін.);
- 5) накопичення життєвого досвіду (читання, спілкування в позаробочий час, відвідування виставок, театрів, музеїв та ін.);
- 6) втрати.

Часто для підвищення результативності роботи фахівці збільшують робочий час за рахунок інших блоків. Утім, це нерозумно, адже

неправильний розподіл часу і нераціональне його використання часто шкодить здоров'ю людини, негативно впливає на інші, не менш важливі аспекти її життя.

Наступний прийом самоменеджменту передбачає формування у соціальних працівників вміння розподіляти робочий час. Для застосування цього методу фахівцеві варто структурувати робочий час на три компоненти:

- 1) 60% – виконання поточних завдань (запланована активність);
- 2) 20% – резервний час (непередбачувана активність);
- 3) 20% – професійне вдосконалення (творча активність).

Якщо соціальний працівник працює вісім годин на день, то бюджет часу матиме такий вигляд: запланована активність – п'ять годин, на непередбачену й творчу активність – приблизно по півтори години на день.

Уміння розподіляти повноваження серед персоналу також є важливим прийомом самоменеджменту. Приміром, в умовах конкретної соціального закладу передача повноважень відбувається від керівника до підлеглого або підготовлених волонтерів, за рахунок чого у керівника з'являється можливість використання власних підходів в інтересах організації та клієнтів соціальної служби. Варто акцентувати на необхідності формування готовності до передачі повноважень і готовності до роботи в межах розширених повноважень. Процес передачі повноважень серед персоналу закладу повинен відбуватися послідовно, а недостатній рівень готовності соціальних працівників має компенсуватися відповідними тренінгами, які має пройти увесь колектив: керівник, працівники і волонтери.

До навичок самоменеджменту відносять вміння підтримання фахівцями працездатності протягом робочого дня. Враховуючи рекомендації спеціалістів, до числа відповідних рольових дій варто включати:

- підтримка фізичного здоров'я (слідкувати за власною вагою, не перевантажувати себе фізично, уникати шкідливих звичок);
- підтримка психічного здоров'я та розвиток емоційної сфери (визнавати й виражати відчуття, що переживаються; встановлювати й підтримувати тісні особисті відношення із оточуючими; вчитися на власних помилках);
- подолання життєвих труднощів (управління власними стресами; вміння розслабитися)

Для підведення підсумків робочого дня варто застосовувати простий, але ефективний прийом самоменеджменту, який називають «методом п'яти пальців»:

- М (мізинець) – розумовий процес: які знання, досвід я сьогодні отримав?
- Б (безіменний палець) – близькість мети: що я сьогодні зробив й чого не досягнув?
- С (середній палець) – настрої: який настрої переважав у мене протягом сьогоднішнього дня?
- У (вказівний палець) – послуга, допомога: чим я сьогодні допоміг іншим людям?
- В (великий палець) – бадьорість, фізична форма: яким було моє самопочуття? [2].

Для формування і тренування навичок самоменеджменту в професійній діяльності варто використовувати соціально-психологічний тренінг, у межах якого соціальні працівники зможуть, з одного боку, отримати теоретичний мінімум, необхідний для розуміння сутності та практичного застосування тієї чи іншої навички самоменеджменту; з іншого – достатню кількість практики, що стане підґрунтям для подальшого розвитку умінь і навичок самоменеджменту в професійній діяльності соціальних працівників. Серія тренінгів дозволить здійснювати поступовий розвиток у соціальних працівників навичок тайм-менеджменту і самоконтролю, вмінь відновлювати власний соціально-психологічний баланс тощо [1, с. 9].

Підсумовуючи, зазначимо, що безперервність власного професійного зростання і саморозвитку стає сьогодні необхідною умовою для успішної та ефективної професійної діяльності кожного соціального працівника. Навички самоменеджменту мають сприяти розвитку особистості фахівця, підвищувати якість його роботи та бути засобом профілактики стресів, професійних захворювань і ризиків.

Список використаних джерел

1. Бутиліна О., Євдокимова І. Самоменеджмент соціального працівника як управлінське завдання. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип.1(6). С. 5-13.
2. Дєдов Є.Г. Самоменеджмент в соціальній роботі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. №16. С. 25-30.
3. Штепа О.С. Самоменеджмент (самоорганізування особистості): навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 362 с.

Анастасія Окаєвич
аспірантка кафедри соціальної роботи
і менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

PERSPECTIVES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE SOCIAL WORKERS IN THE SYSTEM OF THE MILITARY EDUCATION OF UKRAINE

Challenges conditioned by the broad-scale aggression and annexation of a part of the Ukrainian territory by Russia, condition, among other things, the topicality of the issue of the professional training of the social work officers for the Armed Forces of Ukraine that will facilitate the settlement of the problem of improving the efficiency of the realization of the social security and legal defense events and the social support for the servicemen and their family members. Despite the approaches to the implementation of NATO standards in all spheres of operation of the Armed Forces of Ukraine declared by the Directorate of the Ministry of Defense of Ukraine, the training of specialists in this sphere in the system of the military education of Ukraine is not realized. Considering the urgent social concerns in the military communities, it seems necessary to elaborate the unified views and launch the professional training of the social work officers in the higher military educational institutions, searching for efficient models of combining the general professional and military professional training considering the necessity of the acquisition of the special competences necessary for the social work officers for further activity in the military units and subdivisions of the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: *Officer, higher military educational institution, professional training, social work.*

The importance of training the social work officers became even more urgent since the beginning of the Russian-Ukrainian war as the number of requests concerning social security and legal defense and public support of the servicemen and their family members substantially increased. The Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated January 19, 2016, No. 27 «On the approval of Instruction on the provision in the Armed Forces of Ukraine of the social security and legal defense for the servicemen, obligated reservists, personnel called for the training (or control) special meetings, and their family members, workers of the Armed Forces of Ukraine» has become a predicted response to these challenges that brought into order the organization of the

social security and legal defense in the Armed Forces of Ukraine and determined the following directions of its realization:

- improvement of the Laws of Ukraine in the issues of social security and legal defense;

- organization of the monitoring of the social processes in the military units and subdivisions, prevention of the appearance and neutralization of the social tension in the military communities;

- realization of the events of the legal defense and social security of the military personnel;

- public awareness campaigns in the military units, and military reservations, including through the mass media, social networks, etc. on the issues of the allowances, rights, and social guarantees, mechanisms, and ways of their acquisition and receipt;

- cooperation between the authorities of the military units and the public authorities and local governments, community institutes in the Armed Forces of Ukraine, Community Board at the Ministry of Defense of Ukraine and Regional Reception Offices of the Minister of Defense of Ukraine, public unions, professional unions, etc.;

- targeted work with the servicemen and their family members, workers in need of special support and help, first of all with the servicemen who received heavy injuries, concussions, disabilities, persons with special needs, and critically ill persons;

- arrangement of the hotlines, timely consideration of the offers, complaints, and applications of the public on the issues of social security and legal defense, and their operative settlement;

- organization of the targeted military and opinion polling and surveys;

- facilitating the social and professional adaptation of the servicemen quitting the service and their family members;

- realization of the events concerning the Colonelcy-in-Chief in the Armed Forces of Ukraine;

- organization and management of the process of recreation and leisure of the children at the recreation camps of the Armed Forces of Ukraine;

- monitoring of the observance of the gender equality principle in the Armed Forces of Ukraine [1].

Currently, the fulfillment of the mentioned scope of tasks is imposed on the institutions of moral and psychological support, in particular, the deputies on the issues of moral and psychological support at all levels in compliance with the level and scope of the imposed tasks. However, the consideration of the experience of the leading NATO states and their structures of activity in this sphere, in the perspective institution of the moral and psychological support of the Armed Forces of Ukraine allows single out and realize the training of the

officers in the direction of the social work with the involvement of the centers and groups of the social support, groups of the combat stress control in each military unit.

To our point of view, the social work officer shall have the qualification of the tactic level officer in the specialty, the training of which is possible in the future in Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, since this higher military educational institution is a leader in training the specialists of the moral and psychological support for the national army, has the established traditions of such training and potential for the training of the social work specialists.

Leading competencies that the social work specialist shall possess for efficient work in the army include the following, to our point of view:

- the ability to organize and manage the social support events for military personnel of a subdivision, family members of the servicemen;

- the ability to carry out the monitoring of the social processes in a subdivision, identify the persons in need of additional social support;

- the ability to organize and manage the outreach and awareness-raising work with the personnel, and family members of the servicemen on the issues of realization of their social rights and guarantees, arrange the Family Day events (social work) in a military unit (on the ship);

- the ability to arrange and maintain communication with the family members of the servicemen, organize the formation of the family readiness group in a subdivision;

- the ability to arrange and maintain the interaction with the representatives of the territorial centers of recruiting and social support, public authorities, and local governments on the issues of the facilitation of rendering the targeted social support (social services) to the servicemen, their family members, members of the families of fallen servicemen in need of additional social security (support);

- the ability to realize the communication and social support of the servicemen of a subdivision and their family members with the application of technical means (correspondence, telephone communications, Internet);

- the ability to arrange and provide for the social support of the servicemen and their family members in the form of rendering social services;

- the ability to formulate the problematic social issues of the servicemen of a subdivision and their family members, prepare the substantiated offers concerning the Commander's decisions as to the ways of their settlement;

- the ability to act in situations of uncertainty, intensified nervous and emotional tension;

- the ability to show care about people, and motivate them.

Thus, a conclusion may be drawn that the training of well-qualified tactic-level officers competent in the realization of the social support of servicemen

and their family members is a topical and future-proofed direction of the development of the system of military education in Ukraine. With this in mind, we see the elaboration of the efficient organizational and methodological approaches to the launching and provision of the appropriate level of functional professional training of the social work specialists in higher military educational institutions as a further direction for the research.

The list of references

1. Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated 19/01/2016 «On the approval of Instruction on the provision in the Armed Forces of Ukraine of the social security and legal defense for the servicemen, obligated reservists, personnel called for the training (or qualificatory) special meetings, and their family members, workers of the Armed Forces of Ukraine». URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/MOU2016_27.pdf (date of the request: 02.11.2022).

Баранюк Василь

аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

Науковий керівник: Ольга Сорока

професор, доктор педагогічних наук,

професор кафедри соціальної роботи та

менеджменту соціокультурної діяльності

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

АКТОРСЬКИЙ ТРЕНІНГ ЄЖИ ГРОТОВСЬКОГО: СУТНІСТЬ, ХАРАКТЕРИСТИКИ, МОЖЛИВОСТІ

Автор піднімає питання щодо розкриття акторського тренінгу. Наголошено на важливості тренінгу Є. Гротовського у підготовці майбутніх акторів. Описано техніку існування глядача-співучасника в акторському тренінгу.

***Ключові слова:** акторський тренінг, сутність, характеристики, можливості.*

Однією з базових характеристик сценічних здібностей акторів є здатність до перевтілення – сценічна емпатія. В її основі – феномен ідентифікації (свідомої чи несвідомої, прихованої чи явної). Він

проявляється в тому, що за допомогою уяви у актора формується модель особистості персонажа, його неповторної індивідуальності. Крім того, важливою якістю є здатність до драматичної експресії – створення яскравого психологічного портрета героя.

Як показує практика, важливими психічними механізмами реалізації процесу акторського перетворення є уява, здатність багаторазово переживати різні емоційні стани, відчувати свого персонажа, зберігаючи при цьому контроль за своєю поведінкою на сцені. Актору необхідно зберігати віру в сценічну ілюзію, переносити власне прочитання ролі в контекст п'єси, а також перетворювати власні емоційні прояви на переживання героя.

Одним із можливих засобів досягнення і практичної реалізації підготовки акторів є акторський тренінг. Наголосимо на тому, що тренінг (від англ. training) – це спеціальне тренування, навчання чогось; загальний термін, за допомогою якого позначають різні методи, призначені для формування та розвитку у людини корисних умінь і навичок. Тренінг – це інтенсивне навчання із практичною спрямованістю. На відміну від навчання у рамках освітніх програм, орієнтованого на формування системи знань, навчання-тренінг спрямовано на розвиток практичних умінь і навичок, опанування нового досвіду. Сьогодні поширені різні види тренінгів: соціально-психологічний тренінг, тренінг особистісного зростання, корпоративний тренінг, відеотренінг, управлінський тренінг, акторський тренінг тощо.

Починаючи з 60-х років ХХ століття спостерігалось активне освоєння східних методів акторської майстерності та виконавської техніки такими режисерами, як Є. Гротовський, П. Брук, А. Мнушкіна та іншими видатними представниками європейського театру.

Одним із практичних методів підготовки сучасних акторів є акторський тренінг Є. Гротовського. Це перший в історії професійної підготовки європейського актора тренінг, зібраний з ідей різних театральних шкіл, де не останню роль зіграло захоплення Є. Гротовським хатха-йогою. Вперше режисер публічно представив акторський тренінг театральній громадськості у 1962 році і описав його у книзі «До Бідного театру» [3]. Акторський тренінг є новою версією хат-хайоги, орієнтованою на західних акторів. Як і в хатха-йозі, перед ними ставилося завдання – досягнути повної свободи та сприйнятливості через залізну дисципліну тіла й розуму. Вивчаючи східний театр – Пекінську оперу, Є. Гротовський відзначав високу техніку і дивовижну підготовку східних акторів і часто наводив їх як приклад для європейських акторів [4]. Завдання акторів, на думку польського майстра, – домогтися екзистенційного занурення у «самого себе» завдяки щоденним тренінгам [4].

Можна з упевненістю говорити про те, що Є. Гротовського хвилює глядач та його здатність сприймати й розуміти тілесні знаки різних культур, його функції всередині ритуального/ театрального дійства чи поза його рамками. Він навіть не прагнув встановити контакт із глядачем. При цьому, автор зробив його головною дійовою особою, повністю передаючи тому, хто дивиться всі повноваження творця. Так з'явилася нова техніка існування глядача-співучасника, який на різних рівнях занурюється до процесу ритуального/ паратеатрального дійства. Під час створення ритуальної структури глядач-співучасник починає транслювати основні елементи спільності різних культур за допомогою власного тілесного апарату [1].

Наголосимо на тому, що тіло стає провідником колективного несвідомого на рівні найпростіших фізичних реакцій. Головним у створенні нового ритуалу був механізм впливу на внутрішні, духовні сфери глядача-співучасника. Не просто фізичне залучення глядача, не тільки тілесна практика, вправи та тренінги для людей, які прийшли з вулиці, але, насамперед, спроба знайти образи-символи, які будь-яка людина, будь-яка релігія і будь-яке виховання розуміли б однаково [4].

Учасники паратеатральних дослідів вбирають ідеї тілесного універсалізму, і з кінця 1970-х років у Польщі та інших країнах світу виникають антропологічні театральні колективи, об'єднання кінорежисерів, знімаються фільми про культурні тілесні коди.

У ході вивчення філософських і практичних пошуків Є. Гротовського, доцільно розділити на п'ять етапів становлення його театральний досвід: на шляху до бідного театру (1959–1969 рр.), паратеатральні досліді (1969–1978 рр.), театр Витоків (1976–1982 рр.), Об'єктивна драма (1983–1986 рр.), мистецтво як засіб пересування (1986–1999 рр.). Базові питання театральної вистави ставали фундаментальними питаннями на кожному з названих етапів.

Слід зазначити, що Є. Гротовський скрупульозно вивчав техніки, пов'язані з духовними практиками: шаманізмом, тантра-йогою, різними містичними вченнями, ритуалами та ритуальними діями різних народів світу. Саме це дало змогу розглядати досвід акторського тренінгу Є. Гротовського як частину антропологічного дослідження, де театр виступає вже як один із методів дослідження (антропологічний театр), а не як мистецтво. Це нововведення сприяло появі безлічі тренінгів, які сьогодні активно використовують і як профілактику від різних захворювань, і як вирішення проблем, перш за все, пов'язаних із професійною підготовкою майбутніх акторів під час вивчення дисциплін «Пластичне виховання», «Акторська майстерність», «Акторський тренінг» тощо.

Тіло актора, пройшовши через виснажливий фізичний тренінг, приходять до такого рівня розуміння самої, що стає унікальним провідником архетипічних образів. Актор перестає бути актором. Натомість він стає ідеальним глядачем-співучасником. На момент театрального дійства він виступає одночасно і спостерігачем, і творцем ритуальної практики. Універсальність знайдених жестів наближає тілесний апарат актора до тіла шамана, коли певні положення тіла здатні відтворити спілкування з божественним, космічним порядком. Жест має метафізичний вимір, це жива людина, що взаємодіє з космосом [4].

Є. Гротовський вважав, що точність і спонтанність – це полюси людської натури. Так, точність пов'язана зі свідомістю (вона має «не спати», не перетворюючись на транс), а спонтанність пов'язана зі сферою несвідомого (або інстинкту). Тільки перетин цих полюсів дає повноту виконання.

У підсумку відзначимо, що Є. Гротовський закликає акторів повністю відмовитися від психології та образу і перетворити тіло на механізм. При цьому, «завдання актора полягає у подоланні особистісного початку». Він не вимагає вживання в роль, йому цікава суто фізична насиченість екстатичного тіла, а сам актор при цьому не відчуває жодних емоцій.

Список використаних джерел

1. Брук П. Гротовський: искусство как проводник. От Бедного Театра к Искусству-проводнику. М.: Артист. Режиссер. Театр, 2003. С. 48–54.
2. Гротовський, Е. От Бедного театра к Искусству-проводнику: сборник статей. Пер. с пол., вступ. ст. и примеч. Н. З. Башинджагян. М.: Артист. Режиссер. Театр, 2003. 351 с.
3. Grotowski E. Teksty zebrane. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego, Instytut im. Jerzego Grotowskiego, 2012. 1131 s.
4. Słowiak J., Cuesta J. Jerzy Grotowski. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010. 207 s.

Ольга Сорока
професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Костянтин Щербина
аспірант
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦЮВАТИ В КОМАНДІ У МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Автори піднімають питання щодо розкриття методичних аспектів формування «компетентності працювати в команді» у майбутніх менеджерів. Наголошено на тому, що саме компетентнісний підхід є ефективним у процесі формування означеної компетентності майбутніх менеджерів. Представлено ознаки команди й ролі позиції менеджера в команді. Запропоновано в якості дієвого інструменту формування «компетентності працювати в команді» використовувати тренінг.

Ключові слова: компетентність, компетентність працювати в команді, майбутній менеджер, командний підхід.

Сучасний менеджер повинен мати готовність жити і працювати в умовах безперервно мінливого світу і бути не тільки професійно грамотним, а й соціально-компетентним фахівцем. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є організація навчання у закладі вищої освіти на основі компетентнісного підходу, який передбачає застосування знань, умінь і навичок у нестандартних ситуаціях, сприяє набуттю досвіду самостійної, творчої та ініціативної діяльності, розвиває універсальні вміння особистості, що дають змогу ефективно діяти у будь-якій життєвій і професійній ситуаціях.

Наголосимо на тому, що базовою категорією означеного походження поняття «компетентність» і «компетенція». З позиції С. Уїддета та С. Холіфорда, компетенція – це здатність менеджера діяти відповідно до стандартів, прийнятих в організації. Відповідно, компетентність розглядають як рівень освоєння компетенції, що дає змогу забезпечити досягнення високих особистісних та організаційних результатів [6]. У нашому розумінні, компетентність є сукупністю знань, умінь, здібностей фахівця, необхідних для його самовдосконалення, самореалізації та ефективно професійної діяльності у певній сфері.

Як показує практика, введення компетентнісного підходу у вітчизняну освіту обумовлено загальноєвропейською тенденцією перебудови системи вищої освіти та передбачає глибокі системні перетворення, що стосуються мети, змісту, форм, методів і засобів навчання та контролю, освітнього середовища, діяльності викладачів і студентів тощо. У зв'язку з цим постає питання розробки моделі компетентного конкурентоспроможного фахівця – майбутнього менеджера.

У нашому баченні, майбутній менеджер повинен мати комплекс сформованих загальнокультурних і професійних компетентностей відповідно до завдань професійної діяльності. Однією з ключових компетентностей майбутнього менеджера вважаємо «компетентність працювати в команді». У США та країнах Західної Європи концепція *team spirit* (командний дух) та *teambuilding* (створення команди) набули поширення і почали активно застосовуватися менеджерами ще в 50-ті роки ХХ століття.

У науковій психолого-педагогічній літературі [3] поняття «робота в команді» передбачає комплекс таких умінь, а саме: швидко адаптуватися в новому колективі та виконувати свою частину роботи у загальному ритмі; вибудовувати конструктивний діалог із будь-якою людиною; аргументовано переконувати колег у правильності запропонованого рішення; визнавати свої помилки та приймати чужу точку зору; делегувати повноваження; керувати і підпорядковуватися залежно від поставлених перед колективом завдань; стримувати особисті амбіції та приходити на допомогу колегам; керувати своїми емоціями та абстрагуватися від особистих симпатій/ антипатій тощо. Цікавими для нашого дослідження є наукові розвідки Д. Мей та С. Шворер щодо визначення характеристик, притаманних ефективній команді. Йдеться про успішність виконуваної діяльності; вербальне підкріплення і заохочення; формування позитивного соціального оточення; інтерпретацію і розв'язання проблем, пов'язаних зі стресом в ході виконання роботи тощо.

Під «командою» розуміють групу однодумців, які співпрацюють один з одним для досягнення спільних цілей. В результаті такої взаємодії з'являється можливість досягти набагато більше високих результатів, ніж працюючи поодиноці [5].

На основі узагальнення поглядів науковців [2; 7], ми визначили ознаки команди, а саме: близькість сприйняття цінностей та цілей, їхня унікальність; єдині «мовленнєві модулі», розуміння з «півслова»; надання пріоритету поставленим цілям; акцент командної уваги на вирішенні проблеми, а не на пошуку винних; загальні правила, що розділяють всі члени колективу; чіткий розподіл функцій; спільні цінності, традиції, символіка; унікальність команди «ми – вони». Слід враховувати той факт,

що кількість членів команди, зазвичай, варіюється від 15 до 20 людей. Команда передбачає розподіл ролей, побудованих за принципом взаємодоповнення.

У ході вивчення означеної проблематики, доцільно охарактеризувати погляди відомого на Заході фахівця у галузі командоутворення Р. Белбіна. Повністю підтримуємо позицію вченого в тому, що успішна команда не повинна складатися суцільно із «зірок», вона повинна бути збалансованою, мати у своєму складі людей, які грають різні ролі. Р. Белбін виокремлює такі ролі менеджера, як-от: координатор (керівник); контролер; натхненник команди; мотиватор; аналітик; реалізатор (організатор, «робоча бджілка»); генератор ідей; дослідник ресурсів (постачальник); спеціаліст. Також він запропонував діагностичний інструментарій для визначення установок та здібностей людей до певних командних ролей [1]. Іншими словами можемо констатувати, що в процесі командоутворення необхідно враховувати схильність членів команди до тієї чи іншої ролі.

Усе сказане вище ставить питання про необхідність підготовки майбутніх менеджерів до роботи у команді ще на етапі професійного навчання у ЗВО. Формування «компетентності працювати в команді» потребує досить тривалого часу і має здійснюватись протягом усіх років навчання у ЗВО. Насамперед, ця робота має бути спрямована на вивчення самого себе – самодіагностику: своїх інтересів, здібностей, схильностей до тієї чи іншої командної ролі, а також на набуття знань та вироблення практичних умінь – комунікативних, організаторських, лідерських, управлінських тощо.

Пропонуємо використовувати для цього нетрадиційні форми організації навчання, такі як тренінг (наприклад, «Тренінг особистісного зростання», «Комунікативний тренінг», «Тренінг самопрезентації», «Тренінг розвитку лідерських якостей» тощо), розбір та аналіз кейсів (кейс-метод), ділові, рольові та колективні ситуаційні ігри, в яких розігруються змодельовані професійні ситуації, максимально наближені до реальних. З практичної точки зору важливе значення має проєктна діяльність. Розробка професійно орієнтованих та соціальних проєктів допомагає отримати практичний досвід роботи в команді, який здобувається ще під час навчання у ЗВО та є основою для подальшої професійної діяльності. Спираючись на наукові доробки І. Матійків [4], пропонуємо для практичної реалізації тренінгу формування компетентності працювати в команді для менеджерів застосовувати такі методи: «криголами», інтерактивні міні-лекції, міні-дискусії, мозковий штурм, гронування, модерацію, «акваріум», творчу працю, самодіагностику, мотивувальний контроль тощо.

Список використаних джерел

1. Белбин Р. Мерекит Команды менеджеров. Секреты успеха и причины неудач. Пер. с англ. М.: НІРРО, 2003. 315 с.
2. Драч І. І. Командний менеджмент як умова реалізації компетентнісного управління підготовкою майбутніх фахівців. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2015. № 6/5(11). С. 8–12.
3. Комарова Е. В., Редина Н. И. Управление командами : учебное пособие. Днепропетровск: Днепропетровская государственная финансовая академия, 2014. 212 с.
4. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності : навч.-метод. Посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 112 с.
5. Нестуля О. О., Нестуля С. І., Кононец Н. В. Основи лідерства: електронний посібник для самостійної роботи студентів. Полтава : ПУЕТ, 2018. 241 с.
6. Уиддет, С. Руководство по компетенциям. М. : НІРРО, 2005.
7. Шавкун І. Г. Командний менеджмент: аксіологічний вимір. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2010. № 42. С. 218–226.

Ірина Туровська

аспірантка

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ

Авторка піднімає питання щодо розкриття ефективності тренінгу як засобу формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів медичних коледжів. Наголошено на тому, що соціально-психологічний тренінг являє собою методом навмисних змін психологічних феноменів людини та групи. Запропоновано проводити тренінгові програми, розраховані на 6–8 занять..

***Ключові слова:** професійно-мовленнєва компетентність, тренінг, студенти медичних коледжів.*

Сучасна система медичної освіти активно модернізується у зв'язку з внутрішніми та зовнішніми потребами країни з метою формування компетентних фахівців медичного профілю на рівні вимог світових стандартів якості. Цей процес пов'язаний із зміною змісту освітньої

парадигми, впровадженням компетентнісного підходу у вищу освіту та орієнтацією на студентоцентровану позицію.

Як відомо, професійна медична діяльність має свої специфічні особливості: високу частоту міжособистісних контактів при спілкуванні з пацієнтами та їхніми рідними, психоемоційні перевантаження, необхідність швидко реагувати на обставини й ухвалювати життєво важливі рішення в умовах дефіциту часу тощо [3].

Професійно-мовленнєва компетентність є системно-інтегральним поняттям, однією з важливих складових професійної компетентності, яку необхідно розвивати у процесі підготовки студентів медичних коледжів. Для того, щоб успішно склалися стосунки між пацієнтом і медичним працівником, останній має, окрім актуалізації медико-біологічних знань у професійній практиці, спиратися на клініко-психологічні знання, що дадуть йому змогу інтерпретувати відношення пацієнта до захворювання та оцінити його суб'єктивно-психологічні ресурси.

Як показує практика, специфіка сучасної медичної системи освіти характеризується спрямованістю на передачу, в основному, теоретичної інформації та формування професійних компетенцій фахівця медичного профілю. При цьому меншою мірою приділяється увага формуванню особистості, окремих складових професійної компетентності, зокрема професійно-мовленнєвої, що позначається на рівні сприятливого входження фахівця у професію. Все це підводить нас до необхідності детального вивчення особливостей процесу становлення особистості спеціаліста медичного профілю та можливості надання психолого-педагогічного супроводу даного формування на етапі його професійної підготовки у медичному коледжі.

Наголосимо на тому, що професійне становлення на етапі підготовки медичного коледжу сприймається як єдиний процес постійного розвитку особистості професіонала і передбачає надання теоретичних знань, практичних умінь і навичок, а також розвиток індивідуальності майбутнього фахівця в конкретній галузі його діяльності. Освіта компетентних фахівців – це потреба не тільки сьогоденного суспільства, а й самої людини, яка реалізує процес «входження» до професійної сфери і використовує різні варіанти адаптації до структури професійного життя, що динамічно трансформується.

Становлення фахівців-медиків відбувається, насамперед, в умовах освітнього простору медичного коледжу, факультету та здійснюється шляхом освоєння ними навчально-професійної діяльності. Одним із основних критеріїв сформованої професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх медиків є рівень розвитку професійної самосвідомості та ідентичності.

Стосовно проблеми формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів-медиків важливо досягти як підвищення якості психологічних характеристик, що входять до її структури, так і готовності управління їх динамічним співвідношенням при вирішенні професійних завдань. Одним із засобів такої професійної підготовки є соціально-психологічний тренінг, який можна визначити як спосіб перепрограмування наявної у людини моделі управління своєю поведінкою та діяльністю, багатofункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини та групи [2]. Таким чином, соціально-психологічний тренінг виступає засобом психологічного впливу, спрямованим на розвиток знань, умінь, здібностей та соціального досвіду в галузі міжособистісного спілкування у професійному та особистісному середовищі.

У нашому баченні, соціально-психологічний тренінг необхідно проводити в малій групі, члени якої об'єднані загальними цілями міжособистісного дослідження, особистісного навчання і саморозкриття, отримують зворотний зв'язок, емоційну підтримку і вивчають процеси міжособистісної взаємодії. Під час тренінгу студенти опановують нові навички поведінки, експериментують із різними стилями міжособистісних відносин [1].

Практика показує, що найбільш продуктивними є тренінгові програми, розраховані на 6–8 зустрічей, що тривають півтора-два місяці з періодичністю занять один раз на тиждень по дві–три години.

В якості поточного контролю за ефективністю тренінгових програм можна використовувати рефлексію учасників групи після закінчення кожного заняття, що допомагає кожному усвідомити зміни, які відбуваються у процесі тренінгового заняття, і можливість застосувати отримані навички у повсякденній взаємодії з об'єктивною реальністю.

Для підвищення результативності тренінгових програм, надання можливості ставити запитання ведучому групи, обмінюватися враженнями, матеріалами, збагачувати особистий досвід через взаємодію з іншими членами групи в ході виконання завдань, ведення щоденників, фіксацію досвіду застосування отриманих знань, умінь і навичок на практиці для кожної діючої групи на період її роботи створюється група у вайбері чи WhatsApp. Як правило, у тренінгах беруть участь студенти різних курсів. Багато учасників групи продовжують активно спілкуватися і після завершення тренінгової програми.

Список використаних джерел

1. Прутченков А. С. Социально-психологический тренинг межличностного общения. М.: Общество «Знание», 1991. 188 с.

2. DiMatteo, M. R., DiNicola, D. D. Achieving patient compliance: The psychology of the medical practitioner's role. New York: Pergamon. 1982.
3. Dronenko V. V. Дослідження комунікативної компетентності майбутніх лікарів. *Медична освіта*. 2018 (4). 41–47.
<https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2018.4.9249>

II. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ

Тетяна Атрощенко

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Мукачівський державний університет
м. Мукачєво

ТЕОРЕТИЧНІ ВЕКТОРИ ФЕНОМЕНУ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

У представлений статті автор акцентує увагу на важливості міжетнічної толерантності як основоположної якості людини в умовах полікультурного суспільства та його сучасних викликів. Наголошено на тому, що саме сформована міжетнічна толерантність забезпечує налагодження ефективних стосунків, розуміння, поваги до іншої нації, етносу, культури, конфесії тощо. Представлено власне трактування досліджуваного феномену у методологічному, психологічному та педагогічному контексті.

Ключові слова: толерантність, міжетнічна толерантність, етнос, полікультурне суспільство, діалог культур.

Україна – поліетнічна держава, на території якої, згідно з переписом населення 2001 р., проживає більше, ніж 130 представників різних етносів. Відповідно, питання міжетнічної толерантності потребує підвищеної уваги. Саме тому, одним із найважливіших завдань сучасного українського соціуму є формування міжетнічної толерантності. Важливість вирішення цього завдання зумовлена такими факторами, як: потреба забезпечення суспільної стабільності, узгодження інтересів великої кількості різноманітних в етнічному, культурному, мовному та релігійному відношеннях спільнот; збереження етнічної ідентичності та культурної самобутності в Україні (це стосується не тільки етнічних меншин, а й титульної нації) [5, с. 62]. Зазначимо, що в українському законодавстві міжетнічна толерантність позиціонується в «Декларації прав національностей України» (1991 р.) [3], Законі України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.) [2].

Наголосимо на тому, що міжетнічні відносини складають окрему категорію міжгрупових відносин. Їх специфічні особливості обумовлені

надзвичайної стійкістю етносу як соціальної групи, що визначає багаторічну історію міжетнічних взаємодій, культурні відмінності, а також ряд інших особливостей. Все це в сукупності веде до потреби використання міжетнічної толерантності під час міжгрупового спілкування, високого ступеня узгодженості та уніфікованості міжетнічного сприйняття, ригідність і велику експресивність соціально-перцептивних, когнітивних та емоційних компонентів у діяльності педагогів тощо.

Міжетнічна толерантність, у загальному контексті, розглядається як основоположна якість людини, що забезпечує налагодження ефективних стосунків, розуміння, поваги до іншої нації, етносу, культури, конфесії. Так, у преамбулі статуту ООН зазначено, що міжетнічна толерантність означає «проявляти терпимість і жити разом, в мирі один з одним як добрі сусіди».

У Декларації принципів толерантності [4] зазначається, що міжетнічна толерантність передбачає прийняття й правильне розуміння різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності, коли кожен має право дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими. Таким чином, міжетнічна толерантність – це акт морального самовизначення етносів до навколишнього середовища й до своєї етнічної ідентичності.

Міжетнічна толерантність, на наш погляд, є цінністю та соціальною нормою громадянського суспільства, що забезпечує право всіх громадян, незалежно від їх національної приналежності, бути різними та мати повагу до культурної різноманітності, збереження та розвиток розуміння, співробітництва, власної самобутності та самобутності інших.

Підсумовуючи, зазначимо, що нині відбувається намагання глобалізованого суспільства досягнути прагматичної мети – сформувати толерантність у міжетнічних стосунках, що насамперед, передбачає вивчення конкретних етнічних культур в усьому їхньому розмаїтті. Представимо власне розуміння досліджуваного феномену у методологічному, психологічному та педагогічному контексті [1].

Отже, в загальному методологічному контексті міжетнічну толерантність розглядаємо як необхідну умову соціального розвитку та суспільного миру, одну із засадничих цінностей громадянської свідомості, механізм захисту культурної різноманітності світу, а також як ефективний засіб модернізації нації. Сформована міжетнічна толерантність забезпечує взаємоповагу людей, дозволяє уникати руйнівних соціальних розбіжностей, запобігати конфліктам та агресії на міжнаціональному ґрунті. Міжетнічна толерантність акумулює в собі значний загальноосвітній та виховний потенціал, спрямований на підвищення рівня

загальної культури особистості, культури мислення, готує до міжкультурної комунікації з представниками різних етнічних груп, допомагає глибше проникнути в систему цінностей і життєвих орієнтирів та при цьому грамотно інтегрувати їх у власну картину світу та розширити власне світобачення. Вважаємо за доцільне представити аспекти, які є вагомими для досліджуваного феномену у методологічному контексті: по-перше, вона повинна стати основою міжнаціональної політики України як держави; по-друге, має виступати як принцип коректних міжетнічних взаємин; по-третє, повинна бути моральним імперативом для особистості; по-четверте, в умовах пробудження самосвідомості етносів має відбуватися усвідомлення необхідності справжнього «олюднення» міжособистісних міжетнічних відносин [1, с.137].

Враховуємо те, що психологи прийшли до розуміння закону зв'язку між міжетнічною толерантністю і позитивною етнічною ідентичністю, який передбачає, що впевненість людини в своїй власній позитивній груповій ідентичності може дати підставу для поваги інших груп і готовності до співпраці. Отже, з психологічної точки зору, міжетнічна толерантність охоплює повагу до чужих думок, вірувань і форм етнічної поведінки, передбачає активне встановлення духовного зв'язку з «іншими» етнічними групами на основі рівноправності, взаєморозуміння, в результаті якого відбувається процес сприйняття, розуміння та зміни особистості.

В педагогічному ракурсі міжетнічна толерантність є моральною якістю особистості, що характеризує її терпиме ставлення до інших людей, незалежно від їх національної, етнічної або культурної приналежності. Терпиме ставлення до інших поглядів, звичок необхідне у відношенні до представників різних культурних груп. Міжетнічна толерантність, з педагогічної точки зору, – це якість особистості, що включає взаєморозуміння й взаємоповагу до іншої нації, етносу, культури чи конфесії, що дозволяє представникам різних етносів здійснити акт морального самовизначення у відношенні до навколишнього середовища й до своєї етнічної ідентичності [1, с.143].

На основі узагальнення представлених вище наукових позицій (психологічних та педагогічних), представимо власне визначення наукового терміну міжетнічна толерантність у психолого-педагогічній площині. Отже, міжетнічну толерантність розуміємо як інтеграційну якісну характеристику особистості, яка свідчить про внутрішню гармонію, розвинуту здатність до самоконтролю й самокорекції з представниками різних етносів та сприяє налагодженню психологічно комфортної ситуації для ефективної діяльності на засадах позитивного синергічного ефекту

(задоволення від взаємодії на рівні співпраці з представниками різних етнічних груп).

Список використаних джерел

1. Атрощенко Т.О. Система формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки: дис. д-ра. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти», Хмельницький, 2020. 649 с.

2. Закон України «Про національні меншини в Україні» (Прийняття від 25.06.1992 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

3. Декларація прав національностей України. (Прийняття від 01.11.1991 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12>

4. Декларація принципів толерантності. Шлях освіти. 1999. №2. С. 2–4.

5. Мухтерем В. Міжетнічна толерантність як феномен поліетнічного українського суспільства. Віче. 2005. № 4. С. 62.

Марина Боделан

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Національний університет «Одеська політехніка»

Анатолій Сугак

магістрант кафедри психології та соціальної роботи
Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса

КРИЗОВА СУПЕРВІЗІЯ ЯК ФОРМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Автор підіймає питання щодо необхідності здійснення кризової супервізії для фахівців із соціальної роботи.

Ключові слова: супервізія, кризова супервізія, фахівець із соціальної роботи.

На сьогодні, супервізія у сфері соціальної роботи – це підтримка фахівців із соціальної роботи (ФСР), яку вони отримують від керівника, наставника чи колеги. Вона передбачає: обговорення поточних справ і питань; рефлексію; навчання на практиці; підтримку та збереження добробуту; перегляд практики соціальної роботи та прийняття рішень тощо.

Зауважимо, що супервізія позитивно впливає на професійний розвиток ФСР через довіру, чесність, відповідальність та співпереживання.

Стосунки між супервізором та фахівцем – емоційні, тому вона вирішує етичні дилеми.

До супервізії можна віднести: обговорення відгуків, які отримав від колег або клієнтів ФСР; аналіз технологій, які застосовано у професійній діяльності ФСР; обговорення цінностей, які вплинули на прийняття рішень ФСР тощо.

На нашу думку, супервізія – професійна, формувальна, адміністративна та управлінська практика, яку надає досвідчений ФСР/менеджмент соціальної роботи фахівцю із соціальної роботи, з метою передачі йому знань задля покращення його професійних навичок/вмінь.

На сьогодні сформульовано дві моделі супервізії в межах соціальної роботи. Перша розглядає супервізора як професіонала з практичним досвідом, друга модель – розглядає супервізію як окрему професію з міждисциплінарним характером. Загалом Європейські рамки компетенцій виділяють три функції супервізії: адміністративна, формувальна та управлінська. А також приділяють особливу увагу ролі супервізора як тренера/коуча у сфері професійної етики.

Адміністративна супервізія – це навчальний процес, який передбачає регулярне особисте спілкування та планові конференції з кваліфікованим фахівцем із соціальної роботи/менеджером із соціальної роботи. Вона сприяє розвитку професійної відповідальності, знань, навичок та етичної поведінки.

Формувальна супервізія – рефлексивний нагляд або неформальний «попередній» контроль, який передбачає регулярні зустрічі (приблизно година на тиждень або півтори години кожні два тижні) з кваліфікованим фахівцем із соціальної роботи/менеджером із соціальної роботи. Вона є передбачувальним етапом можливих професійних проблем.

Управлінська супервізія – це наглядовий або навчальний процес, який здійснює кваліфікований фахівець із соціальної роботи/менеджер із соціальної роботи. Вона сприяє активізації навичок та знань, допомагає ФСР впоратися з певними «прогалинами» в професійній діяльності. А також передбачає підтримку та нагляд, задля виникнення когнітивного дисонансу [1].

Особливе значення має супервізія для ФСР, які працюють з клієнтами в кризовій ситуації. Кризова ситуація – будь-яка негативна подія клієнта соціальної роботи, яка впливає на його здатність контролювати. Наприклад, самогубство або його спроби, екологічні катастрофи, військові конфлікти тощо.

Внаслідок зазначених обставин, ФРС емпатійно долучається до кризової ситуації клієнта. Отже, повинен розв'язувати проблеми та діяти

невідкладно, відповідно до етичних і правових принципів соціальної роботи. Тому, ФСР повинен володіти багатьма над професійними навичками та глибоким теоретичним розумінням консультування. А також бути врівноваженим, креативним та комунікабельним.

Наведені відомості свідчать про необхідність здійснення кризової супервізії для ФСР – це кризовий нагляд або кризове втручання. Таку супервізію здійснює кваліфікований фахівець із соціальної роботи/менеджер із соціальної роботи, задля сприяння професійної стійкості ФСР та зміцненню його стосунків з клієнтом.

Це дозволяє дійти висновку, що ігнорування кризової супервізії може призвести до професійного вигорання ФСР – постійний негативний стан, який характеризується почуттям виснаження, наявністю дисфункціональної установки та поведінки на роботі, а також може супроводжуватися дистресом, зниженням професійної ефективності та мотивації.

Наприкінці маємо наголосити, професійне вигорання відбувається повільно з плином часу та під впливом хронічних стресових факторів на роботі. Тому, кризова супервізія, яка орієнтована на емпатію, повинна мати на меті – генерування професійної стійкості у полі кризи ФСР. Водночас її техніки можуть не тільки зменшити стрес фахівця, а й служити для нього моделлю співпраці з клієнтом, який знаходиться у кризі.

Список використаних джерел

1. N.C. Social Work Certification and Licensure Board POSITION STATEMENT ON ADMINISTRATIVE SUPERVISION. URL: https://ncswboard.gov/wp-content/uploads/2018/12/Position_Statement_on_Administrative_Supervision.pdf

Боделан Марина

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Національний університет «Одеська політехніка»

Яковлева Даниїла

магістрантка кафедри психології та соціальної роботи
Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Автори підіймають питання щодо використання інформаційно-комунікативних технологій у професійній діяльності фахівця із соціальної роботи

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології (ICTs), фахівець соціальної роботи (ФСР)

За останні роки збільшився інтерес до інформаційно-комунікаційних технологій (ICTs) в різних сферах наукового пізнання та практик. Вони широко поширені в різних країнах та є неодмінною частиною їх соціальної, політичної й економічної діяльності. Тому, що вони виконують широкий спектр комунікаційно-інформаційних функцій – регулювання зв'язків/комунікації між індивідами/групами через електронні інструменти/пристрої.

Таким чином, ICTs – це електронні інструменти або пристрої, які використовуються для передачі, обробки та зберігання інформації. До них можна віднести електронну пошту, SMS-повідомлення, відео чати (Skype, Zoom, Meet та ін.), онлайн-медіа/соціальні мережі (Instagram, Telegram, Viber та ін.), веббраузери, хмарні сховища тощо.

Отже, використання ICTs впливає на: соціальне середовище на різних рівнях (мікро-, макро-, мезо-); стосунки між людьми (емоційний аспект); освіту (обізнаність); поширення інформації; комунікацію.

У зв'язку з вищезазначеним, стверджуємо, що інформаційно-комунікаційні технології розширили можливості для співпраці та взаємодії не лише на міжособистісному рівні, а й на рівні громад, підприємств, установ тощо. Тому, фахівцям із соціальної роботи (ФСР), які відіграють важливу роль у подоланні складних життєвих обставинах окремим особам/сім'ям/групам, необхідно у своїй професійній діяльності використовувати ICTs.

За даними Національної асоціації соціальних працівників (NASW), інформаційно-комунікаційні технології значно вплинули на практику соціальної роботи. Як зазначає NASW, надуспішними практиками їх впровадження є:

1. *Telehealth (Інтернет-консультації)*. ФСР більше не потрібно їздити до клієнта, щоб його відвідати. Послугу консультування надають використовуючи відео чати. Таким чином, незалежно від ситуації (обговорення проблем, надання рекомендацій та ін.), використання ICTs спрощує надання соціальних послуг. Наприклад, клієнти можуть отримати допомогу, не виходячи з дому, не їздячи до надавача послуг, не чекати в черзі тощо.

2. *Research (дослідницька діяльність)*. Інтернет дозволяє ФСР долучатися онлайн до семінарів, тренінгів, досліджень, блогів за інтересами, які проводять/публікують агентства соціальної роботи, такі як NASW та Асоціація рад соціальної роботи (ASWB). Таким чином, фахівці не виходячи з дому можуть обмінюватися досвідом, консультуватися зі

старшими колегами, вивчати досвід з практики соціальної роботи інших країн.

3. *Management (управління)*. Існує низка програмних технологій, які допомагають ФСР організувати та керувати даними клієнтів, переглядати та перевіряти ефективність надання соціальних послуг. Наприклад, хмарні сховища. Таким чином, над одним випадком можуть працювати декілька фахівців одночасно, а цифровий обмін нотатками через Документи Google та інші платформи – полегшує спілкування, водночас безпечно та етично захищаючи інформацію клієнта.

4. *Employment (працевлаштування)*. Пошук місця роботи для ФСР найчастіше починається в Інтернеті. Також, фахівці можуть розміщувати своє резюме з професійного розвитку для роботодавців. Таким чином, роботодавець має змогу одразу оцінити рівень професійної підготовки ФСР, що значно економить час, як роботодавцю, так і фахівцю. Також він може одразу окреслити в якій галузі орієнтується ФСР, або з якою категорію він раніше працював.

5. *Education (освіта)*. Безплатний доступ до онлайн-курсів та можливість долучення до них ФСР, сприяє зміцненню або формуванню в них знань/вмінь. Таким чином, фахівець має змогу поглибити свої професійні знання, розширити власний світогляд, удосконалити вміння/навички [2].

Зауважимо, що у професійному стандарті «Фахівець із соціальної роботи» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 № 373 зазначені уміння та навички, які безпосередньо свідчать про необхідність використання ICTs: використовувати основні методи, способи та засоби отримання, зберігання, обробки інформації, навички роботи на комп'ютері, в тому числі в інтернеті; застосовувати кращий вітчизняний та закордонний досвід соціальної роботи з особами / сім'ями, які належать до вразливих груп населення; налагоджувати співпрацю з клієнтами, представниками різних професійних груп та громад, працівниками закладів, установ, організацій незалежно від форми власності, благодійними організаціями, органами місцевого самоврядування; використовувати дані статистичної звітності, обліку та спеціальних досліджень у професійній діяльності, аналізувати та узагальнювати їх; приймати та реєструвати у відповідній документальній формі повідомлення про випадки порушення прав дітей, що надходять різними каналами; інформувати громаду про діяльність фахівця із соціальної роботи та ін. [1].

Таким чином, використання фахівцями із соціальної роботи ICTs є невіднятим в практиці сучасної соціальної роботи. Зазначене впливає на

якість надання соціальних послуг, тому формувати їх інформаційно-комунікаційну компетентність необхідно в межах професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Greenwood S., Perrin A., and Duggan M., *Social Media Update 2016*, Pew Research Center. URL: www.pewinternet.org/2016/11/11/social-media-update-2016.

2. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 24 квіт. 2019 р. № 557. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> (дата звернення: 06.11.2022).

Брик Вікторія,
здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня факультету педагогіки та психології
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник – **Сорока О.В.,**
доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено змістовні характеристики впливу казкотерапії на процес адаптації молодших школярів до навчання в початковій школі. Розкрито зміст понять «адаптація», «казкотерапія». Акцентовано увагу на розкритті можливостей та особливостей застосування казкотерапії в початковій школі.

Ключові слова: адаптація, початкова школа, казкотерапія, психокорекційна практика, казкотерапевтична програма, молодші школярі.

Однією з важливих наукових педагогічних проблем є адаптація. В науковому світі питання адаптації постало в другій половині XIX століття, починаючи з 1865 року. Термін «адаптація» вперше ввів Г. Ауберт та відтоді його почали використовувати у літературі. Спочатку «адаптацію» розуміли як «зміну чутливості аналізаторів до діючих подразників та пристосування до них органів чуття» [4, с. 7].

Ч. Дарвін розуміє адаптацію як наслідок боротьби за існування та природний відбір. З позиції біології адаптацію розглядають, як

приспосовування функцій та будови організму до існування за певних кліматичних умов. Вчений припускає, що процес адаптації передбачає формування ознак та властивостей, які є найбільш вигідними для живої істоти. Тому завдяки ним організм здатен до існування в середовищі проживання. Для того, щоб організм існував оптимально, саме властивість приспосовування відіграє важливу роль.

Для проходження успішної адаптації першокласників потрібно врахувати такі вагомі чинники, а саме: шестирічки довше адаптуються ніж семирічки; у них формується логічне мислення; відбувається орієнтація на соціальні норми та вимоги; необхідно враховувати стан здоров'я дитини, поступово формуючи готовність до систематичного навчання; відвідування дитячого садку напередодні позитивно впливатиме на процес адаптації в початковій школі; позитивні взаємини з батьками; організований режим учня; рухова активність [2, с. 17].

Важливе значення має психолого-педагогічний супровід адаптаційного процесу першокласників. Він можливий лише в узгодженій роботі, яка полягає в наданні соціально-психологічної допомоги учням. Процесом адаптації займається психолог, контролює і корегує через дотримання відповідних рекомендацій вчителем. Відповідно вчитель зі свого боку враховує висновки психолога та за потреби змінює хід навчально-виховного процесу [3, с. 37].

Вважаємо, що одним із ефективних і дієвих засобів адаптації молодших школярів до навчання у початковій школі є казкотерапія. Це безболісний, травмобезпечний, екологічний спосіб спілкування з дітьми. Дитина за допомогою казки може змодельовати своє краще майбутнє, щось переосмислити, трансформувати. Казка допомагає сформувати життєвий сценарій для внутрішнього та зовнішнього світу.

На думку Б. Желбі дитина відкриває свої почуття, проявляє природну агресивність тоді, коли вигадує, слухає та повторює казку. Ці історії можуть викликати в особистості страх, який виникає за допомогою збудження та задоволення. Ознакою психологічного здоров'я вчений вважає бажання дитини епізодично пригадувати хвилюючі ситуації в уяві. Тільки надмірність може викликати настороженість. Також елементом порушення вважають відмову слухати розповіді, в яких присутнє занепокоєння та тривога. Рисом страху та невпевненості є бажання дитини уникати нелегких моментів та ситуацій у житті. Душевний стан дитини може бути порушений, якщо страх не є реальною загрозою.

Дослідниця Д. Бретт у 70-х роках ХХ ст. почала впровадження методу казкотерапії в практику. Вона створила цикл оповідань («Annie Stories», 1988) про маленьку дівчинку Анну, яка потрапляє в складні ситуації.

Головними сюжетами оповідань виступають життєві події однолітків героїні.

Вчені довели, що нервова система людини для здоров'я потребує спокійного стану. Головною метою казкотерапії є перетворення негативних образів на позитивні. Окрім цього, казкотерапія здатна розвинути в дитині творчі здібності, інтуїцію, соціальну чутливість та передати певний життєвий досвід. Казка позитивно впливає на внутрішній світ дитини. Читаючи казку, діти створюють образи, знаходять аналогії в зовнішньому світі, щоб його описати і, таким чином, сигналізують про свій внутрішній стан. Доведено, що права півкуля мозку та психіка говорять мовою метафор. І саме ця півкуля відповідає за людське здоров'я [1, с. 14].

З молодшими школярами потрібно разом знаходити сенси в казках, обговорювати сюжети, вишукувати значення та життєві уроки. Казки допомагають в реальному світі ставати активними творцями. Вони містять великий набір людських проблем та шляхи їх розв'язання. Дитина за допомогою казок в несвідомому накопичує базу життєвих ситуацій. Ця база може активізуватись у потрібний момент, а може і перебувати в пасиві. Це дуже добре допомагає сформувати важливі життєві цінності в дитини та підготувати до життя.

Список використаних джерел

1. Замелюк М. Казкотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія у просторі сучасного дошкільного закладу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*: 2017. №351. С. 14-18
2. Косован С.П. Проблема адаптації першокласників до навчання у школі. URL: <https://conference.pu.if.ua/forum/files/22032017/10/Kocov.pdf>. (дата звернення 3.09 2022)
3. Панок В.Г. Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби. *Методичні рекомендації*, Київ, 2013. С. 102
4. Aubert H. *Physiologie der Netzhout*. Breslau, 1865. 113 p.

Юрій Бриндіков,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи і
соціальної педагогіки,
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький

ШЛЯХИ ПРЕВЕНЦІЇ ТА ЛОКАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті зазначено, що сім'я як суспільний осередок зазнала трансформаційних змін під дією стресогенних факторів. Нами

виокремлено домашнє насильство як похідну змін, зокрема, поведінкових. Здійснено наголос на активному втручанні фахівців соціальної роботи, висвітлено допоміжний соціально-психологічний інструментарій в роботі з сім'єю, що потребує допомоги. Запропоновано шляхи попередження та локалізації домашнього насильства.

Ключові слова: *стресогенні фактори, сім'я, домашнє насильство, шляхи превенції та локалізації домашнього насильства.*

Українське суспільство перебуває під дією стресогенних факторів, що сприяють трансформаційним процесам. Сім'я як суспільний осередок також зазнала змін, зокрема, поведінкових. Останні нерідко супроводжуються непорозуміннями, агресивним протистоянням та скоєнням насильницьких дій, що породжують кризу в сімейних стосунках і вимагають дієвих втручань фахівців соціальної сфери.

Професійний доробок спеціалістів соціальної роботи містить чимало ефективних методів покращення батьківської компетентності (батьківського потенціалу) та попередження насильницьких проявів у сімейному середовищі.

В роботі з сім'єю спеціалістами використовується «Тест – опитувальник ставлення батьків» (А. Варга, В. Столін) – психодіагностична методика, що допомагає дослідити батьківські позиції стосовно свого чада. Зазначений інструмент використовується задля виявлення особливостей сімейного виховання, спілкування з дітьми.

Дієвою вважається методика «Аналіз сімейного виховання» (Е. Ейдеміллер), що спрямована на аналіз сімейного виховання, з'ясування причин його неефективності. Опитування, призначене для батьків підлітків, виявляє індивідуальний досвід виховання дітей підліткового віку. Крім того, спеціалістами використовується Опитувальник «Виявлення батьківських установок і реакцій» (Е. Шефер), через посередництво якого досліджуються найбільш загальні особливості батьківського виховання.

Фахівці соціальної роботи застосовують когнітивно-поведінкові тренінги задля обговорення типових ситуацій, що склались всередині сім'ї, визначення стратегій взаємодії з підростаючими дітьми. Такий напрям роботи сприяє психологічній корекції стосунків батьків та дітей.

Існує чимало методів, що допомагають вплинути на сім'ю, змінити небажану поведінку членів сім'ї, серед яких вирізняються наступні:

- метод гри, що сприяє моделюванню та відтворенню в контрольованих умовах сімейних ситуацій;
- метод конструктивної суперечки – допомагає аналізувати та порівнювати точки зору батьків щодо поглядів дітей стосовно вирішення

певних життєвих ситуацій. Цей метод допомагає прислухатись одне до одного, обирати найбільш раціональні варіанти у співпраці;

- метод спільних дій, який передбачає аналітичну роботу після виконання дитиною та одним з батьків спільного завдання;

- метод вербальної дискусії (навчає культурі діалогу в сім'ї, виробляє вміння аргументувати свої доводи та уважно слухати інших, зокрема, власних дітей);

- метод групової дискусії, що сприяє підвищенню психолого-педагогічної грамотності батьків, виявленню індивідуальних стереотипів виховання;

- метод «сімейної ради» передбачає обговорення в колі сім'ї потреб, планів, бажань, важливих спогадів без критики, пропозицій за умови не обговорювати почуте до наступного засідання;

- метод «дні турботливого спілкування» – переорієнтація членів сім'ї на прийнятні стосунки;

- метод «позитивного контакту» базується на припущенні руйнівної тенденції міжособистісних стосунків членів сім'ї та сприяє усвідомленню мотивів поведінки її членів.

Існує чимало технологій відновлення сімейних функцій, нормалізації взаємин між батьками та дітьми, подружжям, створення сприятливих умов задля подолання окремими членами сім'ї соціальних патологій (алкоголізм, наркоманія), що стоять на заваді становлення успішної сім'ї.

Перед сучасними українцями постало вагоме питання щодо пошуку соціально-психологічного інструментарію попередження та подолання домашнього насильства. Суспільству необхідно забезпечити злагодженість механізмів протидії насильницьким проявам шляхом створення продуктивних джерел духовної складової людського життя, формування гуманістичної суспільної моралі.

Органам державної влади, місцевого самоврядування необхідно забезпечити соціально-економічну складову (працевлаштування, задовільні умови праці, гідна заробітна плата, вирішення побутових проблем), що сприятиме налагодженню сімейних взаємин, зменшенню конфліктів в сімейному середовищі.

Варто активізувати діяльність соціальних інститутів (інститут сім'ї, соціально-педагогічний інститут), які здійснюють вплив на формування особистості. Зазначені інституції виховують людину, закладають поведінкові стандарти, проектують напрям особистісного розвитку, формують світогляд людини.

Зауважимо на засобах масової інформації, які нерідко пропагують насильницькі дії, як засіб швидкого досягнення певної мети.

Попередження домашнього насильства необхідно здійснювати шляхом адресної інформаційно-просвітницької роботи, направленої на пояснення феномену насильства, його негативного змісту, першопричин та поганих наслідків. Соціально-педагогічна робота повинна перевиховати суспільство і закарбувати в свідомості громадян те, що насильство – це сором та вияв слабкості духу кривдника.

Ганджа Степан

аспірант кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Автор конкретизує термінологічне визначення внутрішньо вимушено переміщеної особи та розкриває актуальні питання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), соціальне забезпечення, соціальна робота.

Конституцією України визначено соціальну спрямованість держави, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнано найвищою соціальною цінністю, а її головним обов'язком – забезпечення та захист прав і свобод людини та громадянина. Військова агресія проти України в окремих районах областей, анексія Криму змусила тисячі громадян змінити своє місце проживання та переселитися в інші регіони нашої держави. Це спричинило появу нової категорії - внутрішньо вимушено переміщеної особи, а й нових для соціальної роботи проблем, передусім щодо працевлаштування, забезпечення житлом, відновлення пенсійних виплат, грошових допомог, медичної допомоги, що потребують вирішення. Зазначені проблеми є викликом для держави та сучасних аспектів соціальної роботи.

У різні часи розробкою проблеми біженців та вимушених переселенців займалися зарубіжні вчені Г. Гудвін Гілл, Т. Хаджимануель, В. Таргонскене, Ю. Путцер, М. Вагнер, Ж. Егер, П. Банеке, Д. Макнамара, К. Нгуєн, Д. Патрик, Д. Хорекенс. А проблемою переселенців в Україні сьогодні займаються такі вчені як: Є. Лібанова, А. Сердюк, В. Гейц, І. Ніколайчук, Т. Кульчицький та інші.

Окремим аспектам соціального захисту присвятили свої праці вітчизняні й зарубіжні вчені та фахівці, зокрема Н. Болотіна, І. Дьяконова,

А. Єпіфанов, І. Сало, В. Базилевич, П. Шевчук, О. Палій, В. Скуратівський, В. Москаленко, І. Басанцов, Т. Косова, І. Михайловська, О. Неліпович, А. Гарсія, Дж. Груат та ін.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) стали класом, який у таких масштабах країна не знала, і до соціальної роботи та соціального забезпечення і адаптації яких держава не була готова. Не дивно, що у перші роки збройного протистояння на Сході України активну роль у допомозі ВПО відігравали волонтерські організації, міжнародні фонди та громадські активісти. Актуальність даного питання визначається новими викликами, які постали перед Україною після Революції Гідності, а також великою кількістю ВПО, які потребували особливої підтримки держави, міжнародних організацій в питаннях адаптації у приймаючі громади на територій України, підконтрольній державній владі, і особливо зараз після повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Слід відзначити, що з часу набуття незалежності України термінологічне визначення внутрішньо вимушено переміщеної особи вперше запропоновано в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Проблемними для внутрішньо вимушено переміщених осіб залишаються питання про відновлення або отримання документів, працевлаштування, відновлення та отримання пенсійних виплат, грошових допомог та ін. [2].

Натомість, Стратегія інтеграції внутрішніх переміщених осіб містить розділ «Пенсійне та соціальне забезпечення» [3]. Ознайомившись із змістом зазначеного розділу, робимо висновок, що під наведеним заголовком об'єднані перспективні плани політики держави у сфері соціальних виплат. Порівнявши, бачимо, що поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» застосовується у законодавстві про внутрішніх переміщених осіб із неоднаковим змістом, що вважаємо неприпустимим. Це впливатиме на якість законодавчих норм, а отже на реалізацію цими особами належних їм прав на соціальне забезпечення [1; 3].

Зауважимо, що У теорії права соціального забезпечення поняття «допомога» та «соціальна послуга» є самостійним видом соціального

захисту осіб. Узагальнені висновки щодо їхніх правових ознак містяться у дослідженні С. М. Синчук [4, с. 285-301; 5; 6]. Тому вважаємо, що потрібне чітке законодавче розмежування всіх понять, які визначають зміст права на соціальний захист, оскільки лише в такий спосіб можна забезпечити належну реалізацію та дотримання прав у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Кульчицький Т. Р. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Журнал Київського університету ринкових відносин: економіка, бізнес-адміністрування, право. 2018. № 4 (4). С.348-358.

2. Про соціальні послуги : закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 18. Ст. 73.

3. Стратегія інтеграції внутрішніх переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення не період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2017 р. № 909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-r#Text> (дата звернення: 20.10.2022).

4. Синчук С. М. Про сутність послуги соціального супроводу відповідно до законодавства України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2020. Вип. 70. С. 181-188.

5. Синчук С. М. Теорія правовідносин соціального забезпечення : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.05. К., 2015. 433 с.

6. Синчук С. М. Щодо проблеми законодавчого визначення державних соціальних нормативів соціальних послуг в Україні. *Wrocławsko-Lwowskie zeszyty prawnicze*. Wrocław Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2020. №11. S. 129-143.

Гнатишин Юрій

аспірант кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

МЕДІАТОРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Автор аналізує медіаторську компетентність як необхідну складову професійної діяльності соціальних працівників; розкриває основні аспекти медіації як альтернативного способу вирішення конфліктних ситуацій;

конкретизує ряд професійних складових якими повинен володіти соціальний працівник виступаючи у ролі медіатора.

Ключові слова: *врегулювання конфліктів, медіаторська компетентність, соціальний працівник, професійна підготовка.*

Зростання соціальної ролі особистості, гуманізація і демократизація суспільства, динамізм соціально-економічних і соціокультурних процесів, їхня інтеграція та глобалізація вказують на важливість формування у фахівців соціального напрямку спеціальної професійної підготовки для побудови конструктивних безконфліктних відносин.

Актуальною у світі стає професія медіатора – дипломованого фахівця з управління конфліктами, спроможного організувати ефективну комунікацію між сторонами конфлікту, забезпечити між ними відносини співпраці у розв'язанні існуючої проблеми та спільний пошук рішення, яке максимально враховувало б інтереси і бажання сторін [1; 2].

Медіаторська компетентність є необхідною складовою для професійної діяльності соціальних працівників, тому система професійної підготовки студентів до ролі медіатора спирається на науково-методичне обґрунтування необхідного забезпечення навчального процесу у вищій школі з урахуванням потреб соціальної практики та професійної компетентності майбутнього спеціаліста [3; 4].

Лиш в останні роки медіація стала застосовуватись в Україні належним чином, тому саме зараз відбувається процес її закріплення на законодавчому рівні, підтвердженням чого є реєстрація законопроектів про медіацію у Верховній Раді України. Так, останнім, був зареєстрований 27.03.2015 р законопроект «Про медіацію» № 2480. Ціллю якого є введення на законодавчому рівні правового інституту медіації та створення правових умов для застосування процедури медіації в Україні [1; 2; 3].

Цей законопроект закладає і окреслює правові основи проведення позасудової процедури врегулювання конфліктів (медіація) за взаємною згодою сторін конфлікту і участю посередника (медіатора), а також визначає принципи медіації, регламентує процедуру та порядок її проведення, визначає правовий статус медіатора, його права і обов'язки, відповідальність.

Варто також зазначити, що нині, попри брак спеціального законодавства, Україна може похвалитися своїм власним досвідом застосування процедури медіації, який підтверджує високу ефективність цього інституту при вирішенні конфліктів.

На території України діє низка регіональних груп з медіації, які об'єдналися в Національну асоціацію медіаторів України. В країні є Український Центр Медіації, що створений при Києво-Могилянській

Бізнес-Школі, Львівський, Подільський та Київський центри медіації – всі вони здійснюють свою діяльність та звітують її результати в мережі Інтернет.

Окремі теоретичні та практичні аспекти медіації як альтернативного способу вирішення конфліктних ситуацій висвітлювалися у працях Л. Морської, Н. Гришиної, Н. Лаврової, В. Лаврова, Л. Петришин, Є. Сорокіної, М. Вдовіної, М. Кузьминої, О. Белінської, Г. Єрмоєнко.

Як зазначає А. Гаврилишин медіаторство має два позитивні аспекти впливу на процес врегулювання конфлікту. По-перше, присутність на переговорах третьої сторони сама собою має позитивний ефект, оскільки знижує міру деструктивності у взаємодії сторін. По-друге, медіаторство, спрямоване на організацію ефективної комунікації, діалогу між сторонами конфлікту, робить їх активними учасниками процесу розв'язання конфлікту [3].

У сучасному суспільстві медіація – інноваційний підхід до вирішення виникаючих конфліктів. Історія її розвитку в різних країнах підтверджує ефективність медіації у врегулюванні різного роду конфліктних ситуацій. Філософське і психологічне обґрунтування медіації, а також практика юридичного використання зумовлюють перспективи її розвитку [4].

Не менш широке поле для застосування медіації можна знайти в освітній сфері, де вона може стати плацдармом для прищеплення молоді культури конструктивного вирішення конфліктів. Крім того, вона може бути ефективною в цілях профілактики вікових криз і як наслідок правопорушень серед неповнолітніх [1; 2; 3].

Соціальний працівник в ролі медіатора повинен володіти рядом професійних складових, однією із яких є професіоналізм, що дозволяє майбутньому фахівцю знаходити узгоджене рішення в умовах протиріч сторін і формулювати мирову угоду між ними [4, с. 170].

Слід зазначити, що вміння медіатора затребувані також і в розв'язанні різного роду конфліктів, їхнього запобігання, а також налагодженню партнерських відносин і підвищенні функціонального ресурсу мікросоціальних утворень, в тому числі, сімейних, виробничих, навчальних та громадських.

Узагалюючи можна сказати, що випадки успішного завершення переговорів сторін конфлікту в форматі медіації поодинокі, але це скоріше виняток, ніж правило. І головними причинами такої ситуації є відсутність законодавчо закріпленого механізму медіації та брак теоретичних і практичних досліджень стосовно цієї теми.

Тому, компетентність медіатора характеризується сукупністю знань, умінь і навичок, а також перш за все особистісних, інтелектуальних (когнітивних) і емоційно-мотиваційних особливостей.

Список використаних джерел

1. Альтернативне вирішення спорів (медіація). URL:<http://avantgardelaw.webnode.com.ua/mediation/> (дата звернення: 20.10.2022).
2. Бородін Є. Медіація як основа громадянського діалогу: неоінституціональний аспект URL: <http://www.dridu.dp.ua> (дата звернення: 21.10.2022).
3. Гаврилишин А. П. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів. *Науковий Вісн. Херсон. держ. ун-ту.* 2014. №5. Т. 1. С. 275-278.
4. Петришин Л. Й. Роль соціального працівника як медіатора у врегулюванні конфліктів. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,* 2017. Вип. 24 (2-2017). Ч.2. С. 163 – 171.

Вікторія Гриценко

студентка 4 курсу бакалаврату спеціальності
232 Соціальне забезпечення, Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Алла Рижанова

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та менеджменту СКД,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м.Суми

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Автори на підставі результатів теоретичного дослідження та діагностики реального стану соціального захисту жінок, які зазнали насильства в сім'ї, обґрунтовують напрями розробки програми вдосконалення діяльності обласного Центру соціально-психологічної допомоги щодо підвищення рівня самооцінки жінок-жертв домашнього насилля.

Ключові слова: *жінки, самооцінка жінок, програма соціального захисту жінок, центр соціально-психологічної допомоги.*

Проблема насильства над жінками є глобальною, зокрема порушення прав людини і прав члена родини стосовно жінок відбуваються і в Україні. Складність її вирішення полягає в тому, що не кожна жінка наважується

відкрито заявити про наявність насильства в сім'ї, вважаючи таку поведінку чоловіків стереотипною, що лише підвищує рівень агресії в родині. Доведені до відчаю, а іноді травмовані фізично, жінки разом з дітьми біжать з дому «світ за очі». Демократичні країни накопичили чималий досвід соціального захисту жінок, які зазнали насильства в сім'ї, у різноманітних притулках. Проте завданням таких соціальних закладів є не лише дати скривдженій жінці тимчасовий дах над головою та засоби для існування, але відновити її самооцінку, відчуття власної гідності та соціальну суб'єктність, щоб вона мала можливість захищати себе сама.

Правовими основами вирішення цієї проблеми є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Постанова Кабінету Міністрів України «Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі». Попередження та протидію насильству над жінками в сім'ї досліджували: О.Баранова, А.Галай, А.Дорош, О.Ломакіна, Г.Попов, Н.Федорович та інші. Мета публікації на підставі виявлення сучасного стану захисту жінок, які зазнали насильства в сім'ї, обґрунтувати напрями програми підвищення самооцінки жінок в центрах соціально-психологічної допомоги.

Домашнє насильство, за Законом, трактується, як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільне проживають однією сім'єю, але не перебувають у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь»[1]. Насильство в сім'ї, соціальна дискримінація ведуть до зниження соціального статусу жінки і є формами насильства над її особистістю, які призводять до зниження самооцінки у жінок. За О. Стадник, самооцінка – це психологічне і емоційне відчуття себе, віра в себе, оцінювання особою самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей [3]. Отже, насильство над жінкою в сім'ї фактично спричиняє втрату нею себе, знищення її соціальної суб'єктності. Отже, завдання соціального захисту жінок, які зазнали насильства у сім'ї, не лише прихистити їх на певний час, але й сприяти відновленню їх самооцінки до норми.

Діагностування існуючого стану соціального захисту зазначеної категорії жінок відбувалося в місті Суми, оскільки заплановане у довоєнний час відкриття притулку для скривджених у родині жінок не відбулось, то аналізуємо досвід Сумського обласного центру соціально-

психологічної допомоги, який ними опікується. Станом на 2021 рік в Центрі проживало 16 жінок- жертв домашнього насилля. Головним завданням Центру щодо них є надання комплексної допомоги (психологічних, соціально-побутових, соціально-педагогічних, соціально-медичних, інформаційних, юридичних послуг тощо) для повернення їх до нормальних умов життя. Ретельно проаналізувавши діяльність Центру виокремимо позитивні складники соціального захисту скривджених жінок: наявність якісного та безпечного прихистку; проведення щоденної профілактичної роботи; надання корекційно-реабілітаційних послуг та психологічної допомоги; наявність компетентних фахівців, які застосовують різноманітні методи роботи (просвітницькі, навчальні, консультативні, терапевтичні, організаційні, адміністративні тощо); наявна прекрасна матеріально-технічна база (приспосовані кімнати, санвузли, кухня, аудиторії для занять, кімнати відпочинку, ігрові куточки); гарантована безпека жінкам (адреса Центру не розголошується); застосування психологічного самозахисту соціальними працівниками (для уникнення професійного вигорання та маніпулювання з боку постраждалих від насилля жінок) і навчання психологічному самозахисту клієнтів.

Однак, вважаємо, діяльність Центру була би ефективнішою за умов: вдосконалення активності закладу в кіберпросторі (відсутній сайт Центру, немає сторінок в соціальних мережах, немає інформації про проблему, алгоритм діяльності у випадку домашнього насилля, про заклад в доступних для жінок порталах); об'єднання зусиль Центру у вирішенні проблем скривджених жінок з іншими закладами територіальної громади (з медичним, соціокультурними закладами, з органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями тощо); створення сприятливих умов для культурного дозвілля (танці, малювання, співи, вишивка тощо), щоб жінка-жертва швидше пристосувалася до нового ритму життя, розрадила себе, зрозуміла, що вона самоцінна.

Рівень самооцінки жінок-жертв домашнього насилля в Центрі виявляли за «Шкалою В.Занга». Бланк-опитувальник заповнили всі 16 жінок, з яких адекватної самооцінки (44 б.) у жодної жінки не було виявлено. Середній ступень тривожності був у шістьох (37%) жінок (від 50 до 59), тобто самооцінка вже потребує корегування, 7 жінок (44%) мали низьку самооцінку (60-74) та 3 (19%) – критично знижену самооцінку (75-80). Результати діагностики самооцінки жінок-жертв домашнього насилля засвідчили, що необхідна цілеспрямована діяльність Центру з її відновлення. Наднебезпечним виявився четвертий рівень – критично зниженої самооцінки, що проявлявся у трьох жінок у надмірній критичності, повній відсутності самоаналізу, постійній педантичності,

абсолютно відсутній самоактуалізації. Вочевидь, у даному випадку вже потрібна допомога психотерапевта, щоб вивести жінок з критичного стану. Сім жінок з низькою самооцінкою демонстрували постійне обмеження себе у власних бажаннях, не мали власної думки та залежали від оточуючих, самоаналіз у них майже відсутній, у більшості випадків присутня педантичність, відбувається пасивна самоактуалізація. Ця група жінок в першу чергу потребує умов для напруження інтелекту та розвитку культури особистості. У шести жертв домашнього насилля з середнім рівнем самооцінки спостерігався іноді самоаналіз, педантичність була в цілому помірна. При цьому прагнення до розвитку вони не мають, але присутнє бажання самоактуалізуватися, самовиразитися без будь-якого особистісного зростання.

Отже, діагностики соціального захисту жінок-жертв домашнього насилля в Центрі соціально-психологічної допомоги та рівня самооцінки самих жінок допомогли виявити «слабкі» місця цього захисту та зміст Програми.

Програма соціального захисту жінок, які зазнали насильства в сім'ї, спрямована на вдосконалення діяльності Центру соціально-психологічної допомоги на підвищення самооцінки цих жінок, що сприятиме у подальшому відновленню їх спроможності до самозахисту від домашнього насилля.

Провідним суб'єктом програми є психолог Центру, який має створити мультидисциплінарну команду для вирішення проблеми соціального захисту жінок з низькою самооцінкою. Тому Програма за змістом повинна мати два етапи – підготовчо-організаційний (для залучення представників соціальних, соціокультурних, громадських закладів, організацій, установ тощо для створення мультидисциплінарної команди) та основний (реалізація напрямів та змісту щодо підвищення рівня самооцінки жінок-жертв насилля в сім'ї). Зрозуміло, що об'єктами реалізації Програми є жінки з середнім рівнем, низьким рівнем, критично низьким рівнем самооцінки, які зазнали насилля в родині та перебувають в Центрі соціально-психологічної допомоги.

Напрямами діяльності з жінками-жертвами мають бути такі, як: зниження педантичності, сприяння формуванню адекватного уявлення про себе, розвиток самоаналізу, вмінь самоактуалізації, невимушеності, спонукання до саморозвитку, до вдосконалення культури особистості, до самовираження та самореалізації. Зрозуміло, що робота має проводитися у групах відповідно до наявного рівня самооцінки жінок та зважаючи на їх потреби й здібності, стимулюючи їх активність та самостійність, уникаючи розвитку у них споживацтва, щоб жінки не «завислі» на Центрі, а стали спроможні самостійно захищатися від агресорів-маніпуляторів.

Таким чином, Програма має ґрунтуватися на діяльності широкого кола фахівців територіальної громади, щоби сприяти реалізації змісту підвищення рівня самооцінки жінок-жертв домашнього насилля. Перспективами подальших розвідок є доопрацювання технологічного та результативного компонентів Програми, її реалізація та аналіз ефективності.

Список використаних джерел

1. Закон України Про запобігання та протидію домашньому насильству. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF>
3. Стадник Оксана Про самооцінку <https://verde.lviv.ua/samoocinka#:~:text>

Катерина Завадська

студентка,
Сумський державний університет
м. Суми

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВІДПОВІДЬ НА КАТАСТРОФИ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

Управління надзвичайними ситуаціями – це процес ефективної підготовки до катастроф і реагування на них. Воно передбачає стратегічну організацію ресурсів для зменшення шкоди, системний підхід до управління для запобігання катастрофам, готовності, реагування та відновлення [5].

Наскільки б розвиненим не було сучасне суспільство, проблеми правильного реагування на катастрофи, відновлення, соціальна стійкість після надзвичайних ситуацій, вразливість людей не лише до рукотворних, а й природних лих, залишаються актуальними. Згідно зі статистикою, у 2021 р. було зафіксовано 432 катастрофи, пов'язані зі стихійними лихами у всьому світі, у результаті яких загинуло 10 492 осіб. Переважними у подібних випадках є повені: 223 випадки у 2021 р., у порівнянні з 163 – середньою кількістю повеней, зареєстрованих у 2001-2020 рр. [1].

Одним із прикладів відповіді на катастрофу є діяльність соціальних працівників, волонтерів та постраждалих від природного лиха в результаті Бамського землетрусу 2003 р., що стався на південному сході Ірану [2].

Зважаючи на підвищений рівень вразливості людей одразу після

катастрофи, допомога надавалась в багатьох аспектах життя: соціальні працівники, що прибули на місце одними з перших, брали участь в розбиранні завалів, організації похорон, пошуку укриття та транспорту для постраждалих, відновленні транспортних сполучень, збиранні інформації про наслідки катастрофи, доставці їжі та припасів потерпілим.

Соціальні працівники також представляли уряд, відповідаючи за такі послуги, як тимчасове житло для постраждалих, позики для переміщених осіб, виплати, консультування щодо запобігання самогубств.

Для підтримки стійкості у випадках, подібних до цього, робота з людьми проводиться у вигляді підтримки сімей та окремих осіб (емоційної допомоги, консультування, допомоги з подоланням ПТСР, мотивації потерпілих до участі у відновній діяльності, інтерв'ювання сімей постраждалих осіб), пов'язування індивідуальних потреб із ресурсами та допомоги людям у доступі до цих ресурсів, попередження серйозних фізичних і психічних проблем, запобігання розпаду сімей, груп, організацій та громад.

Одним із прикладів взяття на себе організаторської ролі соціальним працівником, задля мобілізації громади з ціллю допомогти у її відновленні, став землетрус у Сичуані 2008 р. Понад 1000 соціальних працівників брали участь у негайному порятунку, відновленні постраждалих громад та консультуванні постраждалих осіб та їхніх сімей після землетрусу. Важливою частиною відновлення враженого регіону також став дослідницький проєкт в окрузі, який не тільки відновив місцеві засоби існування, але й створив сталий економічний розвиток (включаючи відновлення сільського життя для економічного розвитку, сприяння взаємовигідним відносинам між сільськими та міськими районами, збереження культури та захисту навколишнього середовища) [3].

Якщо говорити про роботу фахівців на користь зниження вразливості громади, і підвищення рівня її стійкості після катастрофи, зокрема через призму діяльності соціального працівника, то можна виділити два основні пріоритети: забезпечення безперервності послуг у разі збоїв, пов'язаних із катастрофою, та вирішення незадоволених потреб.

Конкретно дані заходи включають, але не обмежуються: відновленням доступу до їжі, житла та одягу; полегшенням доступу до необхідних медичних працівників, ліків, обладнання та допоміжних послуг; возз'єднанням переселених членів сімей; полегшенням доступу до федеральних вигод у разі стихійного лиха, шляхом збору та/або повторного створення необхідної документації, координуванням з програмами соціального забезпечення та іншими програмами виплати допомоги у зв'язку з втратою годувальника тощо [4].

Отже, функції соціальних працівників як державного, так і приватного

секторів під час надзвичайних ситуацій, поділялися на дві фази: 1) порятунк та переселення; 2) реконструкція. Це включає в себе формулювання та впровадження планів реагування на катастрофи, пом'якшення наслідків надзвичайної ситуації, відновлення постраждалих регіонів і громад.

Список використаних джерел

1. 2021 Disasters in numbers – World. ReliefWeb. URL: <https://reliefweb.int/report/world/2021-disasters-numbers> (дата звернення: 18.11.2023).
2. Javadian R. Social work responses to earthquake disasters. *International Social Work*. Vol. 50(3). P. 334–346. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020872807076047> (дата звернення: 18.11.2023).
3. Maarefvand M., Nourshargh F., Ghiabi M. Social work post-disaster response in Iran: A case study of the 2019 mass flooding in Poldokhtar, Lodestone. *International Social Work*. 2021. P. 1–21. URL: https://www.researchgate.net/publication/355402408_Social_work_post-disaster_response_in_Iran_A_case_study_of_the_2019_mass_flooding_in_Poldokhtar_Lorestan (дата звернення: 18.11.2023).
4. Social Services – Healthy, Resilient, and Sustainable Communities After Disasters – NCBI Bookshelf. National Center for Biotechnology Information. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK316542/> (дата звернення: 18.11.2023).
5. What Is Disaster Management: Prevention and Mitigation. Online Public Health & Healthcare Administration Degrees. URL: <https://publichealth.tulane.edu/blog/what-is-disaster-management/> (дата звернення: 18.11.2023).

Тетяна Кобзар

студентка спеціальності 232 Соціальне забезпечення

Олена Гончаренко

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності,

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми

СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

У статті висвітлено сучасний стан соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Доведено актуальність удосконалення технологій. Зокрема, розглянуто

удосконалення системи захисту таких дітей та їх законодавче забезпечення.

Ключові слова: діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; соціально-правовий захист; підтримка; гарантії; державна система.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сирітство є поширеною проблемою для всіх країн, й кожна держава визначає шляхи соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Будучи пострадянською країною, Україна поступово змінює радянську модель соціальної політики (домінування пільг та соціальних виплат) на європейську (домінування соціальних послуг для вразливих груп населення), котра представляє собою допомогу вразливим категоріям людей та їх повну соціалізацію. Крім законодавчого надання пільг і виплат, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, надаються соціальні послуги, спрямовані на підтримку однакового рівня життя.

Такі діти в умовах переходу знаходяться як в інтегрованих закладах (будинках сімейного типу), прийомних сім'ях, так і у звичайних інтернатних закладах, адже система соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування поступово, але повільно змінюється. В умовах сьогодення, для випускників інтернатних закладів запроваджуються система подальшої соціалізація після виходу із таких закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні збільшується кількість дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. За визначенням міністерки соціальної політики України Марини Лазебної, у країні станом на 2021 рік проживає близько 70 тисяч дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Все це відбувається через внутрішні та зовнішні причини та сприяє порушенню одного з найважливіших прав дитини – зростати та виховуватись у сімейному оточенні.

Не можна не помітити, що обрана державою система виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не зарекомендувала себе з позитивної сторони, отже необхідними є кардинальні зміни і в цьому напрямку. Аналіз проблеми сирітства привів до розуміння того, що умови, в яких живуть діти, що залишилися без піклування сім'ї, часто призводять до спотворення процесу соціалізації і, відповідно, соціальної адаптації особистості, тобто до дезадаптації [2, с. 45].

Саме тому соціальний захист дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, стає одним з найважливіших завдань держави і суспільства. У зв'язку з цим перед державою та суспільством стоїть подвійне завдання.

По-перше, шляхом удосконалення соціально-економічних відносин підвищити престиж сім'ї і зміцнити її морально-побутові основи, сприяти відродженню і зміцненню загальнолюдських і духовних цінностей, що може суттєво вплинути на зменшення чисельності дітей, які залишилися без батьківського піклування.

По-друге, держава і суспільство виступає гарантом соціальної захищеності таких дітей, бере на себе обов'язок і має достатні економічні, соціальні, духовні та моральні ресурси, забезпечуючи їм умови для нормального життя, а саме: навчання, розвиток всіх задатків і здібностей, професійної підготовки, адаптації до соціального середовища і максимально безболісне входження в це середовище, компенсуючи досить повною мірою відсутність батьківського піклування [3, с. 87].

Якісне законодавче регулювання охорони і захисту прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – важлива складова частина їхнього соціально-правового захисту. Недоліки правового регулювання зменшують ефективність охорони і захисту прав та інтересів зазначеної категорії осіб та можуть призвести до негативних юридичних наслідків.

Наразі, відповідно до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» заходи соціального захисту цієї категорії дітей гарантуються, забезпечуються й охороняються державою; передбачено державне утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, їх повне забезпечення відповідно до державних соціальних стандартів матеріальними й грошовими ресурсами для задоволення життєво-необхідних потреб дитини та створення умов для нормальної життєдіяльності [1].

Державна підтримка передбачена вихованцям інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітям, які виховуються у сім'ях громадян України (опікунські сім'ї, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу), та молоді із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вона стосується таких питань:

- матеріальна підтримка;
- оздоровлення;
- пільги при вступі до професійно-технічних й вищих навчальних закладів та під час навчання;

- працевлаштування;
- забезпечення житлом після закінчення навчання або досягнення

повноліття;

- попередження жорсткого поводження.

Отже, гарантії особливого захисту і повного державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавленим батьківського піклування, та молоді із їх числа є законодавчо задекларованими. Основними формами підтримки є: фінансове забезпечення, додаткові гарантії права на медичне обслуговування, працю, майно та житлове приміщення, соціально-правові послуги. Вони гарантуються законодавством, забезпечуються та охороняються державою. Проте, через декларативний характер нормативно-правової бази зазначені послуги доволі рідко доходять до самих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а іноді – доходять занадто пізно.

В Україні останніми роками відбувається поступова трансформація державної системи опіки та догляду за дітьми, які залишилися без догляду батьків, апробуються нові форми і методи підтримки кризових і прийомних родин. Зокрема, в нашій країні набула поширення в роботі з різними категоріями клієнтів така соціально-педагогічна модель, як соціальний супровід. В основу нормативно закріпленої та впроваджуваної на державному рівні методики соціального супроводу закладено модель «ведення випадку», що широко використовується в практиці соціальної роботи різних країн (care management – у Великій Британії, case management – у США) [4, с. 76].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що соціальний захист дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, є одним з найважливіших завдань держави і суспільства. Своєчасне виявлення проблемних родин та удосконалення технологій соціально-правового захисту допоможе в подальшому мінімізувати негативні показники в роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Список використаних джерел

1. Бевз Г. М. Прийомні сім'ї: оцінка створення, функціонування та розвитку: навч. посіб. Київ: Главник, 2006.
2. Капська А. Й., Пеша І. В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012.
3. Присяжная Н. В. Дети-сироты: постинтернатное жизнеустройство. *Социологическое исследование*. Харьков, 2017. №11.
4. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. А.Й. Капської. 4-е вид. випр. та доп. К: Центр учбової літератури, 2018.

Інна Ковальчук

доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

У тезах наведено можливі технології подолання стресу в людей похилого віку. Зокрема, консультування, тренінги, арттерапія, медична допомога, фізпроцедури. Підкреслено, важливість психолого-соціальної допомоги цій категорії клієнтів для їх соціалізації.

Ключові слова: *люди похилого віку, стрес, соціально-психологічні технології, арттерапія, тренінг, консультування.*

Війна, що відбувається на території України зумовила необхідність звернення до проблеми подолання стресу в найбільш вразливої групи населення – людей похилого віку. Саме вони, іще вчора мали плани на забезпечену старість, а сьогодні залишилися на узбіччі життя через зруйновану інфраструктуру звичного життя, смерть родичів від ударів ракет, розлуку з близькими, які пішли захищати Батьківщину.

Стрес людей похилого віку пов'язаний із війною характеризується порушенням сну, частим серцебиттям, надмірним потовиділенням, запамороченням, у чоловіків – надмірним вживанням алкоголю. Дослідження перебігу стресу у людей похилого віку маємо у публікаціях науковців з Інституту геронтології ім. академіка Д.Ф.Чеботарьова НАМН України та Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Тому не будемо аналізувати це явище детально. Внутрішні переживання, що зумовлені війною чи знаходженням людини похилого віку в зоні бойових дій, під час та після перебування в укриттях, песимістичне мислення та недостатній рівень соціалізації внутрішньо переміщених осіб провокують прогрес стресу. Людині похилого віку самотійно вийти зі цього стану досить складно, часто їй потрібна допомога кваліфікованого фахівця та догляд соціального працівника або членів родини.

Під впливом стресу в людини похилого віку змінюється ставлення до власного життя, по іншому сприймаються життєві ситуації, утруднюється пошук самотійного виходу із складних ситуацій. Часто через неможливість подолати стрес люди похилого віку впадають у затяжну

депресію, у них загострюються хронічні захворювання чи психічні патології.

Для того щоб підібрати соціально-психологічну технологію подолання стресу у людини похилого віку необхідно брати до уваги : стан фізичного й психічного здоров'я особистості, першу реакцію на прийняття стресової ситуації, дії людини що перебуває у стані стресу, післястресову поведінку.

Для подолання стресу, що пов'язаний із війною для людини похилого віку можна використати два види соціально-психологічної технології: догляду в домашніх умовах або технологію догляду в умовах закладу, що обслуговує людей похилого віку. Для цих технологій характерними є методи індивідуального та групового консультування, надання медичної та гігієнічної допомоги, створення умов для психологічного комфорту, зменшення чи знищення чинників стресу, проведення фізпроцедур для зняття стресу, думки про уявне комфортне місце перебування, соціально-психологічний супровід.

Організуючи допомогу доцільно створити сприятливе середовище для людини похилого віку, забезпечити виконання нею режиму дня, а також дбати про сприятливий сімейний чи закладовий мікроклімат.

Подолати м'язову напругу допоможе комплекс фізіотерапевтичних вправ, плавання, екскурсії в гори в музеї, перегляд фотоальбому з коментаріями людини похилого віку, залучення людини до роботи волонтерського центру для внутрішньопереміщених осіб.

Зняти емоційні наслідки стресу людини похилого віку можна через розмову зі спеціалістом, що орієнтована на проговорювання травмуючих для людини ситуацій, а також завдяки використанню бібліотерапії та різновидів арттерапії. Ефективними для соціальної підтримки цієї категорії будуть усі різновиди арттерапії: ізотерапія, кольоротерапія, музикотерапія, пісочна терапія, відео терапія, ігротерапія фототерапія, танцтерапія.

Зокрема, при ізотерапії доцільно практикувати створення як індивідуальних так і колективних малюнків, організацію виставок малюнків. Позитивним є використання для малювання не лише фабричних але й природних фарб. Аналізуючи роботу клієнта потрібно зважати на поєднання кольорів на малюнку. Це дозволить визначити емоційний стан людини похилого віку, не зайве проаналізувати також товщину ліній, акуратність замальовування картинки. Варіанти для малювання обираються залежно від характеру та здібностей до малювання людини. Можна практикувати замальовування, графічні малюнки, малюнки чорною ручкою і т.п. Якщо організуємо прослуховування мелодій бажано щоб люди похилого віку самі запропонували мелодії для спільного прослуховування. Практика переконує, що чимало людей похилого віку

мають гарні вокальні дані, володіють музичним інструментом, пишуть пісні та виконують їх під акомпанемент. Використання піску для створення картин, а також інших природних матеріалів через вплив на тактильні відчуття знімає м'язову напругу та сприяє стабілізації психоемоційного благополуччя людини похилого віку. Оригінальні картини ілюструють внутрішні переживання людини похилого віку, формують нову картину реальності. Обговорення кінофільмів, можливо навіть створення сценаріїв для власних фільмів сприяє розвитку творчості, активізує та знімає психоемоційні блоки, дозволяє відчувати ті почуття, яких людині не вистачає у реальному житті. Якщо людина втратила когось із близьких на війні то можна попросити її розповісти про хороші моменти життя з померлим, переконати у тому, що ця померла людина була доброю, і вона пройшла свій життєвий шлях гідно тому напевно хотіла б залишити про себе хорошу пам'ять.

Позитивно себе зарекомендували тренінги. Групова робота сприяє емоційному розкриттю людини, разом з тим залишаючи право на власний особистісний простір. Особливістю тренінгів з людьми похилого віку є необхідність враховувати настороженість і навіть ворожість людей старшого віку до інших людей. Тому на перших заняттях важко буде організувати взаємодію учасників та викликати їх на відверті розмови. Часто післятренінговий настрій, що зумовлений змінами у свідомості людини похилого віку в післятренінговий період заважає людині реально сприймати дійсність і поведінку оточуючих тому можливі конфлікти з близьким оточенням.

Важливо щоб при проведенні тренінгу з залученням людей похилого віку були реалізовані три складові тренінгу: підтримка у формі «отримання» і «видачі, саморозкриття особистості, та психологічний зворотній зв'язок.

Безперечними перевагами тренінгу, які підкреслює К. Рудестам, є: відшкодування потреби в емоційному теплі та контакті з іншою людиною; групове обговорення проблеми сприяє вирішенню проблем, які зумовлені міжособистісним спілкуванням; наявність спільних проблем в учасників групи, що забезпечує підтримку та вимальовує шляхи її вирішення; обмін життєвим досвідом підбадьорює, створює відчуття захищеності в особистості [1]. Разом з тим притаманний для групи стиль спілкування рідко кому вдається зберегти в житті, адже учасник тренінгу часто чекає від оточуючих тієї атмосфери, що була в тренінговій групі; багаторазова участь у тренінгах формує у людини похилого віку відчуття спільності тому після тренінгів цієї атмосфери часто не вистачає учаснику тренінгу.

Для внутрішньо переміщених осіб похилого віку доцільно організувати соціальний супровід. Тобто окрім соціально-психологічної

допомоги у подоланні стресу можна сприяти у оформленні соціальної допомоги, облаштуванні соціального житла, та облагородженні побуту, працевлаштуванні(за потреби). Сприятливе життєве середовище, що буде максимально наближене до залишеного людиною похилого віку на окупованій території, створюватиме у неї почуття захищеності та затребуваності, а також забезпечить відновлення фізичних сил та її духовного потенціалу.

Соціальний працівник у роботі з людьми похилого віку виконує функції фасилітатора, організатора, наснажника. Працюючи одноосібно чи разом із психологом, володіючи різноманітними технологіями роботи подолання стресу в людей похилого віку, кваліфікований фахівець допоможе найбільш вразливій категорії – людині похилого віку впоратися зі стресом й ще довго залишатися здатною протистояти йому.

Список використаної літератури:

1. Харченко С.В., Лежух І.С., Доценко В.В. Тренінги особистісного зростання як ресурс розвитку персоналу. URL; <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/10743/273-281.pdf?>

Антоніна Конончук

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЛ-ПОЗИТИВНИМИ ЛЮДЬМИ ЯК НАПРЯМУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті розкрито зміст психосоціальної роботи з людьми, які живуть з ВІЛ. Наголошено на важливості програм і методичних рекомендацій для психосоціальної допомоги і підтримки ВІЛ-інфікованих соціальними працівниками у закладах стаціонарного лікування. Визначено напрями та методи психосоціальної роботи.

Ключові слова: ВІЛ-позитивні люди, психосоціальна робота з ВІЛ-позитивними людьми, психосоціальна допомога людям, які живуть з ВІЛ.

Профілактика та протидія ВІЛ/СНІДу визнана в Україні державним пріоритетом, адже проблема ВІЛ-інфекції вже давно вийшла за межі суто медичної. У країні зростає показник соціального, біологічного сирітства дітей з причин ВІЛ-інфекції. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України станом на 2019 рік зареєстровано 1 394 нових випадки ВІЛ-інфекції. 3-поміж них у 662 пацієнтів діагностовано СНІД, а 241 людина померла від СНІДУ [6].

Досвід соціальної роботи в зарубіжних країнах доводить необхідність залучення соціальних працівників до надання допомоги цій категорії клієнтів. Свідченням цього є також численні дослідження вітчизняних науковців стосовно даної проблеми, зокрема, О. Балакіревої, М. Буроменського, Б. Ворника, Т. Воронцової, Т. Журавель, Т. Лях, В. Петровича, О. Пилипенка, В. Пономаренка, (профілактика ВІЛ/СНІДу), Є. Большова, О. Жмурко, С. Оксамитної, О. Похолок, Ю. Сахно, О. Шестаковського (питання інтеграції людей, які живуть з ВІЛ) та ін. Результати досліджень розкривають теоретичні і методичні основи соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими різних вікових груп, у різних закладах і установах, у тому числі і в умовах стаціонарного лікування, що традиційно було у зоні компетенції медичних працівників, а також переконливо доводять професійну причетність соціальних працівників до діяльності зі збереження здоров'я. Метою соціальної роботи в контексті проблеми ВІЛ/СНІДу є надання психосоціальної допомоги людям, які живуть із ВІЛ/СНІДом, повноцінно адаптуватися до свого стану з урахуванням специфічних проблем, що переслідують різні періоди захворювання. Засоби досягнення цієї цілі – вивільнення й оптимізація адаптаційного потенціалу людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом та їх близьких [1,2].

Важливим для нашого дослідження є поняття «психосоціальна робота з ВІЛ-позитивними», оскільки проблеми та труднощі, які супроводжують постраждалу особу, у значній мірі впливають на психічне та психологічне здоров'я. У широкому значенні психосоціальна робота розуміється як один із напрямів соціальної роботи щодо надання первинної психологічної допомоги, соціальної підтримки й сприянні людям, які певним чином опинилися у складних життєвих ситуаціях, а також сюди відносимо організацію комплексу умов для продуктивної адаптації людини до умов життєдіяльності, які змінилися у силу тяжких обставин [1, с. 17]. Тому основними напрямками психосоціальної роботи є: інформування; профілактика; реабілітація; корекція; розвиток; посередництво.

Зміст психосоціальної роботи з людьми, які живуть із ВІЛ, розкривають численні програми та методичні рекомендації психосоціальної допомоги і соціальної підтримки, методи, засоби, форми психосоціальної роботи з ВІЛ-інфікованими в період їх адаптації до умов життя, що змінилися. Основними методами психосоціальної роботи з даною категорією осіб є: психотерапевтична бесіда як методу індивідуальної роботи з клієнтом і ведення груп як методу групової роботи у співпраці з родиною, групою, колективом [2,4,5].

Застосування вищезазначених методів найдієвіше допоможе вплинути на ефективність надання психосоціальної допомоги, забезпечення

реабілітації, догляду та підтримки осіб, які постраждали внаслідок ВІЛ-інфекції/СНІДу і спрямувати таку роботу на вирішення постійно виникаючих проблем.

Таким чином, психосоціальна робота з людьми, які живуть із ВІЛ/СНІДом, є тим продуктивним ресурсом, який може забезпечити якість життя з ВІЛ, оскільки категорія цих громадян перебуває у постійній залежності від медичного обслуговування, приймання ліків і має безліч проблем, пов'язаних як із особистим, так із суспільним життям, яке має тенденцію до постійних змін та викликів на шляху у враженої вірусом людини. Тому психосоціальна робота у цьому напрямку має бути мобільною та зазнавати постійних трансформацій.

Виходячи з цього ми проаналізували теорії та практики психосоціальної допомоги людям, які живуть із ВІЛ/СНІДом. Вони показали, що ефективність психосоціальної роботи забезпечується врахуванням специфічних особливостей індивідуального консультування та групової роботи на різних етапах перебігу захворювання. Виявлено, що на початковому етапі після встановлення діагнозу більш ефективні індивідуальні бесіди, тому що людині буває важко розпочати говорити про хворобу багатьом людям. Це вимагає від спеціаліста (соціального працівника) неабияких зусиль, так як саме в таких ситуаціях необхідними для спеціаліста є не тільки отримані знання, уміння та навички, а й у першу чергу, людяність і щира підтримка. Така якість буде дуже цінною на етапі адаптації, де можна запропонувати клієнту участь у групових бесідах і груповій психотерапії. Що ж стосується реабілітації – головна роль відводиться групам самопомоги та групам взаємодопомоги [1]. Також у таких випадках особам з ВІЛ можна звертатися до благодійних організацій, які надають соціальні послуги, але вони не можуть надати цілковиту допомогу, якщо не будуть співпрацювати з іншими установами. Саме виходячи з цього відбуватиметься становлення і вдосконалення соціально-медичного підходу щодо допомоги (підтримки) людей, сімей, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу. Структурований аналіз організації роботи можливо представити за таким переліком:

1) система спільних дій із соціальними службами на підтримку діяльності груп взаємодопомоги людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом;

2) комплексна програма соціальних служб через забезпечення співпраці із громадськими організаціями;

3) адресна допомога (через технологію соціального супроводу та технологію соціальної реабілітації) з людьми та сім'ями через спільну роботу з міськими організаціями та центрами;

4) консультативна допомога через формат консультативних пунктів адресного контактування, інформування громадян і здійснення цільової соціально-психологічної роботи;

5) проектна діяльність за реальних програм і проектів, що дає можливість людям та сім'ям з дітьми, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу, позбутися соціальної ізоляції та самоізоляції, зберігати і підвищувати свій соціальний статус, бути соціально адаптованими;

6) освітня діяльність громадських організацій, соціальне навчання волонтерів в умовах «Інформаційного мобільного центру профілактики ВІЛ»;

7) забезпечення супервізії мультидисциплінарної команди фахівців, які надають кваліфіковані послуги дітям, людям, які живуть із ВІЛ, і членам їх сімей.

Таким чином, надання психосоціальної допомоги ВІЛ-інфікованим на сьогодні входить до сфери професійної діяльності соціальних працівників, реалізується на базі спеціалізованих медичних установ, громадських організацій, які спеціалізуються на роботі з клієнтами даної категорії у складі мультидисциплінарної команди фахівців. Вона потребує підготовлених та спланованих дій, методів і форм роботи, компетентних спеціалістів для здійснення здоров'єзбережувальної діяльності з людьми та сім'ями, яких торкнулася проблема ВІЛ.

Список використаних джерел

1. Богдан Д., Семигіна Т., Банас О. Соціальна робота з людьми, які живуть із ВІЛ/СНІДом : метод. посіб. для проведення курсів підвищ. кваліфікації. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 620 с.
2. Ведення пацієнта з ВІЛ-інфекцією/СНІДом сімейним лікарем : навчально-методичний посібник для викладачів / за заг. ред. Журавель Т. В., Служинської М. Б. Київ : Агентство «Україна», 2015. 520 с.
3. Котова Н. В., Старець О.О., Леончук Н. В. ВІЛ-інфіковані діти: медичний догляд, психологічна підтримка, соціальний супровід, правовий захист. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010. 176 с.
4. Методичні вимоги до надання соціальних послуг для ВІЛ-позитивних осіб в рамках консолідованої програми з ВІЛ і туберкульозу на 2015–2017рр., за підтримки Глобального фонду для боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією / О. Андрушків, О. Косенко, О. Правдива та ін. Київ : ВБО «Всеукраїнська мережа ЛЖВ», 2014. 14 с.
5. Методичні рекомендації щодо соціальної підтримки людей, які живуть з ВІЛ : з досвіду роботи. Київ : ДСССДМ, 2005. 116 с.

6. Статистичні дані МОЗ України щодо ВІЛ-інфікованих осіб в Україні:
https://zik.ua/news/2019/02/26/moz_oprylyudnylo_statystyku_zahvoryuvannya_na_vil_ta_tuberkuloz_u_sichni_2019_1517865

Валентина Костіна

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди,
м. Харків

РОЗВИТОК РЕЗІЛЬЄНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Автор піднімає питання застосування інноваційних технологій розвитку професійної компетентності фахівців соціальної галузі до роботи з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами в умовах сучасних соціальних ризиків. У статті обґрунтовано актуальність проблеми розвитку резильєнтності майбутніх фахівців соціальної галузі в умовах військового стану та проаналізовано можливості підвищення її ефективності на засадах дуальності. Представлено ефективні засоби роботи з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами, що сприяють їхньому соціальному вихованню в умовах нових соціальних викликів. Визначено компоненти професійної готовності фахівців, що забезпечують розвиток їхнього особистісно-професійного потенціалу резильєнтності в умовах воєнного стану.

***Ключові слова:** професійна компетентність, фахівці соціальної галузі, діти та молодь, особливі освітні потреби, резильєнтність.*

Важкі випробування, що випали на долю кожного громадянина України у зв'язку з військовою нападом Росії 24 лютого 2022 року, зумовили появу великої кількості додаткових соціальних проблем та ризиків. Найбільш затребуваними соціальними запитами стали гуманітарна допомога та послуги з переміщення громадян у більш безпечні місця перебування, проте як важливим напрямом роботи фахівців соціальної галузі що працюють з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами було та залишається здійснення діяльності з опіки та піклування. Для зазначеної категорії клієнтів особливо за часів військового стану особливої важливості набуває створення соціально-виховного підтримуючого простору як умови соціального піклування за цією

категорією клієнтів, що дозволяє підвищити їхні соціалізаційні можливості та актуалізує потребу у пошуці шляхів та засобів забезпечення ефективності процесу професійної підготовки фахівців соціальної галузі до відповідного напрямку роботи. Соціальна робота в умовах сучасних соціальних викликів потребує наявності додаткових ресурсів особистісно-професійного розвитку фахівців сфери соціальної допомоги (загальної внутрішньої особистісної резильєнтності) взагалі та спеціальних вмінь та навичок у роботі з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами зокрема (професійної резильєнтності до роботи з вразливими контингентами), що зумовлює необхідність пошуку нових підходів та засобів у їхній підготовці. Тому важливим стає розвиток внутрішнього потенціалу особистості до протистояння негативним об'єктивним чинникам впливу: робота в умовах невизначеності (неможливість контролювати наявність належного інтернет-зв'язку); наявність постійної дії стресових факторів; відсутність належної кількості необхідних ресурсів для здійснення діяльності тощо).

Аналіз сучасних досліджень з проблеми надання соціальної допомоги у надзвичайних ситуаціях показав, що науковці виділяють два основних підходи [1, с 22-23]: гуманітарний Relief Approach (пов'язаний з екстремим та невідкладним реагуванням на перших етапах надзвичайних ситуацій і стосується переважно задоволення базових потреб, захисту постраждалих осіб, організації і надання їм гуманітарної допомоги тощо) та орієнтований на розвиток Developmental Approach (пов'язаний з розвитком людини, родини, громади, залученням ресурсів для посилення резилієнс (resilience), що орієнтується більшою мірою на соціальні та психологічні аспекти, не виключаючи фізичні та матеріальні. Дослідники стверджують, що в межах цих підходів розроблено й такі основні стратегії соціальної роботи в умовах надзвичайних ситуаціях: стратегії для зміцнення людського потенціалу; стратегії відбудови громади і громадянського суспільства; стратегії, які сприяють ініціативам з отримання прибутку.

Як зазначають науковці «в україномовній літературі з психології та соціальної роботи resilience перекладають як стресостійкість, життестійкість, життєздатність, стійкість до травми та використовують цей термін для позначення ресурсів подолання надзвичайних і стресових подій, психологічних і соціальних наслідків травматичного стресу, втрати тощо»[1, с. 24]. Також науковці доводять, що резилієнс розглядають як рису і процес, а також як здатність організму, особи чи соціальної групи зберігати рівновагу, цілісність у складній ситуації, ефективно розв'язувати не тільки завдання адаптації до умов, що змінюються, а й завдання розвитку. Згідно з наявними підходами, визначають такі основні рівні та характеристики, що зумовлюють резилієнс [1, с.30-32]: індивідуальний

(самооцінка; опора на власні сили; соціальна чуйність); сім'ї (добре налагоджена комунікація між її членами; спільні мрії та цілі; повага, турбота і любов між усіма членами родини; наявні достатні ресурси для задоволення базових матеріальних і фізичних потреб членів родини); громади (гарна комунікація між її членами; громада має базові структури і послуги: школи, заклади охорони здоров'я, громадські об'єднання, релігійні організації тощо).

З метою забезпечення якості та результативності процесу підготовки майбутніх фахівців до організації соціально-виховуючого підтримуючого та розвивального простору для дітей та молоді з особливими освітніми потребами в умовах сьогодення нами в межах спланованих та організованих професійно-спрямованих заходів з залученням фахівців спеціалізованих соціальних інституцій сфери соціальної допомоги під час занять з навчальних дисциплін «Опіка та піклування з практикумом», «Соціально-педагогічне проектування», «Практикум соціально-реабілітаційної роботи у спеціалізованих соціальних інституціях» організовано практико-зорієнтовані практичні евенти на засадах дуальності. Під час взаємодій здобувачі вищої освіти мали можливості спілкування з фахівцями соціальної галузі, ознайомлення з цікавими професійними особливостями в роботі з вищезазначеними контингентами, а також набуття практичних професійних здоров'язбережувальних навичок під час організації соціально-виховних впливів з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами [2;3].

Важливими компонентами підготовки для організації соціально-виховного підтримуючого простору для дітей та молоді з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану стає розвиток у здобувачів освіти спеціальних компетентностей до організації виховних та розвивальних заходів з використанням віртуального простору (Zoom, Google Meet, Viber, Telegram тощо), а також розвиток резієнтності до впливу багатьох стресових чинників та роботи в умовах сучасних соціальних викликів (шляхом надання завдань, що передбачають здійснення спільної командної роботи), до здійснення впливів, що дозволяють зміцнювати та укріплювати адаптаційний потенціал дітей та молоді з особливими освітніми потребами (надання тьюторської підтримки з боку провідних фахівців соціальних інституцій сфери соціальної роботи під час занять на засадах дуальності).

Серед цікавих форм та методів віртуальної соціально-виховуючої взаємодії з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами відібрано такі: організація театралізацій з використанням потенціалу українського фольклору (казок, байок, легенд); організація рухової активності з використанням віртуальних ефектів анімаційних героїв та

живого активного ритмічного спілкування з використанням взаємодії під час фізкультур.-хвилинок з цікавими руховими вправами; створення цікавих віртуальних музичних вікторин для розвантаження та розвитку музичних смаків та інтересів; проведення етно-майстер-класів як важливих елементів патріотичного виховання та прищеплення дітям та молоді з особливими освітніми потребами навичок до певного виду праці (виготовлення ляльок-мотанок, виготовлення виробів з паперу та картону, природних матеріалів тощо).

До компонентів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі, що забезпечують розвиток резильєнтності відносимо: когнітивний (знання з основ збереження та зміцнення здоров'я вразливих контингентів; знання щодо підвищення резильєнтності в умовах нових соціальних викликів); діяльнісний (вміння та здібності до організації соціально-виховних впливів з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами; вміння до організації соціально-виховної діяльності в умовах нових соціальних викликів); особистісно-мотиваційний (резильєнтний особистісний потенціал фахівця, мотивація та інтерес до соціально-виховної діяльності з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами).

Важливим у підготовці фахівців соціальної галузі до здійснення професійної діяльності з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами в умовах військового стану є розвиток їхнього особистісно-професійного потенціалу резильєнтності як умови для ефективної організації з соціального піклування за цією вразливою категорією клієнтів.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців соціальної галузі до розвитку потенціалу резильєнтності в умовах неформальної та інформальної освіти.

Список використаних джерел

1. Гусак Н., Чернобровкіна В., Чернобровкін В. та ін. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Н. Гусак; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ: НаУКМА, 2017. 92 с. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11902/Academic%20Guide%20on%20Resilience.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 20.10.2022).

2. Костіна В.В. Підготовка сучасного фахівця соціальної галузі до соціального проектування. *The current state of development of world science: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference,*

August 5, 2022. Lisbon, Portuguese Republic: European Scientific Platform. 2022. P.34-35.

3. Костіна В.В. Формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до збереження та зміцнення здоров'я в умовах соціального дистанціювання. *Психолого-педагогічні координати розвитку особистості* : зб. наук. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 червня 2022 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2022. С.124-127.

Юлія Креховець

магістрантка I-го року навчання,

Тернопільського національного педагогічного

університету імені В. Гнатюка,

м. Тернопіль

Науковий керівник: **Галина Олійник**

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗМІНИ МИСЛЕННЯ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито особливості трактування поняття творчості, висвітлено п'ять типів творчості за П. Торенсом. Досліджено сутність поняття мислення, як особливої форми людського буття. Охарактеризовано соціально-педагогічну роботу, як особливу форму діяльності, яка здатна сприяти зміні мислення в учнів старшої школи. Розкрито особливості організації соціально-педагогічної творчості із старшими школярами.

***Ключові слова:** соціальний педагог, соціально-педагогічна робота, творчість, старші школярі, покоління зумерів, мислення.*

В пріоритетах суспільства на тлі кривавої війни активно постає питання розвитку та виховання нового покоління, місія якого в майбутньому зводиться до модернізації світу. Важливим є зміна поглядів у системі виховання, де мета останнього полягає у формуванні людини-патріота з системними знаннями, дивергентним мисленням, глибокою ерудицією розвиненим творчим потенціалом та стійкою національною відомістю задля прогресу людства.

Разом з цим проблемою ґрунтовного становлення старших школярів є особливості їхнього мислення, що має вузьке направлення в інформаційну цифрову реальність та мало адаптоване до сучасного життя і коливається від зміни факторів навколишнього середовища.

Соціально-педагогічна робота в даному аспекті, якнайкраще зуміє використати свої можливості при застосуванні її з точки зору творчості,

адже цей спосіб є чи не найефективнішим та зможе спричинити зміни поглядів і формування пріоритетів серед старших школярів. Вона, як фундатор змін сприятиме розкриттю особистості та впливу на мисленнєву діяльність.

Мета статті полягає у розкритті соціально-педагогічної творчості як передумови зміни мислення старших школярів

Творчість, як дефініція на сьогодні не існує в одному вигляді, вона багатогранна у всіх своїх аспектах. Головним стрижнем такої різноманітності слугують багатовимірні особливості щодо її трактування різними науковцями. Разом з цим П. Торенс виокремив п'ять типів значень творчості. До першого типу він відніс ефекти новизни. В другому типі протиставив творчість – комформності. У третьому він визначив творчість, як процес, якому передують певні кроки. Досить цікавим є четвертий тип, в якому на думку науковця, розумові здібності поєднуються з творчими і саме через це творчість трактують, як «творче мислення» та діяльність з якої випливає «дивергентного мислення». П'ятий тип включає у себе рівні творчості: експресивну творчість; продуктивну творчість; інвентивну (винахідницька) творчість; інноваційну творчість та творчість, що є причиною створення зовсім нового уявлення, концепції, яка в майбутньому використовуватиметься для теоретичних і практичних цілей та слугуватиме фундаментом для нових теорій [4, с. 8].

Мислення, як особлива форма людського буття цікавила людство ще з давніх часів. Його сутність вивчали стародавні мислителі, психологи, педагоги. Давньогрецький філософ Парменід визначав мислення, як спосіб, що веде до істинного бачення і вважав, що почуття та сприймання призводять лише до власної думки. Сократ встановив зв'язок між мисленням та спілкуванням, а Платон виділив основний елемент мислення – ідеальність, як форму буття, що веде до вдосконалення навколишньої дійсності. Український педагогічний словник трактує мислення, як вищу форму відображення дійсності в психіці, ідеальна діяльність, результатом якої є об'єктивна істина [1, с. 208].

Розвиток мислення людини починається від народження і триває на протязі всього життя. Однак, це не проста зміна видів і форм мислення, а їх перетворення, вдосконалення в ході засвоєння все більш абстрактної й узагальненої інформації, де необхідною умовою для формування виступає сім'я, як первинний інститут соціалізації та інші установи, що направлені на соціально-педагогічну діяльність [2, с 69].

Проблемою сьогодення, як вже вказувалося вище постає зміна мислення у старших школярів. Справа в тому, що сучасні школярі старшої школи – це особистості покоління «зумерів». Вони активно взаємодіють з комп'ютерними технологіями та спілкуються на «ти» з будь-якими

технічними апаратами. Проте, разом з цим через надмірне занурення у світ цифрових технологій у людини формується «кліпове» мислення. При такому типі мисленні особистість здатна сприймати і переробляти інформацію маленькими порціями, у неї знижується здатність до аналізу та концентрації уваги. Всі ці та інші фактори можуть призвести до поверхневого аналізу, прийняття необдуманих рішень, що спричинятимуть за собою інші негативні наслідки і деградація особистості [3].

Світу і країні потрібні здорові громадяни у всіх сенсах цього слова. Соціально-педагогічна робота, а саме соціальний педагог, як фундатор і реалізатор цієї діяльності для того, щоб не допустити формуванню «кліпового» та конвергентного мислення в учнів старшої школи повинен досліджувати особливості розвитку старших школярів та організовувати свою роботу ґрунтуючись не лише на загальних засадах та принципах, але й активно застосовувати творчість, як один із провідних методів. Ефективним буде поєднання творчості із культурно-дозвіллевою роботою. Культура, як одна із первинних форм становлення та зростання особистості чудово відображає історію країни, звичаї та традицій і сприятиме не лише зміні мисленню, але й формуванню глибоких зв'язків із власним корінням та народом.

Особливості організації соціально-педагогічної творчості зі старшими школярами полягають у виокремленні двох умов: Перша умова: соціально-педагогічна творча діяльність знаходиться під контролем соціального педагога і в ході проведення може ним коректуватися і регулюватися відповідно до заданих орієнтирів. Друга умова: всі творчі акти учнів попередньо проектується соціальним педагогом у його свідомості й уяві. Аналізуються всі позитивні та негативні сторони, уявно досліджуються наслідки та створюється план відповідно до якого проектується майбутня діяльність, тому що спонтанність в цій справі не завжди є хорошим атрибутом.

Отже, соціально-педагогічна творчість, як особлива форма організації діяльності соціальним педагогом, містить в своїй основі безліч особливостей, які потрібно враховувати при її створенні та впровадженні. Однак, вона є активною формою роботи зі старшими школярами, що здатна сприяти формуванню дивергентного мислення. За допомогою неї якнайкраще можна спостерігати якісні зміни у мисленні, а також коригувати ці зміни, коли щось піде не за планом.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ. 1997. 375 с. URL: <https://hum.edu-lib.com/szbrannoe/goncharenko-s-u-ukrayinskiy-pedagogichniy-slovník-onlayn> (Дата звернення: 19.11.2022).

2. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень* / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир. 2006. 320 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2799/1/monographiya.pdf> (Дата звернення: 19.11.2022).

3. Зеленов Є.А. Цифрове покоління: ризики, переваги, засоби взаємодії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. №5 (86). 46-57 с. URL: <http://docplayer.net/211644058-Cifrove-pokolinnya-riziki-perevagi-zasobi-vzaiemodiyi-ie-a-zelenov.html> (Дата звернення: 19.11.2022).

4. Карпенко Н. А. Психологія творчості. Навчальний посібник. Львів. 2016. 156 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/347/1/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf> (Дата звернення: 19.11.2022).

Олена Купенко

доцент, доктор педагогічних наук,
доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумський державний університет
м. Суми

Андріана Костенко

професор, доктор політичних наук,
професор кафедри психології, політології та
соціокультурних технологій
Сумський державний університет
м. Суми

Лариса Кальченко

доцент, доктор педагогічних наук,
професор кафедри філософії
НТУ України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
м. Київ

Олена Пєхота

професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри менеджменту освіти і педагогіки вищої школи
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
м. Хмельницький

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ВРАЗЛИВИХ ГРУП

На прикладі внутрішньо переміщених осіб та біженців представлено результати дослідження соціальної стійкості вразливих груп. Дані

дослідження отримано методами соціологічного опитування та фокус-групового інтерв'ю. Аналіз даних виконано за компонентами ризику вразливості та CD-RISC. В якості показників стійкості вразливої групи виявлено: тісні та надійні стосунки, віру, витривалість, боротьбу зі стресом, сильне відчуття цілі.

Ключові слова: соціальна стійкість, вразливість, внутрішньо переміщені особи, біженці.

В умовах воєнного стану важливим представляється дослідження чинників соціальної стійкості людини. Розглядаємо чинники соціальної стійкості в їх взаємному зв'язку із вразливістю.

Нашою гіпотезою є те, що навіть вразливі категорії громадян мають свої чинники стійкості. Представимо результати перевірки цієї гіпотези на прикладі цільової групи внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і біженців, які мають подвійну вразливість, тобто також є або багатодітними матерями, або людьми з інвалідністю, або пенсіонерами. Дані зібрано методами соціологічного опитування (139 респондентів з числа ВПО і біженців та 328 осіб, які не віднесли себе до вразливої категорії, травень 2022 р.) та фокус-групового інтерв'ю (16 респондентів, серпень 2022 р.) [3].

На першому етапі аналіз отриманих даних здійснювався за **компонентами зменшення ризику вразливості в громаді**: 1) доступ до засобів існування; 2) добробут і базовий стан; 3) самозахист; 4) соціальний захист; 5) управління [1]. Деталізуємо це.

За результатами соціологічного опитування фіксується погіршення показників **доступу до засобів існування**. Про нестачу коштів на базові потреби заявила кожна третя особа з числа ВПО і біженців, на фоні відповідної оцінки від кожного п'ятого з «невразливих» категорій. 16,7% «невразливих» респондентів заявили про достатність коштів на всі потреби, аналогічні відповіді зазначили лише 6,5% представників ВПО та біженців.

Лише 10,8% ВПО і біженців працюють як і раніше, тоді як серед представників «невразливої» категорії в умовах війни 43,2% працюють як і раніше. Значний відсоток ВПО і біженців втратили офіційну роботу (27,3%), втратили неофіційну роботу (12,9%), не працюють як і раніше (25,9%), тоді як працевлаштувалися офіційно чи неофіційно лише 7,2%.

Добробут і базовий стан. Зафіксовано, що найбільші обмеження ВПО, біженців і представників «невразливої» категорії пов'язані із доступом до відпочинку та сну: разом ВПО і біженці – це більше 50%, представники «невразливої» категорії – більше 40%.

З іншого боку, більше 70% опитаних зазначають, що їх сім'ї стали більш активними в умовах війни. У випадку погіршення ситуації на себе і

свою сім'ю розраховують не менше 52,5% ВПО і біженців, а також не менше 60,2% представників «невразливої» категорії. Оцінюємо це як достатньо високий показник в умовах війни, але тим не менш є й суттєва потреба в зовнішній допомозі.

На ризик погіршення сімейних стосунків може вказувати те, що ВПО та біженці майже на 8% менше, ніж представники «невразливої» групи, розраховують на сім'ю у випадку погіршення ситуації.

Самозахист. Більш ніж 80% опитаних обох категорій зазначили зростання стресу, тривоги, напруженості. Співставно високі результати за цим показником змушують припустити існування певної вразливості й у тих, хто в опитуванні не відніс себе до вразливих категорій. З іншого боку, навіть при тому, що ВПО та біженці проживають наразі в безпечних місцях, пережитий досвід травматичних подій продовжує давати ознаки і підсилювати відчуття стресу, тривоги, напруженості. Прийняте рішення про переміщення та його реалізація відповідною категорією забезпечило почуття безпеки лише для 38,8% опитаних. Ще нижчий показник (29,2%) наявний в осіб, які не відносять себе до вразливих категорій.

Соціальний захист. Маємо констатувати кращу здатність справлятися самостійно респондентів, які не віднесли себе до вразливих категорій, а також більшу затребуваність соціальних послуг з боку ВПО і біженців. Гуманітарної допомоги (ліків, продуктів харчування, засобів гігієни, житла), послуг адміністративного характеру й інформаційних послуг потребує близько 10% представників «невразливої» категорії; для категорії ВПО і біженців відповідні показники фактично в 4 рази вищі. Послуг працевлаштування та отримання додаткової зайнятості потребують 29,8% «невразливої» категорії та практично вдвічі більше ВПО і біженців. На фінансову допомогу претендують 42,9% «невразливої» категорії та 62,6% ВПО і біженців. Ситуація для ВПО і біженців ускладнюється ще й тим, що є певні бюрократичні чинники вразливості, а також чинники вразливості через обмеження в обсязі гуманітарної допомоги.

Управління. Вразливість з точки зору управління оцінюємо у контексті того, наскільки люди зверталися за допомогою до органів влади в умовах війни і наскільки розраховують на допомогу влади у випадку погіршення ситуації. Як видно із даних соціологічного опитування фактично кожна п'ята особа з числа ВПО і біженців зверталася до органів державної влади, тоді як лише кожна п'ятдесята з числа «невразливої» категорії засвідчила таке звернення. ВПО та біженці рідше ніж до державної, зверталися до місцевої влади (12,9%). Натомість представники «невразливої» категорії частіше зверталися до місцевої влади. Очікування допомоги в разі погіршення ситуації всі опитані більше покладають на державну владу (29,5% ВПО і біженців; 7,6% представників «невразливої»

категорії).

Таким чином аналіз даних соціологічного опитування за компонентами зменшення ризику вразливості в громаді відкриває достатньо складну ситуацію. Тим не менше на фоні наявних чинників вразливості відкриваються й чинники стійкості.

На другому етапі аналіз стенограми фокус-групового інтерв'ю був проведений за показниками шкали **The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC)** [2]. Виявлено прояви за показниками: тісні та надійні стосунки, віра, витривалість, боротьба зі стресом, сильне відчуття цілі. Деталізуємо це.

Показник «Тісні та надійні стосунки». З висловів учасників фокус-групи ВПО і біженців можна зробити висновок, що чинники самоорганізації, взаємодопомоги та мережування є найбільш важливими для подолання складних життєвих обставин на прикладі соціальної стійкості українців в умовах війни.

Показник «Віра». Звертає на себе увагу те, що в словах учасників фокус-групи, ВПО і біженців кілька разів прозвучали сподівання на Бога і це явно звучить як чинник стійкості.

Показник «Витривалість» є одним з чинників соціальної стійкості ВПО і біженців (в плані прийняття обмежень доступу до ресурсів в умовах воєнного стану). Найбільшу витривалість висловили похилі ВПО і біженці.

Показник «Боротьба зі стресом» зафіксовано за даними проведеного соціологічного дослідження: більше 70% опитаних зазначають, що їх сім'ї стали більш активними в умовах війни. У випадку погіршення ситуації на себе і сім'ю розраховують 52,5% ВПО і біженці, а також 60,2% «невразливої» категорії. Наведене засвідчує зростання здатності людей справлятися з викликами, готовність включатися у допомогу як собі, так й іншим.

Показник «Сильне відчуття цілі» також фіксується у висловленнях учасників фокус-групового інтерв'ю. Фіксується наявність оптимістичного бачення, хоча й на коротку перспективу. У словах учасників фокус-групи, які є біженцями, звучать ознаки більшої чи меншої включеності в місцеві соціальні групи та мережі. Оптимістичне бачення майбутнього й перспективи повернення біженців в Україну звучать і в розповідях матерів про своїх дітей, про їх прагнення повернутися додому. Маємо позицію дітей різних вікових груп як чинник соціальної стійкості українських громад.

Отже за 5 показниками з 25 показників шкали CD-RISC в ході фокус-групового інтерв'ю виявлено ознаки соціальної стійкості вразливих груп із числа ВПО та біженців. Це свідчить, що, з одного боку, ВПО та біженці мають набір внутрішньої стійкості, який варто розвивати та підтримувати,

а з іншого боку – цей набір є мінімальним для стійкої їх здатності справлятися із викликами, пов’язаними із війною.

Список використаних джерел

1. Cannon T. Reducing People's Vulnerability to Natural Hazards: Communities and Resilience, WIDER Working Paper Series RP2008-34, World Institute for Development Economic Research. 2008. URL: <https://www.academia.edu> (дата звернення: 18.11.2023).

2. Connor K.M., Davidson J.R.T. Development of a New Resilience Scale: The Connor-Davidson Resilience Scale. *Depression and anxiety*. 2003. 18, P. 76–82. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com> (дата звернення: 18.11.2023).

3. Гендерні аспекти соціальної стійкості територіальних громад : аналітичний звіт / О. Купенко, А. Костенко, Н. Світайло та ін.; за ред. О. Купенко. Суми: СумДУ, 2022. 56 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua> (дата звернення: 18.11.2023).

Ангеліна Лесь

студентка спеціальності «Соціальна робота»

СумДПУ імені А. С. Макаренка

Ірина Іонова

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри соціальної роботи і

менеджменту соціокультурної діяльності

СумДПУ імені А. С. Макаренка

м. Суми

ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ РОБОТОЮ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті здійснено аналітичний огляд провідних теорій управління, які розкривають та увиразнюють особливості управління соціальною роботою на макро і мікрорівнях.

Ключові слова: *теорії управління, людські відносини, ієрархії потреб, трихотомії потреб, лідерство, мотивація.*

Провідним завдання керівників закладів соціальної роботи є управління власне закладом і організація діяльності соціальних працівників щодо підтримки їхньої мотивації продовжувати надавати послуги різним категоріям клієнтів на визначеному нормативно-правовою базою рівні. Спираючись на роботи К. Сahn [1] Р. Downes [2], О. Норре [3], можемо констатувати, що менеджери соціальної роботи можуть досягати стійких позитивних результатів у процесі управління, якщо будуть поєднувати свій досвід із теоретичними напрацюваннями.

Зауважимо, що мотивація та організація працівників вимагає від керівника закладів соціальної роботи навичок лідерства та управління. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне здійснити аналітичний огляд провідних теорій менеджменту та їх застосування в соціальній роботі. Загалом, у зарубіжному науковому дискурсі представлено декілька класифікацій теорій управління соціальною роботою. Так, Р. Downes [2] серед основних таких теорій виокремлює:

- 1) теорію лідерства та його трансформаційного потенціалу;
- 2) теорію організаційної поведінки, зокрема створення сенсу, поняття розподільчого лідерства з виокремленням автентичного та феміністичного лідерства;
- 3) класичні організаційні теорії, включаючи теорію людських відносин і теорії систем.

Натомість, у межах даного дослідження вважаємо за доцільне розглянути наступні теорії управління, які, на нашу думку, найбільш повно розкривають особливості процесу управління саме соціальною роботою:

1. Теорія ієрархії потреб Маслоу.
2. Теорія трихотомії потреб МакКлелланда.
3. Теорія людських відносин в організаціях.

Спроба аналітичного огляду зазначених теорій дозволяє висвітлити наступні результати. Так, теорія ієрархії потреб Маслоу є однією з найпопулярніших теорій менеджменту. З огляду на предмет нашого дослідження зауважимо, що керівники соціальної роботи застосовують принципи теорії, визначаючи рівень потреб кожного працівника та розуміючи мотиваційні фактори для кожного рівня піраміди.

Як стверджує К. Сahn [1, с. 433], менеджери соціальної роботи повинні розуміти відповідні мотиватори на кожному рівні піраміди потреб Маслоу. Наприклад, їжа, одяг і житло є найбільшими мотиваторами в нижній частині піраміди. Потреби в безпеці передбачають потребу в захисті від загроз або втрат, включаючи втрату роботи. У свою чергу, прийняття та почуття причетності є критично важливими мотиваторами соціальних потреб. Працівники соціальних служб потребують визнання та вищої самооцінки, щоб задовольнити свої потреби в повазі. На найвищому рівні піраміди соціальні працівники будуть мотивовані наявними можливостями застосувати свої таланти, креативність та інновації, щоб повністю використати свій потенціал.

Наголосимо на тому, що керівники соціальних служб повинні розуміти, як теорія Маслоу впливає на їхні стилі управління, і уникати неправильного тлумачення її основоположних принципів. Можемо припустити, що більшість соціальних працівників йдуть цією кар'єрою, керуючись бажанням допомагати людям і громаді. Однак було б помилкою

ігнорувати той фат, що їхні потреби є вкрай важливими і повинні бути задоволені. Погоджуючись із О. Норре [3, с. 102], зауважимо, соціальні працівники також є людьми і мають індивідуальні потреби, задоволення яких є критичним і впливає на якість надання ними послуг.

Наступною теорією, яка може бути обґрунтована у межах висвітлення проблеми управління соціальною роботою, є **трихотомія потреб МакКлелланда**, які мотивують людей: потреба у владі, причетності та потреба у досягненнях [1, с. 434]. Зокрема, у межах теорії трихотомії потреб МакКлелланда розкрито питання управління групою людей з різними характерами. Можемо констатувати про те, що керівнику вкрай важливо розуміти особливості характерів підлеглих, що розкривається у мотиваційних чинниках діяльності; вловлювати як підлеглі реагують на різні стресори і які обов'язки можна на них покласти, виходячи з їхніх талантів і потенціалу.

Аналіз теорії потреб МакКлелланда дозволяє визначити структуру для виділення окремих мотиваційних факторів, які можуть допомогти менеджеру ефективно надавати зворотний зв'язок, призначати працівникам відповідні завдання, а також викликати та підтримувати мотивацію. Маємо погодитися з тим, що у кожного соціального працівника є домінуючий мотиватор і керівник служб соціальної роботи повинен уміти визначити який саме, і, врешті-решт, забезпечити відповідні рушії такого мотиватора.

Ще однією теорією, аналіз якої у процесі розкриття особливостей управління соціальною роботою є досить виправданим, може бути **теорія людських відносин в організаціях**. Теорія базується на трьох компонентах:

У межах першого компоненту особлива увага надається цінностям організації. Виходячи з аналізу теорії Р. Карур, працівник – це більше, ніж робоча одиниця, оскільки він здатен реагувати на навколишнє середовище [4, с. 22]. Тому максимізація продуктивності людини потребує створення робочого середовища, яке б враховувало унікальні індивідуальні особливості.

Другий компонент – неформальні умови в робочому середовищі. Так, Р. Карур зауважує на тому, що на продуктивність працівника впливає багато змінних, деякі з яких випадають з офіційної організаційної структури, наприклад, стосунки з іншими працівниками, з якими склалися приятельські відносини. По-третє, теорія наголошує на цінності спільного управління. Відтак, управління на основі участі працівників – це підходи, засновані на переконанні, що працівники, швидше за все, будуть більш продуктивними, якщо вони будуть залучені до прийняття важливих рішень на робочому місці [4, с. 60].

Вище викладене дозволяє сформулювати висновки. Установлено, що теорії управління різними способами впливають на власне соціальну роботу, а також на управлінські рішення, які приймаються у соціальній сфері. Аналіз наукової літератури засвідчує, що керівники служб соціальної роботи мають володіти відповідними знаннями про взаємозв'язок між мотивацією та ефективним управлінням.

Спроба аналітичного огляду трьох теорій менеджменту та їхнього потенційного впливу на процес управління соціальною роботою окреслює перспективи подальших наукових розвідок: обґрунтування механізмів розуміння і вправного використання діалектичної природи мотивації працівників, управління установою і лідерством.

Список використаних джерел

1. Cahn K. Social Work Management and Leadership: Managing Complexity with Creativity // *Administration in Social Work*, 2021. № 37:4. pp. 433–434. URL: <https://www.researchgate.net/publication/270861879>
2. Downes P. Complexity in social work // *International Journal of Emotional Education*, 2018. № 10(2). pp.167–168. URL: <https://www.routledge.com/Complexity-and-Social-Work/Ewijk/p/book>
3. Hoppe O. A critical review of Maslow's hierarchy of needs // *Administration in Social Work*, 2021. № 39:2. pp. 101–114. URL: <https://www.researchgate.net/publication/230851479>
4. Kapur R. Management of day-to-day organisational human relations: a Henri Rey perspective // *Psychoanalytic Psychotherapy*, 2017. № 31(1), pp.21–36. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02668734.2017.1285346>

Галина Лещук

доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Марія Василик

магістрантка освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

НАПРЯМИ ТА ВИДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПЕДАГОГІЧНИМ КОЛЕКТИВОМ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті схарактеризовано напрями соціально-педагогічної роботи з педагогічним колективом. Окреслені основні види соціально-педагогічної

роботи. Схарактеризовано форми роботи соціального педагога з членами педагогічного колективу. Проаналізовано переваги та недоліки різних видів та форм роботи з педагогічним колективом закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: *соціально-педагогічна робота, педагогічний колектив, заклад загальної середньої освіти.*

У своїй роботі з педагогічним колективом соціальний педагог використовує такі види діяльності як: діагностика, консультування, корекційно-розвивальна, просвітницька діяльність, виступи на педагогічних радах і методоб'єднаннях, лекторіях для вчителів, індивідуальні консультації, психолого-педагогічні консилиуми, консультативна робота соціального педагога з вчителями. Кожен із цих видів роботи має свою специфіку в роботі саме з педагогами. Найбільше уваги приділяється просвітницькій діяльності, далі йде консультування, психодіагностика та корекційно-розвивальна робота знаходяться орієнтовно на одному рівні.

Просвітницька діяльність. Психопрофілактичній і просвітницькій роботі з учителями надається велике значення, адже їх ставлення до цієї роботи та участь в ній суттєво впливають на результати подальшої роботи у загальноосвітній школі, а зокрема із дітьми. Робота соціального педагога з учителями може будуватися у двох площинах. Перша – ставлення до них як до фахівців. У цьому випадку задача спеціаліста полягає в тому, щоб поновити їхні педагогічні та психологічні знання та вміння використовувати ці знання на практиці, допомагати у психологізації навчально-виховного процесу, залучати вчителі до співробітництва у психопрофілактичній та просвітницькій діяльності. Друга площина – вчителі як безпосередні суб'єкти навчально-виховного процесу. Соціальний педагог має стежити за їхнім психологічним станом, навчати саморегуляції, сприяти особистісному зростанню.

В цілому, просвітницька робота передбачає такі важливі моменти:

- пропаганду діяльності психолого-педагогічної служби;
- ознайомлення педагогів із психолого-педагогічними знаннями, які відповідають їх актуальним потребам і запитам;
- вибір таких форм просвіти, які полегшують і приймання психологічної інформації, викликають інтерес до психолого-педагогічних знань, формують потребу пристосуватися до них у житті [1].

Традиційні форми роботи з учителями подібні до форм роботи з батьками, але мають інше змістове наповнення.

Виступи на педагогічних радах і методоб'єднаннях, лекторіях для вчителів. Бажано, щоб виступи на педрадах планувалися заздалегідь і

доповнювали перспективний план навчально-виховної роботи школи на рік, а також плани методоб'єднань. Протягом навчального року може змінитися необхідність у спеціальному висвітленні конкретної проблеми – тоді теми виступів та їхній зміст коригуються соціальним педагогом. Виступ або лекція мають ознайомити вчителів із необхідними знаннями з педагогіки та психології і показати, як їх можна використати на практиці.

За змістом виступи й лекції можуть бути присвячені особливостям того чи іншого віку учнів, розгляду психофізіологічних та психогігієнічних факторів, які впливають на навчання. У виступах та лекціях необхідно враховувати специфіку школи [4].

Виступаючи на педрадах або методоб'єднаннях, необхідно наводити дані, отримані в ході дослідження чи іншого питання в школі. Бажано, щоб у своїх виступах соціальний педагог приділяв увагу науковій організації праці вчителів, питанням підтримки їх психічного здоров'я (зняття напруги, стресів) тощо.

Індивідуальні консультації. Вони проводяться з учителями для спільного розв'язання міжособистісних конфліктних ситуацій з питань розвитку класу як групи, допомоги в розумінні конкретних учнів і т. д. Соціальний педагог має проводити консультації з адміністрацією школи, з класними керівниками та з учителями (якщо у цьому є необхідність). Консультації проходять у формі рекомендацій – як усних, так і письмових.

Ознайомлення з психологічною та соціально-педагогічною літературою. Виступам на педрадах і методоб'єднаннях та консультаціям мають передувати виставки рекомендованої педагогічної та психологічної літератури з питання, що розглядається. Практикується оформлення постійно діючої виставки нової психологічної та соціально-педагогічної літератури. Якщо немає можливості виставляти книжки, можна скласти літературу з короткими анотаціями змісту кожного рекомендованого видання й вивішувати ці списки на дошці оголошень в учительській.

Психологічне методоб'єднання. Назва цієї форми роботи умовна. Суть її полягає в тому, що за власним бажанням систематично збираються разом ті вчителі, чий інтерес до педагогіки та психології є більш глибоким. На таких зборах можна навчати, наприклад найпростіших методів психодіагностики, проведенню нескладних психогімнастичних вправ, профілактичних виховних годин для учнів, психологічно доцільної побудови уроків, навичок саморегуляції [1].

Психолого-педагогічні консилиуми. Консилиум являє собою збори, на яких вчителі, соціальні педагоги, психологи та інші зацікавлені фахівці (можливо, медики, інспектори у справах неповнолітніх тощо) радяться з приводу проблемної, нестандартної чи важкої ситуації, що пов'язана з конкретною дитиною чи класом. У ході всебічного аналізу ситуації

ставиться діагноз та намічаються шляхи розв'язання проблеми. Присутність на консиліумі дитини чи групи дітей, з приводу яких радяться, залежить від ситуації [2].

Консультативна робота соціального педагога з вчителями. Консультування вчителів соціальним педагогом може проводитися у таких напрямках:

1. Консультування з питань розробки методик навчання з урахуванням педагогічних та психологічних вимог, що відповідають віку, рівню розвитку й реальним можливостям та потребам школярів (зміст і методична побудова курсів).

2. Консультування із приводу проблем навчання, поведінки, взаємодії учнів. Ініціаторами такого консультування можуть виступати й соціальний педагог і вчитель. При цьому, якщо взаємини соціального педагога й педагога рівноправні, обидві ситуації рівноцінні, якщо ні, то ситуація, у якій ініціатором є соціальний педагог, малоперспективна, тому що тоді він виступає в них або з позиції тиску, або з позиції прохача.

3. Педрада (консиліум) як напрямок роботи соціального педагога дуже важливий, тому що дає об'ємну картину стану дитини або класу, дозволяє виробити загальну лінію відносин до дитини, на педраді відбувається обмін знаннями. У такий спосіб спеціаліст і педагог створюють ситуацію рівноправного співробітництва, загальної відповідальності. Крім того, спільне психолого-педагогічне рішення проблем дитини дає й навчальний ефект.

4. Соціально-посередницька робота соціального педагога з приводу конфліктів, що виникають у педагогічному процесі.

5. Психологічна та педагогічна освіта педагогів, що включає створення умов, у яких вони можуть одержати відомості, що їх цікавлять, по ефективній організації предметного навчання школярів, надання відомості і ці допомагають педагогам усвідомити себе як педагога і втілення знань у їхню практичну діяльність [3].

Перелік тестів, що використовуються соціальним педагогом при роботі із учителем як клієнтом:

- оцінка професійної діяльності педагога;
- оцінка психологічних особливостей;
- оцінка професійної спрямованості;
- оцінка агресивності;
- оцінка здатності до емпатії;
- оцінка самоконтролю в спілкуванні (чи вмієте вислухати), рівня товарищескості, карта комунікативної діяльності;
- оцінка способів реагування в конфлікті;
- діагностика самооцінки;

- оцінка бар'єрів педагогічної діяльності (здатність до саморозвитку, виявлення факторів, що перешкоджають розвитку);
- оцінка здатності до господарської діяльності;
- оцінка психологічного клімату в педагогічному колективі.

Професійна компетентність соціального педагога вимагає застосування сучасних, різноманітних, ефективних методів і прийомів роботи з педагогами на різних етапах їх професійного становлення, потребує постійного підвищення рівня професійної соціально-педагогічної майстерності, впровадження новітніх соціально-педагогічних технологій.

Список використаних джерел

1. Колесникова О.В. Щодо проблем організації соціально-педагогічної роботи в загальноосвітній школі. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2005. № 3. С. 58–68.
2. Настільна книга соціального педагога (нормативно-правове забезпечення діяльності) / упоряд. Ю.А. Луценко, В.Г. Панок. К.: Білоцерківдрук, 2011. 308 с.
3. Письмак Л.Л. Організація роботи соціального педагога. К.: Редакція загально-педагогічних газет (Бібліотека «Шкільного світу»), 2014. 128 с.
4. Сорочинська В.С. Організація роботи соціального педагога: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 198 с.

Галина Лещук

доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Ганна Прокопчук

магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОГО СОЦІУМУ

У статті розкрито специфіку роботи соціального працівника в умовах сільського середовища. Окреслені основні напрями соціальної роботи. Схарактеризовано соціально-психологічні фактори, які необхідно враховувати при активізації соціальної роботи на селі.

Ключові слова: сільський соціум, напрями соціальної роботи, сільська громада, соціальні проблеми.

Сільський соціум є специфічним середовищем, зі своїми особливими проблемами, які потребують нагального розв'язання в тому числі засобами соціальної роботи. Такі демографічні процеси, як зниження народжуваності, зростання кількості людей похилого віку особливо притаманні саме сільській місцевості [1]. З цих причин значно зростає попит на соціальні послуги на селі.

Соціальні працівники у сільській місцевості працюють із різними групами населення: дітьми, сім'ями, людьми похилого віку, людьми з інвалідністю. Фахівці часто змушені працювати у відносно віддалених, невеликих сільських громадах, де стикаються з безліччю складних проблем. Спеціалізовані соціальні служби тут, зазвичай, відсутні. Однак фахівець із соціальної роботи повинен мати досвід в оцінці проблем та при наданні послуг, орієнтуватися на індивідуальні, групові, общинні форми роботи, використовувати ресурси громадської благодійності тощо [2].

Основними напрямками соціальної роботи у сільській місцевості є:

1) лікувально-організаційні заходи спрямовані на своєчасний облік пацієнтів, які потребують соціально-медичної допомоги, вивчення їхніх потреб, проведення лікувально-оздоровчих заходів, визначення тактики ведення та етапності надання допомоги, міжінституційне співробітництво;

2) санітарно-просвітницька робота з питань особистої гігієни та гігієни житла, профілактики захворювань, здорового способу життя, шкоди самолікування;

3) соціально-правова підготовка клієнта (ознайомлення з правами, пільгами з питань соціального забезпечення).

4) організація груп взаємодопомоги, які об'єднують людей, що живуть по сусідству і мають періодичні контакти. Такі групи виникають нерідко спонтанно, частіше їх організовує один із найактивніших серед майбутніх членів, іноді соціальний працівник, який надає соціальну допомогу. У групах взаємодопомоги їхні члени:

- отримують рекомендації, як долати труднощі, що виникають;
- у разі потреби отримують матеріальну допомогу;
- відчувають до себе увагу та підтримку. Ця допомога має особливий сенс, оскільки йде від людей, які пережили подібні труднощі. Той, хто допомагає і той, кому допомагають, стають рівними хоча б у тому, що перед ними стоять однакові проблеми. Виявивши, що обставини, що здавались їм винятковими, випадають і на долю інших, люди більше не почуваються самотніми в боротьбі з цими обставинами. Ці групи можуть включати не 5-7 осіб, а, наприклад, цілу вулицю, допомога може мати і натуральний, і матеріальний характер;

5) комунікації із соціальним оточенням клієнта.

Основні напрями соціальної роботи у сільській місцевості відображають найбільш значущі проблеми та сконцентровані на їх носіях. Проте самі проблеми залежать від конкретного сільського соціуму, можуть змінюватись, зміщувати пріоритети, вирішуватись, знову виникати. Таким чином, соціальна робота теж має бути динамічною і змінюватись у міру вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми [3].

Головними позитивними соціально-психологічними факторами, які необхідно враховувати при активізації соціальної роботи на селі, є:

1. Тісне зрощення із середовищем проживання. Для сільського мешканця загальні умови та ресурси навколишнього природного середовища залишаються вирішальними факторами в організації життєзабезпечення. Соціальні, екологічні, демографічні умови, притаманні тому чи іншому соціуму, - основне джерело організації життєдіяльності і сільських громад..

2. Прихильність до традицій. Запрограмовані природним впливом консерватизм та відданість традиції завжди служили гарантом стійкості та благополуччя соціуму, умовою фізичного виживання людей. У тих чи інших видах на селі збереглися різні форми взаємодопомоги, кооперації тощо. Ці фактори є ключовими у професійній діяльності сільського соціального працівника.

3. Роль сім'ї. Сім'я на селі сприймається як форма правильної організації життя людини, як джерело підтримки та засіб виживання. У сільській місцевості в поняття «родина» вкладається щось більше, ніж у місті. Благополуччя існування сім'ї багато в чому залежить від її здатності максимально мобілізувати сили та засоби для самозабезпечення. У період кризи сільська сім'я має дуже обмежений вибір місця роботи та, відповідно, джерел доходів. Це, своєю чергою, знижує можливості споживання.

4. Роль систем неформальної підтримки. У сільській місцевості взаємозв'язки людей та їхня солідарність у відчуттях та ідентичності призводять до сильної взаємозалежності один від одного. Тому сільські жителі, спираючись на традиції общинного життя, що збереглися, частіше звертаються за допомогою один до одного, ніж до підтримки державних і громадських структур. Міжсімейна, дружня, сусідська взаємодопомога має різні форми: «натуральна» допомога, взаємообмін з іншими сім'ями, дарування, допомога по господарству тощо.

5. Міжсімейна кооперація. Часто без допомоги держави та інших структур люди самі організують домашній або сімейний бізнес, мобілізуючи напрацьовані раніше зв'язки всередині та за межами громади.

6. Роль громадської думки. У просторово-обмеженому сільському середовищі велике значення має громадська думка. Наприклад, діям влади,

коли вони орієнтовані на особисту вигоду, дуже часто протистоять традиції громади, що склалися на селі.

Таким чином, соціальна робота на селі, будучи новим видом професійної соціальної діяльності, має все ж вписуватися у складну систему соціальних відносин, що базуються на історичних, культурних, господарських традиціях тієї чи іншої сільської соціальної спільноти та зайняти у ній свою нішу. Фахівцю із соціальної роботи важливо добре знати і розуміти психологію сільського мешканця, шанобливо ставитися до традицій сільської громади, використовувати історичний досвід соціального захисту людини і при цьому привнести нові професійні знання на допомогу людині, її сім'ї, групі.

Список використаних джерел

1. Коляда Н.М. Соціальна геронтологія: навч. посібник. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. 84 с.

2. Моргай Л. Особливості роботи соціального працівника з людьми похилого віку. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2018. Випуск 2. С. 157–165.

3. Якубова Л.А., Труш Н.П. Порівняльний аналіз особливостей організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Педагогіка, соціальна робота"*. 2015. Випуск 36. С. 209–211.

Галина Лещук

доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Наталія Чабан

магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНА ЕКСКЛЮЗІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

У статті схарактеризовано соціальну ексклюзію як соціальну проблему. Простежено еволюцію концепції соціальної ексклюзії. Окреслені основні чинники, що впливають на поширення соціальної ексклюзії в Україні. Розкрито наслідки соціальної ексклюзії.

Ключові слова: ексклюзія, соціальна ексклюзія, соціальне виключення, соціальне включення, соціальна проблема.

Терміни «соціальне включення (інклюзія)» і «соціальне виключення (ексклюзія)» набули великого розповсюдження як у дискурсі соціальної політики різних країн, так і в суспільних науках з середини 1990-х років [3]. Соціальна ексклюзія – соціальне явище, при якому відбувається відсторонення індивіда або соціальної групи від інших індивідів або соціальних груп внаслідок припинення або різкого скорочення соціальних контактів і взаємодій. Дана проблема тісно пов'язана із проблемами дискримінації та обмеженого доступу до джерел підвищення добробуту та основних механізмів інтеграції в умовах постіндустріального суспільства.

Концепція соціальної ексклюзії еволюціонувала від пояснення формування депривованих соціальних груп, що пов'язане з існуванням бідності, до розриву соціальних зв'язків і обмеження можливостей доступу до суспільних інститутів та заходів [1].

В Україні до соціального виключення призводять наслідки кризових явищ розвитку економіки в минулому (бідність, проблеми працевлаштування) та недоліки соціально-економічного розвитку сучасного суспільства (при зростанні добробуту населення виділяються індивіди та групи, що є виключеними з певних соціальних інститутів), кризові суспільні явища (війна, пандемії). При цьому особливістю України є те, що бідність не призводить однозначно до соціального виключення, і соціально-ізолюваними не завжди є бідні верстви населення. Тобто наявні явища бідності та соціальної ексклюзії у вітчизняному суспільстві перетинаються лише в певній площині.

На відміну від бідності, поняття соціального виключення акцентує увагу на нестачі в індивідів низки прав, обмеженості доступу до інституцій, що розподіляють ресурси, насамперед – ринку праці. Західні дослідники запропонували перелік громадянських прав, що склав основу для розробки концепції соціального виключення, а саме: право на допомогу при народженні, безпечний і здоровий життєвий простір, адекватне харчування, доступну медичну допомогу, якісну практичну освіту, на політичну участь, на економічно продуктивне життя, захист від безробіття, гідну старість та пристойне поховання [4].

Можна виокремити такі основні чинники, що впливають на поширення соціальної ексклюзії в Україні:

- обмеження споживчих можливостей (ринок товарів і послуг);
- обмеження доступу до житла (придбання або оренда);
- обмеження свободи пересування (придбання авто, доступності та зручності громадського транспорту, особливо у віддалених районах);
- обмеження доступу до високооплачуваної праці (з різних причин, включно з низьким рівнем освіти);

- обмеження доступу до якісних соціальних послуг, зокрема освіти та охорони здоров'я;
- обмеження доступу до соціальних інститутів через їхню нерозвиненість або відсутність (дитячі садки, паліативні заклади, центри розвитку для осіб з інвалідністю, консультативні центри і т. п.);
- обмеження можливостей стосовно культурного дозвілля та організації відпочинку (участі у культурних заходах, подіях, подорожах);
- обмеження можливостей політичного залучення (низький рівень участі населення у політичному житті) [1].

Наслідками соціальної ексклюзії є бідність, погіршення здоров'я, втрата громадянських прав, соціальні конфлікти, політичні конфлікти, громадянські війни, відсутність терпимості до етнічних та релігійних відмінностей, алкоголізм, наркоманія, розлучення, насилля, відтік наукових кадрів тощо [2].

Для подолання соціального виключення серед населення необхідним є відновлення соціальних зв'язків. Лише шляхом надання соціальної допомоги відновити соціальні зв'язки у суспільстві неможливо. Передусім, необхідно спрямувати зусилля на забезпечення зайнятості населення (оскільки зайнятість дає як джерело доходу, так і сприяє соціалізації особистості), забезпечити постійний моніторинг населення, що стає соціально виключеним.

Список використаних джерел

1. Карп'як М.О. Соціальна ексклюзія в Україні: ознаки та форми прояву в сучасному суспільстві. *Регіональна економіка*. 2020. №2. С. 144–152.
2. Рєвнівцева О.В. Соціальне виключення: проблеми визначення та дослідження. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. С. 98–106.
3. Савельєв Ю.Б. Соціальне включення та ексклюзія як форми взаємодії в суспільстві: евристичний потенціал соціологічних концепцій. *Український соціум*. 2015. № 4. С. 61–74.
4. Burchardt T., Le Grand J., Piachaud D. Degrees of Exclusion: Developing a Dynamic, Multidimensional Measure. *Understanding Social Exclusion*. London: Oxford University Press, 2002. P. 30 – 43.

Анна Маняк
магістрантка спеціальності 231 Соціальна робота

Олена Гончаренко

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми

СУПРОВІД СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ, ЯК БАЗОВА СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Автори піднімають питання щодо особливостей здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих, як базової соціальної послуги в територіальній громаді. Висвітлено значення проведеної в Україні реформи децентралізації, результатом якої стало підвищення ролі територіальних громад у процесі надання послуг. Здійснено аналіз правового поля щодо забезпечення надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику, подолання складних життєвих обставин або мінімізацію їх наслідків. Визначено зміст послуги соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

***Ключові слова:** сім'я, складні життєві обставини, соціальні послуги, соціальний супровід, територіальна громада.*

Постановка проблеми. Процеси децентралізації кинули виклик сформованій в Україні системі надання соціальних послуг. Гостро постали питання про те, як мають взаємодіяти учасники системи в нових умовах, як має бути розмежовано повноваження між різними рівнями територіальних організацій у наданні послуг, яким чином стимулювати розвиток ринку соціальних послуг.

На тлі реформування системи надання соціальних послуг актуальності набуває проблема організації соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Зміна об'єктивних умов надання соціальної допомоги та підтримки неминуче породжує нові соціальні ситуації, зміну в стосунках між людьми в процесі соціальної роботи. Це зумовлює необхідність використання адекватних новим ситуаціям методів, технологій і стратегій втручання, впровадження інноваційних та удосконалення традиційних підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним ресурсом громади є її мешканці. На різних етапах життя будь-хто з мешканців громади може потрапити у складні життєві обставини та потребувати

професійної соціальної підтримки для їх подолання. Ці обставини можуть бути зумовлені різними чинниками, серед яких можуть бути невиліковна хвороба, інвалідність, безробіття, малозабезпеченість, домашнє насильство, ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків з виховання дитини, похилий вік чи шкода, завдана конфліктом тощо. Тому в кожній територіальній громаді необхідним є розвиток і забезпечення надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, що належить до власних повноважень громад.

З 1 січня 2020 року набула чинності нова редакція Закону України «Про соціальні послуги» (2019). Вона замінила чинний на той час Закон України із такою самою назвою, ухвалений у 2003 році, який неодноразово зазнавав правок. Новий закон став однією зі складових адміністративно-територіальної реформи в Україні, адже його прийняття було спрямоване, зокрема, на розмежування повноважень у соціально-економічних сферах між органами місцевого самоврядування різних рівнів.

Одним із наслідків децентралізації став процес організації і надання соціальних послуг у громаді для максимальної наближеності послуг до осіб, які їх потребують. Органи місцевого самоврядування є відповідальними за забезпечення надання базових соціальних послуг з урахуванням потреб мешканців громади. Закон України «Про соціальні послуги» (2019) надає чіткий поділ послуг на групи та визначає рівні відповідальності за їх організацію. Також у документі визначено поняття соціальних послуг, яке включає дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають.

Серед найбільш вразливих груп в об'єднаних територіальних громадах сьогодні є сім'ї. Автори визначають сім'ю як соціально-педагогічний інститут, особливу соціальну систему, яка є підсистемою суспільства і включає до себе інші підсистеми (членів сім'ї). Сім'єю називають малу соціальну групу, первинний контактний колектив [6]. Від здорового функціонування сімей на пряму залежить благополуччя суспільства. Питання розвитку сім'ї є одним з пріоритетних напрямів соціальної політики нашої держави. Проте, у Міністерстві соціальної політики сім'я як об'єкт соціальної роботи береться тільки в контексті перебування в складних життєвих обставинах.

Сім'ї, котрі опинилися в складних життєвих обставинах, потребують додаткової соціальної підтримки, оскільки порушується їх нормальна життєдіяльність, виникають проблеми, наслідки яких члени таких родин не можуть подолати самотійно. Супровід сімей у складних життєвих

обставинах є базовою соціальною послугою, відповідальність за надання якої покладене на територіальну громаду (відповідно до ст. 1 ЗУ «Про соціальні послуги», 2019). Для організації та надання ефективного супроводу необхідно визначити поняття складних життєвих обставин та чинників, які можуть їх спричинити. Так, Законом визначено, що складні життєві обставини – це обставини, які негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які сім'я не може подолати самостійно [4].

До чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини відносять:

- 1) похилий вік;
- 2) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;
- 3) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;
- 4) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин;
- 5) інвалідність;
- 6) бездомність;
- 7) безробіття;
- 8) малозабезпеченість;
- 9) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;
- 10) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;
- 11) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;
- 12) жорстоке поводження з дитиною;
- 13) насильство за ознакою статі;
- 14) домашнє насильство;
- 15) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;
- 16) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [4].

Сім'я, у функціонуванні якої спостерігається хоч один з перелічених чинників, потребує уваги соціального працівника, щоб у разі потреби, організувати надання соціального супроводу, для того щоб не допустити потрапляння сім'ї у складні життєві обставини, або, надаючи супровід, допомогти сім'ї їх подолати [5].

Відповідно до Державного Стандарту надання соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, соціальна послуга «соціальний супровід сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» визначається як комплекс заходів, що передбачає

оцінку потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем, регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань, сприяння в отриманні інших послуг, допомогу в усвідомленні значення дій та/або розвиток вміння керувати ними, навчання та розвиток навичок, спрямованих на подолання чи мінімізацію складних життєвих обставин [1].

У межах технології соціального супроводу сім'ї, яка потрапила у складні життєві обставини, виділяють такі види супроводу:

1) соціальну опіку – представлення працівником соціальної служби інтересів сім'ї (чи її члена) в органах влади, різних установах;

2) соціальний патронаж – надання соціальних послуг (переважно за місцем проживання) індивідуальним клієнтам і групам ризику, який полягає у постійному соціальному нагляді, регулярному відвідуванні їх житла соціальними та іншими працівниками, надання їм необхідної економічної, соціально-побутової, лікувально-профілактичної допомоги;

3) соціальну допомогу сім'ї – передбачає надання соціальними службами, кризовими центрами, соціальними працівниками соціальних послуг відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» [3; 4].

В основу методики соціального супроводу закладено модель «ведення випадку», яка широко використовується в практиці соціальної роботи різних країн (care management – у Великій Британії, case management – у США). В Україні дана соціально-педагогічна модель також набула широкого впровадження в роботі з різними категоріями клієнтів, зокрема з сім'ями у складних життєвих обставинах. Ведення випадку – важливий метод професійної соціальної роботи, в центрі уваги якого потреби конкретного отримувача послуг. Працівники та ресурси різних служб і установ, незалежно від підпорядкування, об'єднуються задля допомоги отримувачу у вирішенні його проблем, мінімізації негативних наслідків, ухвалення рішень в найкращих інтересах людини тощо [2].

Відповідно до Стандарту, соціальна послуга супроводу може надаватись шість місяців, а при потребі продовжуватись до одного року. Здійснення соціального супроводу визначається індивідуально для кожної сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, з урахуванням гостроти проблеми, ступеня функціональної спроможності членів родини самостійно мінімізувати негативні наслідки або повністю подолати складні життєві обставини, рівня розвитку зв'язків сім'ї із соціальним оточенням.

Результат у кожному випадку є індивідуальним, основним є те, що сім'я досягає такого рівня, при якому вона в змозі функціонувати самостійно, не потребуючи сторонньої допомоги. На практиці можна виокремити такі показники: рівень матеріального забезпечення сім'ї доведений до середнього; відновлені контакти родини з її оточенням,

дитина відвідує дитячий садок, школу, училище та ін.; вживання алкоголю зменшилось; вирішені інші специфічні для даної сім'ї проблеми.

Висновки. Таким чином, забезпечення соціальної підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, захист їхніх прав збільшує довіру до органів місцевого самоврядування. Вищезгадані заходи прямо впливають на якість життя всіх мешканців громади, підвищуючи їх соціальне благополуччя і безпеку. Для об'єднаної територіальної громади послуга соціального супроводу є базовою. Добре організована послуга супроводу сімей, які переживають життєві труднощі, уможливорює ефективне подолання сім'ями наслідків СЖО.

Список використаних джерел

1. Державний Стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: затверджений наказом Міністерства соціальної політики України 31 березня 2016 р. №318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16/>.

2. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ: Обнова Компані, 2017. 256 с.

3. Мороз О. М., Постоліук Г. І., Семигіна Т. В., Шепіленко О. С. Зберегти сім'ю. Соціальна робота із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. 2008. Київ: ЕКМО. 160 с.

4. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

5. Савон Г. П., Останіна Н. С. Роль соціального працівника у підтримці умов життєдіяльності сім'ї, яка потрапила в складні життєві обставини. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2016. №2(6). С. 1–10. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/1938/Kaminska_Orhanizatsiinoprovovi%20zasady%20nadannia.pdf?sequence=1&isAllowed=y

6. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навчальний посібник. Київ: ДЦССМ, 2002. 132 с.

Віра Поліщук
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної
роботи та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
Олександр Чічель
магістрант спеціальності «Соціальна робота»
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

АРХІТЕКТУРНА ДОСТУПНІСТЬ ТА БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ

Актуальність дослідження полягає в тому, що в у світі збільшується кількість людей з інвалідністю та маломобільних груп населення, які потребують безбар'єрного середовища.

Створення архітектурної доступності та безбар'єрності простору відповідно до міжнародних стандартів дозволить Україні вийти на якісний рівень життя.

Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я у світі понад один мільярд осіб, або 15% населення, мають інвалідність. При цьому, у зв'язку зі стрімким старінням населення і поширенням хронічних захворювань, кількість осіб з інвалідністю постійно збільшується. За прогнозами експертів до 2050 р. понад два мільярди осіб потребуватимуть щонайменше один допоміжний засіб; багатьом людям похилого віку буде необхідно два і більше таких пристроїв. В Україні за останні 30 років кількість осіб з інвалідністю зросла майже удвічі – з 1,5 млн., або 3,0% від загальної чисельності населення, у 90-х роках минулого століття (Кравченко М. В., 2010), до 2,703 млн. у 2020 р. [1].

Проблема архітектурної доступності та безбар'єрності в Україні є важливою не тільки стосовно людей з інвалідністю, але й стосовно маломобільних груп населення. Під означення даної категорії підпадає доволі велика частка населення. Згідно з даними з різних джерел вона складає від 30 до 50% всього населення. Окремі дослідники стверджують, що переважна більшість населення в певний момент свого життя набувають (проявляють) певну форму маломобільності – тимчасову або постійну. Тому створення архітектурної доступності і безбар'єрності для маломобільних груп населення слугує важливим показником цивілізованості держави і забезпечення прав людини.

Забезпечення архітектурної доступності та безбар'єрності до громадських будівель та споруд дозволяє людям скористатися своїм правом на вільне пересування не залежно від фізичних можливостей.

Фізична доступність надає можливість маломобільним групам населення не тільки отримати необхідні послуги, але і реалізовувати свої права.

Загально визнаним є факт, що в сучасних умовах уряди багатьох країн світу проявляють усвідомлене розуміння важливості розробки і реалізації архітектурної доступності і безбар'єрного середовища як для людей з інвалідністю так і для маломобільних груп населення.

Значних результатів у цьому контексті досягли країни Європейського Союзу. Зауважимо, що в Європі до усвідомлення необхідності створення архітектурної доступності і безбар'єрного середовища прийшли після Другої світової війни у зв'язку з появою великої кількості людей з різними фізичними та психічними порушеннями, у тому числі й людей з інвалідністю. На початку 1950-х років в Раді Європи почала працювати комісія, що займається вирішенням питань створення середовища проживання, яке б відповідало потребам людей з обмеженими можливостями [3].

Перші норми щодо забезпечення вимог людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступності будівлі і можливостей користування різними їх приміщеннями були розроблені у США в 1959-1961 роках. У 1960-1970-х роках норми і стандарти, що регламентують архітектурну діяльність і забезпечують вимоги людей з інвалідністю (перш за все тих, що пересуваються на кріслах-колясках), з'явилися в Данії (1960 р.), Швейцарії (1963 р.), Канаді (1965 р.), Франції (1966 р.), Великій Британії (1967 р.), Австралії, Бельгії та Нідерландах (1968 р.), Фінляндії та Швеції (1969 р.), Федеративній республіці Німеччини (1972 р.) [3]. Аналіз цих документів свідчить, що практично всі розроблені в цей час норми стосувалися, головним чином, проектування і обладнання будівель, призначених для проживання, відвідування і праці людей з інвалідністю. На даний момент для більшості країн – членів Європейського Союзу – пріоритетним напрямом діяльності є вирішення проблеми створення архітектурної доступності і безбар'єрного середовища не тільки для людей з обмеженими функціональними можливостями, але й маломобільних груп населення і туристів.

Одним з лідерів у Європейському Союзі зі створення безбар'єрного середовища для маломобільних груп населення є Федеративна Республіка Німеччини. З позитивних надбань Федеративної республіки Німеччини щодо створення безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення вважаємо за доцільне подати такі: у цій країні майже всі станції метрополітену, вся мережа S-Bahn (міської залізниці) і парк автобусів та поромів BVG є доступними для людей, які пересуваються з допомогою інвалідних візків. Усі автобуси BVG обладнані розсувними пандусами для інвалідних візків, щоб за потреби

водії могли допомогти пасажиром безперешкодно зайти в автобус. У просторих багатофункціональних зонах двоповерхових BVG обладнано два місця для інвалідних візків. До трамваїв німецької столиці можна потрапити через пандус або підйомник для інвалідних візків біля перших чи других дверей. Є великі піктограми, які ведуть людину до правих дверей, де помічник може допомогти людині, яка відноситься до маломобільної групи, добратися до транспортного засобу [4].

Лондон також вважається містом, яке має серйозні напрацювання щодо забезпечення доступності для маломобільних груп населення: весь громадський транспорт і багато звичайних міських таксі мають пристосування для перевезення громадян на інвалідних візках. На вулицях є пандуси для інвалідних візків, і майже в усіх готелях міста мінімум 5% номерів призначені для гостей з обмеженими можливостями і особливими потребами. Туристичні місця музеї, кінотеатри, Лондонський акваріум та інші пропонують повністю доступні маршрути. Окрім того, британський уряд працює над упровадженням нових законів про доступність, які вимагатимуть від усіх туристичних агенцій надавати належний доступ для людей з особливими потребами чи функціональними обмеженнями [5].

Найбільш доступним містом в Азії та одним із найбільш доступних міст у світі вважається Сінгапур. Цікавим є той факт, що стимулом до розвитку архітектурної доступності стало зростання в країні чисельності людей похилого віку, а не людей з обмеженими можливостями. Підтвердженням цьому є унікальна особливість пішохідних переходів у центрі міста, які дають можливість людям літнього віку отримати додатковий час для перетину дороги, якщо вони торкнуться своєю пенсійною картою до кнопки, що регулює пішохідний перехід. Універсальний кодекс безбар'єрного доступу міста, який діє протягом 30 років, постійно переглядається, причому останні оновлення в 2020 році передбачають покращення доступності старих будівель, які реконструюються, безпеки та доступності ескалаторів і ліфтів. У місті всі станції метрополітену об'єднані пріоритетними ліфтами, передбачено тактильний пошук шляху для людей з проблемами зору, зручні вказівники, візуальні та звукові індикатори в ліфтах та на платформах станцій метрополітену, залізничних і автобусних зупинок, а також туалети, доступні для людей з інвалідністю. Країна запрограмувала зробити доступними для людей з функціональними обмеженнями всі громадські автобуси, а всі автобусні зупинки – безбар'єрними [6].

До початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну в Україні спостерігалось багато позитивних змін і нововведень щодо нормативно-правової бази із забезпечення архітектурної доступності. Але заради справедливості вважаємо за доцільне зауважити, що виконання на

практиці окремих норм законодавчих актів носило дещо декларативний характер. Головними проблемами створення безбар'єрного простору на теренах України називалися такі: недостатнє забезпечене матеріальними ресурсами та механізмами управлінського впровадження, слабкий контроль та моніторинг з боку держави і суспільства за дотриманням задекларованих норм і положень. Тому у багатьох випадках будівництво та реконструкція об'єктів відбувалися без дотримання Державних будівельних норм та з наявними систематичними порушеннями при проведенні робіт зі створення доступного та безбар'єрного середовища. Також мали місце проблеми з інформування маломобільних груп населення щодо доступності соціальних об'єктів інфраструктури. Закономірно, що відсутності архітектурної доступності та безбар'єрності простору порушує конституційні права людей з інвалідністю та маломобільних груп населення, перешкоджає їх вільному пересуванню, не дає змогу відчувати себе повноцінною людиною, що негативно позначається на якості їх життя та знижує їх соціальну активність.

Згідно з даними Державної служби статистики станом на перше січня 2021 року в Україні проживали 2 мільйони 703 тисячі людей з інвалідністю. Серед осіб з інвалідністю налічується 163,9 тисячі дітей [1]. Окрім того Україна визнана однією з найбільш швидко старіючих країн світу; згідно наукових прогнозів кількість осіб, старших 60 років зросте з 20 % (2018 р.) до 33 % (2051 р.). Виходячи з цієї статистики проблема забезпечення архітектурної доступності і безбар'єрності простору для маломобільних груп населення в Україні набуває особливої актуальності, гостроти і необхідності вирішення.

Не секрет, що в українському суспільстві має місце низка обмежень для різних груп щодо їх можливостей безбар'єрного доступу до інфраструктури, транспорту, зайнятості, освіти, отримання публічної інформації, послуг із боку держави та бізнесу тощо.

Позитивним є той факт, що в 2018 р. урядом України прийняті нові державні будівельні норми України (ДБН В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд), які вступили в дію у 2019 році [2]. У цьому документі дано офіційне визначення поняття «маломобільні групи населення» – це люди, що відчують труднощі при самостійному пересуванні, отриманні послуг, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі» [2]. В Україні Прийнято Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні, якою визначено нові стандарти доступності та інклюзії [7]. Наприкінці 2021 року Міністерство цифрової трансформації України презентувало новий освітній курс «Безбар'єрна грамотність, призначення якого полягає в ознайомленні користувачів з основними принципами безбар'єрності на прикладі повсякденних життєвих ситуацій.

Курс розкриває такі основні питання: що таке безбар'єрність; що саме спричиняє бар'єри; кого стосується безбар'єрність; чому варто уникати стереотипів та упереджень; чи готові українці долати бар'єри; чому ми як суспільство потребуємо безбар'єрності; чому безбар'єрність – це спільна справа.

Закономірно, що напад Росії на Україну і широкомасштабні військові дії поставили на порядок денний зовсім інші питання. Але ми маємо надію, що після завершення війни в період відбудови в нашій країні будуть реалізовані концептуальні засади Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні і що буде завершено розробку Альбому безбар'єрних рішень, який сприятиме спрощенню процесу проектування житлових будинків з урахуванням принципів інклюзивності.

Здійснений нами аналіз зарубіжного досвіду створення архітектурної доступності і безбар'єрності простору для маломобільних груп населення свідчить про актуалізацію даної проблеми на міжнародному рівні.

В Україні, незважаючи на певні законодавчі зусилля влади щодо забезпечення архітектурної доступності і безбар'єрності простору для маломобільних груп населення, практична реалізація означеної проблеми є недостатньою і її вирішення вимагатиме значних ресурсів і зусиль усіх гілок влади на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях.

Список використаних джерел

1. Соціальний захист населення України У 2019 році. [//http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_szn_2019.pdf](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_szn_2019.pdf)
2. Державні Будівельні норми України. Будинки і споруди «Інклюзивність будівель і споруд». ДБН В.2.2-40:2018. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: https://uu.edu.ua/upload/Inclusiya/Bezbar'yernist/1832_DBN-v-2-2-40.pdf.
3. Семерун Ю. А. Безбар'єрне міське середовище: ситуація в Україні та закордонний досвід / Ю. А. Семерун // Містобудування та територіальне планування. - 2013. - Вип. 49. - С. 484-492. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2013_49_65.
4. Берлін для інвалідів на візках – мобільність у місті. URL: <https://www.visitberlin.de/en/wheelchair-accessible-berlin>.
5. Надоступніші міста світу. URL: <https://www.sunrisemedical.com.au/blog/world-accessible-cities>.
6. Martin Heng. These are the most wheelchair-accessible cities around the world. URL: <https://www.arcom.com.au/guide/most-accessible-cities-around-the-world>. URL: [Amp/?amp_js_v=a6&_gsa=1&usqp=mq331AQKKAFQArABIIACAw%3D%3D#aoh=16413883142406&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&_tf=%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BE%3A%20%251%24s&share=https%3A%2F%2Fthepointsguy.com%2Fguide%2Fmost-accessible-cities-around-the-world%2F](https://www.google.com/amp/?amp_js_v=a6&_gsa=1&usqp=mq331AQKKAFQArABIIACAw%3D%3D#aoh=16413883142406&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&_tf=%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BE%3A%20%251%24s&share=https%3A%2F%2Fthepointsguy.com%2Fguide%2Fmost-accessible-cities-around-the-world%2F).

7. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року // Розпорядження кабінету міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#>

Юлія Попович
студентка групи зСРст-31,
здобувач освіти
Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Ірина Турчин-Кукаріна
кандидат юридичних наук, викладач кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

ПРОФЕСІЙНІ СТЕРЕОТИПИ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті проаналізовано феномен професійних стереотипів у діяльності соціального працівника. Запропоновано авторське визначення понять стереотипу та стереотипізації у професійній діяльності соціального працівника. Поняття стереотипу запропоновано визначати як певні судження, уявлення, орієнтації або ментальні установки, які сформувалися у свідомості особистості чи певних соціальних груп, характеризуються стійкими, шаблонними та емоційно забарвленими упередженнями, перманентною чи малозмінною оцінкою.

Стереотипізацію у професійній діяльності соціального працівника запропоновано визначати як певні судження, уявлення орієнтації або ментальні установки, які сформувалися у свідомості соціального працівника чи професійних груп соціальних працівників або щодо їх професійної діяльності та відображають стійкі упередження з перманентною чи малозмінною оцінкою. Окреслено негативні наслідки стереотипізації мисленнєвої діяльності, цінностей та установок. Стверджується, що стереотипізація є і причиною, і наслідком оціночної мисленнєвої діяльності у сфері професійної діяльності соціального працівника.

Ключові слова: *стереотипізація, професійні стереотипи, соціальна робота, професійна діяльність соціального працівника.*

Соціально-економічні зміни, що постійно відбуваються в суспільстві, створюють нові вимоги до особистості сучасного фахівця.

Для фахівця все більшого значення набуває вміння бути суб'єктом професійного становлення особистості та вміння самостійно знаходити рішення соціально та професійно значущих проблем в умовах мінливої дійсності.

Поняття стереотипів у різних сферах наукових знань розуміють і визначають по-різному. Узагальнено можна констатувати, що як правило, під стереотипами розуміють шаблонування уявлень особи чи певних соціальних груп щодо певних подій суспільного життя.

Однак, сучасні наукові праці не відображають результатів системних досліджень феномену стереотипізації як професійної діяльності загалом, так і стереотипізації професійної діяльності соціального працівника зокрема.

Стереотип, наприклад, визначають як комплексне уявлення про явища оточуючої дійсності, що може набувати вербальних або візуальних форм, і характеризується когнітивним спрощенням, стійкістю форми та емоційним забарвленням [1, с.16.].

За емоційним забарвленням стереотипи поділяються на позитивні (створюють привабливий образ об'єкта) і негативні, які викликають до об'єкта неприязнь та інші деструктивні емоції.

Серед різних видів стереотипів найбільш поширеними є соціальні стереотипи, об'єктами яких виступають різні групи населення – пенсіонери, безробітні, особи, що перебували у місцях позбавлення волі, мігранти та біженці тощо.

Негативні стереотипи щодо цих соціальних груп впливають на ставлення до них, створюють негативний емоційний фон, що перешкоджає об'єктивній оцінці конкретної людини та ситуації, в якій вона опинилась, тому першим етапом роботи з ними є виявлення та характеристика, а другим – аналіз та спростування.

Стереотипізація процесу мислення у психологічному плані тісно пов'язана з установкою, що формується під час попередньої практики людей, їх діяльності і залежить від накопиченого ними досвіду. Саме установки становлять психологічну основу, підґрунтя стереотипів [1, с.325].

На нашу думку, поняття стереотипу доцільно визначати як певні судження, уявлення, орієнтації або ментальні установки, які сформувалися у свідомості особистості чи певних соціальних груп, характеризуються стійкими, шаблонними та емоційно забарвленими упередженнями, перманентною чи малозмінною оцінкою.

Для цілей обраної теми дослідження стереотипізацію у професійній діяльності соціального працівника можна запропонувати визначити як певні судження, уявлення орієнтації або ментальні установки, які сформувалися у свідомості соціального працівника чи професійних груп соціальних працівників або щодо їх професійної діяльності та відображають стійкі упередження з перманентною чи малозмінною оцінкою.

Стереотипізації як явищу властиво те, що укорінившись у свідомості її мисленнєві шаблони гальмують процеси творчого пізнання та часто зумовлюють негативне ставлення до думок інших. Іншими словами, стереотипізація антагонізує толерантності та плюралізму думок, орієнтацій, оцінок.

Часто при цьому, помилкові й застарілі стереотипи блокують мислення від сприйняття нових ідей, перешкоджають системному осмисленню професійної діяльності.

Майже всі сучасні дослідники констатують швидкість розвитку нових технологій, інформаційний «вибух» і швидке «застарівання» інформації, різке ускладнення, автоматизацію та комп'ютеризацію виробничих процесів, високу ймовірність появи діяльності в «нестандартних» умовах.

Особливо наголошується на важливості мати здатність приймати адекватні рішення в «неформальних» ситуаціях, в ситуаціях дефіциту часу та мати здатність взаємодіяти з іншими учасниками процесу у спільній професійній діяльності в групі.

Професійна діяльність соціальних працівників в основному орієнтована на людей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях або мають серйозні проблеми, пов'язані з хворобою, інвалідністю, втратою роботи, вихованням дітей або наслідками психотравмуючих ситуацій. Надзвичайні виклики перед професіоналами усіх сфер, ланок та рівнів постали у зв'язку з початком повномасштабної війни в Україні.

При цьому одним із найважливіших принципів цієї роботи є не лише надання різних видів допомоги (таких як психологічна, соціально-економічна, соціально-правова та ін.), а й мобілізація внутрішніх ресурсів людини.

Також, крім професійних знань, умінь і навичок, вони тепер повинні володіти спеціальними вміннями, навичками та гнучкістю професійної поведінки, креативністю у професійній діяльності, здобуття та інтеграції нової інформації та нового професійного досвіду.

Якою б не була різноаспектною робота фахівця соціальної сфери, такі професії покладають на фахівців велику моральну відповідальність за здоров'я та життя окремих людей, громадських груп і суспільства в цілому.

У процесі складних соціальних відносин з клієнтом фахівець часто опиняється в стресових ситуаціях, під впливом різних морально-психологічних станів, які можуть негативно позначитися на здоров'ї фахівця і знизити працездатність, спричинити збитки.

Результатом індивідуального професіоналізму є не тільки досягнення професійної ідентичності, але й формування професійної готовності до професійної діяльності, а також і професійне погіршення особистості.

Останнє явище протилежне професійній самоактуалізації, що характеризується досягненням відстороненої професійної ідентичності та рольової ригідності, що змушує індивіда залишатися в непрофесійній діяльності. У зв'язку з цим спеціаліст може відчувати емоційне виснаження, вороже ставлення до клієнтів, підвищену агресивність, почуття провини тощо.

Професійна деформація в пізнавальній сфері також може бути результатом глибокої спеціалізації в якій-небудь професійній сфері. Людина обмежує сферу своїх пізнань тільки тими, котрі необхідні їй для ефективного виконання своїх обов'язків, демонструючи при цьому повну непоінформованість в інших областях.

Іншою формою прояву цього феномена є формування професійних стереотипів і установок.

Вони являють собою певний рівень досягнутої майстерності і виявляються в знаннях, автоматизованих уміннях і навичках, підсвідомих установках, що не завантажують свідомість.

Негативний вплив стереотипів виявляється й у спрощеному підході до вирішення проблем, до формування уявлення, що даний рівень знань може забезпечити успішність діяльності. Сформовані в професіоналів стереотипи й установки можуть створювати перешкоди як самому по собі професійному розвитку особистості, так і не давати їй змоги опанувати суміжні види професійної активності чи нові професії.

Процес стереотипізації є специфічним з огляду на те, що стереотип водночас може бути і оцінкою, і психологічною установкою.

У літературі доволі часто звертається увага на те, що стереотипним оцінкам, які ґрунтуються на сильних емоціях, переживаннях, симпатіях або антипатіях, аргументація не притаманна, наслідком чого стає те, що стереотипи у свою чергу і надалі визначають поведінку та ставлення людини, групи осіб до певної організації, об'єкта, процесу, явища.

Тобто, у результаті аналізу причинно-наслідкового зв'язку установки і оцінки у контексті досліджуваного явища можна ствердити, що стереотипізація є і причиною, і наслідком оціночної мисленнєвої діяльності у сфері професійної діяльності соціального працівника.

Щодо методів протидії впливу хибних стереотипів на ефективність діяльності соціальних працівників можна запропонувати наступні : організація супервізії, семінари, тренінги, лекції, заходи обміну досвідом, тощо.

На основі цього, при проектуванні діяльності, досліджуються стереотипи у найважливіших сферах, визначаються можливі причини виникнення хибних стереотипів та підбираються, при потребі, відповідні методи протидії їх негативному впливу на роботу даного соціального працівника чи окремої соціальної програми.

Важливою передумовою успішної організації соціальними працівниками окремих соціальних програм чи всієї своєї діяльності в цілому є знання і розуміння природи стереотипів, їх особливостей, механізмів формування та впливу на процес оцінювання особою чи групою осіб соціальних явищ і процесів, уміння визначати основні стереотипи [3].

Зазначені напрями є актуальними для наших подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Тихомирова Є.Б. Зв'язки з громадськістю : навч. посіб. Київ : НМЦВО, 2001. 560 с.
2. Шерман О.М. Політичний стереотип: місце у політичному процесі та технології формування засобами масової інформації. Львів: Сполом, 2008. 228 с.
3. <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6211/1/09-4-19.pdf>.

Людмила Романовська

професор, доктор педагогічних наук
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет

Олена Василенко

доцент, кандидат педагогічних наук
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький

ФОРМИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ В ІНКЛЮЗИВНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ

Автори розглядають проблему запобігання появі конфліктів в інклюзивних студентських групах. Наголошують на необхідності впровадження інклюзивної освіти в закладах вищої освіти, формування

інклюзивної компетенції у викладачів цих закладів, розвитку міжособистісних стосунків в інклюзивних студентських групах. Визначають форми роботи фахівців соціальної сфери, які сприяють запобіганню появі конфліктів в інклюзивних студентських групах. Автори стверджують, що саме ці форми роботи допоможуть у засвоєнні студентами з особливими освітніми потребами рольової поведінки здорових ровесників, активному їх пристосуванню до вимог закладу вищої освіти, підтримці у навчанні з боку оточуючих.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивна студентська група, конфлікт, фахівці соціальної сфери.*

Успішність впровадження інклюзивного навчання значним чином залежить від характеру міжособистісних стосунків в студентській групі. Вступаючи до закладу вищої освіти, студенти розпочинають нове самостійне життя, яке є невід'ємною частиною того освітнього закладу і групи, де вони навчаються. Зрозуміло, що в групі формуються нові взаємини на основі прихильності чи, навпаки, неприхильності одних студентів до інших. Все це призводить до конфліктів.

Термін «конфлікт» в перекладі означає «зіткнення». Конфлікт виникає тоді, коли люди починають усвідомлювати, що їхні інтереси, потреби, цілі не можуть бути задоволеними у разі збереження існуючої системи соціальних відносин і починають діяти так, аби змінити ситуацію [2].

Проблема вивчення причин та шляхів розв'язання конфліктів в інклюзивних класах та інклюзивних студентських групах розглянута в дослідженнях О. Василенко, Ю. Волчелюк, Л. Лавріненко, Р. Попелюшка, Л. Романовської, М. Чайковського.

Так, зокрема, М. Чайковський переконаний у тому, що інклюзивна освіта тісно взаємопов'язана з процесом інтеграції осіб з особливими освітніми потребами у соціальне та освітнє середовища, що визначається як нормалізація умов соціального життя і можливостей одержання освіти відповідно до міжнародних та українських правових актів. Проте одним з найважливішим аспектом впровадження інклюзивної освіти у закладах вищої освіти є інклюзивна компетентність викладачів вищої школи, яку дослідник визначає як відносно самостійну частину загальної професійної компетентності; інтегративне особистісне утворення, що обумовлює здатність здійснювати освітні функції в процесі інклюзивного навчання, зокрема забезпечувати освітні потреби студентів з особливими освітніми потребами, їхню соціально-педагогічну адаптацію у навчально-виховному середовищі, створювати всі умови для їхнього повноцінного розвитку та саморозвитку [3].

Р. Попелюшко вважає, що коли молодь з особливими освітніми потребами відвідує заняття разом зі звичайними однолітками, відбуваються позитивні зміни їх особистісних характеристик. Автор зауважує, що заклади вищої освіти як соціальні інституції мають бути причетні до поширення та впровадження інклюзивної освіти. Вони повинні прийняти власну концепцію інклюзивного навчання (спеціальні освітні послуги можуть бути надані в різних умовах) та підтримати навчання кожного студента з особливими освітніми потребами (викладачі можуть здійснювати навчання трьома способами: по-перше, вони навчають так, щоб студенти з різними здібностями і стилями навчання могли розуміти процес навчання і брати в ньому активну участь; по-друге, викладачі змінюють завдання, коли вони надто складні для студентів з особливими освітніми потребами; по-третє, вони моделюють повагу і заохочують дружбу між студентами у академічній групі) [1].

Проте, незважаючи на зацікавленість дослідниками проблемою впровадження інклюзивного навчання в освітніх закладах усіх рівнів та вирішення усіх питань, що пов'язані з цим процесом, вона потребує більш детального вивчення. Адже саме від характеру формування міжособистісних стосунків в інклюзивному класі та інклюзивній студентській групі залежить не лише навчальна успішність дітей та молоді з особливими освітніми потребами, але й ефективність процесів їх адаптації, соціалізації та реабілітації.

У своїх дослідженнях науковці стверджують, що досить важливою є діяльність фахівців, які працюють в освітніх закладах, адже їхня робота зорієнтована на залучення дітей і молоді з особливими освітніми потребами в освітній процес, їхню соціалізацію, створення у них активної установки на впевнене позиціонування себе у суспільстві, навчання вміння перетворювати свої недоліки в переваги, зміну ставлення сучасного суспільства до людей з особливими освітніми потребами. Проте впровадження інклюзивного навчання має ряд перешкод, серед яких дослідники виділяють й психологічне неприйняття звичайною учнівською та студентською молоддю осіб, які мають обмежені можливості здоров'я. Цей чинник, на жаль, є одним з домінуючих у виникненні конфліктів в інклюзивних студентських групах закладів вищої освіти.

З огляду на це ми розробили форми роботи фахівців соціальної сфери з профілактики появи конфліктів в інклюзивних студентських групах:

1. Розвиток толерантного ставлення, емпатії та уникнення «оцінних стереотипів» у спілкуванні зі студентами з особливими освітніми потребами.

2. Формування умінь в звичайних студентів уникати каузальної атрибуції у спілкуванні зі студентами з особливими освітніми потребами.

Адже цей феномен є своєрідним засобом інтерпретації та оцінки суб'єктом інших на основі буденного, життєвого досвіду.

3. Проведення тренінгових занять з вироблення оптимальних рішень щодо покращення психолого-педагогічної ситуації і клімату в інклюзивних студентських групах;

4. Проведення індивідуальних співбесід з метою виявлення несприятливих умов побуту і навчання студентів з особливими освітніми потребами.

5. Надання консультацій з питань особистісного характеру студентів з особливими освітніми потребами (непорозуміння з близькими людьми, організації співпраці зі звичайними студентами та ін.);

6. Залучення студентів з особливими освітніми потребами до активної участі в роботі студентського клубу взаємодопомоги, клубу за інтересами, до волонтерської діяльності тощо.

Таким чином, успішність навчальної діяльності та соціальної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в закладах вищої освіти залежить від багатьох чинників, основними з яких є включеність таких студентів в інклюзивні студентські групи, залучення їх до спільної діяльності, відчуття приналежності до колективу. Значним чином це залежить від активності самих студентів з особливими освітніми потребами, їх комунікабельності, широкого кола інтересів тощо. Також запорукою успішної інклюзії студентів з особливими освітніми потребами у освітній простір закладів вищої освіти є доброзичливе ставлення та спеціальна підготовка викладачів до роботи в інклюзивних студентських групах. Адже соціальна інклюзія, на відміну від освітньої, спрямована на соціальну адаптацію молоді з особливими освітніми потребами до загальної системи соціальних стосунків у межах того освітнього середовища, де вона відбувається. Саме в умовах інклюзії ця категорія молоді засвоює рольову поведінку здорових ровесників та основні зусилля спрямовує на входження в освітній простір академічної групи, пристосування до вимог закладу вищої освіти та користується підтримкою у навчанні.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у розробці та обґрунтуванні науково-практичних порад кураторам інклюзивних студентських груп щодо покращення психологічного клімату у цих групах.

Список використаних джерел

1. Попелюшко Р. Особливості інклюзивного навчання в закладі вищої освіти. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців*, Хмельницький, 2019. С. 114-116.

2. Тюптя Л., Іванова І. Соціальна робота (теорія і практика) : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВМУРОЛ «Україна». 2008. 574 с.

3. Чайковський М. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Старобільськ, 2016. 344 с.

Наталія Руденко

магістрантка спеціальності 231 Соціальна робота
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Ірина Іонова

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
м. Суми

МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ДО НАДАННЯ ПОСЛУГ ОРГАНІЗАЦІЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті висвітлено сутність соціальної сфери та специфіку її функціонування в ринкових умовах. Доведено актуальність застосування маркетингового підходу до управління організаціями соціальної сфери та надання ними послуг.

Ключові слова: соціальна сфера, організації соціальної сфери, маркетинг послуг.

Постановка проблеми. В існуючих соціальних умовах для ефективного розвитку держави необхідні не тільки політичні або економічні механізми впливу та управління. На сьогодні успішність функціонування будь-якого суспільства обумовлюється розвитком його соціальної сфери, яка виступає однією з найважливіших сфер його життєдіяльності. Саме в цій сфері реалізуються соціальні інтереси різних верств населення, регулюються відносини суспільства та особистості, забезпечуються умови праці й побуту, задовольняються питання здоров'я і відпочинку громадян.

За останні десятиліття відбулися глибокі зміни в соціально-економічних умовах розвитку складових соціальної сфери. Стрімко змінюється життя людини, умови праці, засоби спілкування і методи отримання інформації. Тому виникає необхідність у пошуку механізмів адаптації до ринкових умов або запозиченні методів і технологій регулювання, що використовуються в інших сферах суспільства, і

перенесення у соціальну. Йдеться про необхідність використання маркетингових підходів до надання послуг організаціями соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна сфера представляє собою сукупність сфер життєдіяльності суспільства, що забезпечують задоволення різноманітних потреб, оптимальні умови праці, побуту, здоров'я та відпочинку, всебічний розвиток людини, впливають на рівень суспільного добробуту і сприяють вирівнюванню рівня життя населення різних регіонів країни. У соціальній сфері не здійснюється виробництво матеріальних благ чи різноманітної продукції, а створюються послуги, які сприяють формуванню сприятливих умов для розвитку національного виробництва, забезпечення високого рівня життя у соціально-економічній системі, сприяють створенню соціально безпечного середовища для людини і суспільства [5].

Найважливішим компонентом соціальної сфери є її інфраструктура, яка є рушійною силою соціального розвитку, адже відображає суспільні процеси і явища, забезпечує створення нормальних умов життєдіяльності населення. До соціальної інфраструктури відносяться установи, що сприяють відтворенню населення, заклади охорони здоров'я, соціального захисту населення, установи санаторно-курортного і туристично-готельного обслуговування, фізкультури і спорту. Їх завдання полягає у сприянні відтворення населення та задоволенні потреб громадян.

Застосування маркетингових підходів до надання послуг організаціями соціальної сфери детерміновано необхідністю пристосовуватися до ринкових умов. Сьогодні неможливо уявити діяльність будь-якого закладу, яке б розвивалося без застосування маркетингових принципів, інструментів, концепцій. Маркетинг – це діяльність, спрямована на досягнення цілей установ та організацій шляхом формування попиту і максимального задоволення потреб споживачів. Головною особливістю сучасного маркетингу є його орієнтація на потреби, а його метою є не продаж товару або послуги будь-яким способом, а задоволення потреб клієнтів [3].

Розвиток суспільства, економіки і науки обумовили розвиток маркетингового мислення, розвиток сфери маркетингової діяльності і появу нових різновидів маркетингу. Такими різновидами стали маркетинг організацій (діяльність, яка здійснюється з метою створення, підтримки або зміни позицій і/або поведінки цільових аудиторій стосовно конкретних організацій. Він вимагає оцінки існуючого образу організації і розробки плану маркетингу для покращення цього образу) і маркетинг послуг (процес розробки, прощтовхування та реалізації послуг, орієнтований на виявлення специфічних потреб клієнтів. Він покликаний допомогти

клієнтам оцінити послуги організацій соціальної сфери і зробити правильний вибір) [2].

Проте, процес пристосування соціальної сфери як до ринкової економіки, так і до маркетингових концепцій доволі складний. На роботу організацій соціальної сфери впливають стереотипи минулих років, нове законодавство та ін. Аналіз практичної діяльності організацій соціальної сфери демонструє, що їхні працівники не розуміють необхідності займатися маркетингом в рамках своєї професійної діяльності. Але, на думку авторів, вони часто мають хибні уявлення про нього. Приміром, одні вважають, що пріоритетним у роботі їхнього закладу – це введення нових послуг; при цьому вони не цікавляться взагалі, наскільки такі інновації задовольняють споживачів, чи потрібні такі послуги надалі? Натомість інші переконані, що головне в роботі їхнього закладу – це налагодити процес надання відповідних послуг таким чином, щоб він функціонував як годинник; одночасно з цим вони не хвилюються про враження споживачів послуг від означеного процесу. А ось треті працівники усі свої зусилля спрямовують на збільшення спектру послуг, збільшуючи при цьому витрати на рекламу, зв'язки з громадськістю, розширення кола споживачів послуг тощо [4].

Маркетологи сформулювали новий підхід до проблем управління організаціями соціальної сфери. Беручи за основу існування людини, соціальних груп і суспільства в цілому, автори розглядають їх як цільові орієнтири соціально-економічного розвитку, що обумовлюють увесь комплекс перетворень та охоплюють взаємозв'язок економічних, соціальних й екологічних аспектів. Науковці акцентують на стимулюванні отримувачів послуг, що є дуже важливим в роботі організацій соціальної сфери. Утім, фахівці застерігають, що зусилля будуть марними, якщо керівництво і персонал установи не приділятимуть увагу ключовій проблемі – якості надаваних послуг. Ці орієнтації на продукт, яким є в даному випадку послуга, мало пов'язані з маркетингом, оскільки останній передбачає використання не окремих цілей, а взаємопов'язаного комплексу. Адже маркетинг послуг має двоєдину мету – забезпечити максимальну ефективність діяльності соціальної сфери, заклади якої надають послуги, та задовольнити попит споживачів [3].

Відповідно до зазначеного, кожен, хто працює на ринку послуг, передусім повинен вивчити цей ринок, застосовуючи низку заходів і систему аналітичних досліджень маркетингової діяльності. Маркетингові дослідження є важливою складовою маркетингової діяльності. Це надзвичайно важливі заходи, які треба здійснювати постійно і планомірно для співставлення очікуваних результатів з реальною ситуацією на ринку для своєчасного реагування на неї і внесення коректив у діяльність.

Розглянемо можливості застосування маркетингових підходів до надання послуг в таких соціальних сферах українського суспільства, як освіта, медицина, добродійність та ін.

Досліджуючи проблему застосування маркетингових підходів до регулювання освітніх процесів, автори зазначають, що саме в цій сфері України паралельно зі сферою політики та економіки на початку 1990-х рр. вперше почали впроваджуватися маркетингові підходи. Це було спричинено переходом української економіки до ринкової та започаткуванням у багатьох ВНЗ платної системи навчання.

З виникненням ринку освітніх послуг в Україні виник освітній маркетинг, який мав забезпечувати продуктивне задоволення потреб:

1. особистості – в освіті;
2. навчального закладу – у конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг і підвищенні матеріального добробуту викладачів;
3. підприємств та організацій – у кваліфікованому персоналі та конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки;
4. суспільства – у розширеному відтворенні трудового й інтелектуального потенціалу країни.

Освітній маркетинг виступив як концепція регулювання ринку освітніх послуг в Україні. Застосування маркетингового підходу до освітніх процесів дозволив регулювати відносини між виробниками і надавачами освітніх послуг (державними вищими навчальними закладами, приватними освітніми закладами та ін.) та молоддю, яка обирає шлях професійного становлення [1].

Проте, залишається ще багато проблем в освітній сфері, для розв'язання яких науковці радять застосовувати маркетингові підходи. Зокрема, для вирішення суперечності між номенклатурою спеціальностей, за якими готують фахівців у закладах вищої освіти, і такою ж номенклатурою спеціальностей, яких потребує народне господарство країни, В. Полторак радить зробити наступні кроки:

- визначити потребу українського суспільства у фахівцях різних спеціальностей, спрогнозувати цю потребу на найближчу перспективу та чітко спланувати кількість закладів вищої освіти і кількість фахівців, необхідних народному господарству;
- прийняти рішення про закриття тих закладів вищої освіти і факультетів, які готують «непотрібних» фахівців;
- щодо абітурієнтів, які цікавляться професіями, працевлаштування за якими буде проблематичним, то потрібно не «боротися» проти приватних університетів, а підтримувати їх, у тому числі такі, які готують спеціалістів, доля яких у майбутньому під

питанням; у цьому випадку здобувачі вищої освіти самі сплачують за своє навчання, а їхнє працевлаштування стає їх особистою справою [6, с. 14].

Аналіз ринку медичних послуг демонструє, що маркетингові підходи у вітчизняній медицині практично не використовують. Широкому й ефективному використанню маркетингу в закладах медичної сфери заважає та обставина, що до цього часу більшість медичних послуг надавалася «умовно безоплатно». Пересічному споживачеві цих послуг зрозуміло, що цього насправді немає. Як не прикро, але такий підхід практично знищив вітчизняну медицину.

Утім, втілення концепції маркетингової медицини можливе і пов'язане воно з упровадженням в нашій країні страхової медицини. І хоча закордонний досвід демонструє деякі проблеми зі страховими внесками за соціально вразливі верстви населення (пенсіонери, незаможні, інваліди), все одно основна маса населення сплачує різні страхові внески за рахунок компаній і підприємств. Отже, застосування медичного маркетингу є можливим, адже за рахунок таких внесків можуть і повинні надаватися різні за обсягом і вартістю медичні послуги.

Вивчення питання маркетингу у сфері культури показує, що такий підхід дозволяє вирішувати дві важливі проблеми: 1) загальна затребуваність культурних послуг, які надають такі заклади, як театри, кінотеатри, музеї, бібліотеки тощо; 2) комерціалізація культурної сфери.

З першого погляду здається, що застосування маркетингових підходів до регулювання культурної сфери суспільства неможливе. Приміром, потреби в послугах бібліотек знизилися через розвиток Інтернету; периферійні музеї теж втратили відвідувачів (частіше відвідують елітні, столичні або пов'язані із життям і діяльністю відомих людей); провінційні театри не можуть наповнити зали, адже потенційний глядач наразі потребує визначної мистецької віддачі, запрошення відомих акторів, чого не можуть зробити деякі театральні заклади. Тільки кінотеатрам, які були передані в приватну власність, вдалося чітко реалізувати маркетинговий підхід у чистому, класичному вигляді. У результаті значна кількість кінотеатрів взагалі припинила своє існування, інші були відремонтовані, модернізовані і сьогодні пропонують відповідні послуги.

Отже, саме музеям, бібліотекам та іншим закладам соціокультурної сфери, більшість з яких й досі залишається в державній і комунальній власності, необхідно шукати можливості для застосування маркетингових механізмів, щоб елементарно вижити в ринкових умовах і гідно конкурувати на культурному ринку. Досвід відомих закладів культури, які успішно функціонують, доводить ефективність маркетингу культурних послуг, який може бути забезпечений за рахунок використання низки

джерел фінансування та прибутків від діяльності закладу. Зокрема, це можуть бути:

- внески з державного і комунального бюджетів, якщо діяльність таких установ є інституалізованою та легітимізованою;
- ведення комерційної науково-дослідної і науково-просвітницької діяльності (н-д, проведення платних екскурсій, показів, виставок, реставраційних робіт, пропонування фото- та відеопослуг та ін.);
- продаж продукції, пов'язаної з діяльністю закладів культури (н-д, книг, проспектів, карток, відеофільмів, фонетичних записів тощо);
- приваблення благодійної та спонсорської підтримки [6, с. 17].

Підсумовуючи, зазначимо, що об'єктивною закономірністю сучасного етапу розвитку світової цивілізації є пріоритет саме соціальних аспектів, сукупність явищ, тенденцій і пропорцій, що формуються в соціальній сфері. Необхідною умовою для успішного і ефективного функціонування соціальної сфери на сучасному ринку послуг є застосування маркетингового підходу до управління життєдіяльністю закладів та надання ними послуг.

Список використаних джерел

1. Бутенко Н. Маркетинг освітніх послуг у системі вищої освіти України. *Вища освіта України*. 2004. №3. С. 49-54.
2. Воронкова В.Г. Маркетинг соціальних послуг: навч. посіб. для ВНЗ / М-во освіти і науки України. Київ: Професіонал, 2008. 575 с.
3. Євдокимова І.М. Сфера послуг за сучасних умов: аналіз і прогнозування: монографія. Київ: Науково-дослідний економічний інститут, 2005. 156 с.
4. Калініченко О.О. Застосування маркетингових концепцій в закладах соціальної сфери. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/374.pdf>
5. Підлипна Р.П. Соціальна сфера в контексті її функціонування. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія економічна. 2015. Вип. 48. С. 62-65.
6. Полторак В.А. Соціальний маркетинг: сучасні проблеми розвитку та застосування в освітній, медичній, культурній, територіальній, добродійній, ідеологічних сферах українського суспільства. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2015. Вип. 65-66. С.12-24.

Ольга Сорока
професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Венгреневич Катерина
магістратка спеціальності 013 Початкова освіта
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА «ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ» МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Автори піднімають питання щодо розкриття сутності понять «лідерство», «лідер», «лідерська позиція». Представлено трактування «лідерства» з філософської, психологічної, педагогічної та управлінської позицій. Визначено «лідерську позицію» як активну позицію індивіда, спрямовану на оптимізацію вирішення загальногрупових завдань.

***Ключові слова:** лідерство, лідер, лідерська позиція, молодший школяр, лідерські якості та здібності.*

Сучасні дослідження проблеми лідерства доводять, що лідером стає особистість із лідерськими якостями, яка здатна реалізувати їх у відповідних ситуаціях, але в науковій соціально-педагогічній літературі технології формування лідерських якостей особистості у виховному процесі розроблені недостатньо. Отже, оскільки існує об'єктивна потреба в лідерстві, проблема формування лідерських якостей, лідерської позиції молодших школярів у виховному процесі є актуальною.

Зауважимо, що починати виховувати лідерську позицію можливо у дошкільному дитинстві. Дослідники Е. Аркін, В. Ануфрієва, О. Залужний вказують не тільки на наявність, а й на значну роль лідерів у колективах дошкільників. Відповідно, в учнів початкової школи вже наявні соціальні та психолого-педагогічні передумови формування лідерської позиції.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що питання формування лідерської позиції у молодших школярів не було предметом спеціального дослідження і розглядалось переважно в контексті інших проблем вивчення феномену лідерства на різних етапах онтогенезу: у дошкільному віці (О. Папір, А. Пасічніченко та ін.); в молодшому шкільному віці (О. Киричук, Я. Коломинський, Дж. Ностренд, О. Тищенко та ін.).

Попри наявність наукового інтересу до розкриття сутності «лідерства», до сих пір немає узгодженості щодо трактування термінологічної бази понять «лідерство», «лідер». Спробуємо розкрити зміст названих понять з позиції різних наукових підходів.

Поняття «лідерство» є предметом досліджень у психології, педагогіці, соціології, політології та низці інших наук про людину та суспільство. Лідерство є невід'ємною частиною будь-якого цивілізованого суспільства. Так у дослідженнях з соціології основний акцент у розумінні феномену «лідерства» робиться на статус окремої особистості в соціальній групі, класі, партії, державі, обумовлений ефективними результатами її діяльності (економічної, політичної, наукової, спортивної та інших) [2].

У літературі з психології основна увага в розумінні лідерства приділяється мистецтву впливу на людей, вмінню надихнути їх на те, щоб вони прагнули досягти необхідних цілей. Слід зазначити, що характеристика «лідерства» в політології (Дж. Опенгеймер, Н. Фроліх) передбачає два аспекти. Перший – це формально-посадовий статус людини, пов'язаний із володінням владою, суб'єктивною її діяльністю щодо реалізації соціальної ролі; другий – наявність особистісних якостей та поведінки відповідно до займаної посади. Таким чином, «лідерство» в політології визначається як вплив однієї чи кількох осіб, які займають владні позиції, на все суспільство, організацію чи групу.

У дослідженнях з філософії «лідерство» сприймається як прояв «творчого інстинкту» людини. Представники філософського спрямування (Р. Грінліф, Ф. Ніцше, Т. Карлейль, К. Ходжкінсон та інші) вважають, що мораль є на заваді у прагненні до лідерства, а сам процес розвитку історії залежить від великих особистостей, які прагнуть влади.

У менеджменті «лідерство» є ключовою змінною та визначається якостями керівника та підлеглих, ситуацією. Сутність поняття «лідерство» у дослідженнях з менеджменту полягає в управлінській взаємодії (в даному випадку між лідером та послідовниками), заснованому на найбільш ефективному для цієї ситуації поєднанні різних джерел влади та спрямованому на спонукання людей до досягнення спільних цілей.

Можна з упевненістю говорити про те, що поняття «лідерство» пов'язано з поняттям «лідер». Розкриємо сутність поняття «лідер». Лідер (від англ. leader – ведучий) – член групи, за яким вона визнає право приймати відповідальні рішення у значущих для неї ситуаціях, тобто найбільш авторитетна особистість, що реально відіграє центральну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємовідносин у групі. На думку зарубіжних дослідників, лідер – це людина, здатна повести за собою людей, пробудити інтерес до справи і організувати її виконання [1].

Ще одне визначення поняття «лідер» може бути сформульовано таким чином, а саме: «Лідер» – це член організованої групи, за яким ця група визнає певне право приймати та диктувати значущі для неї рішення у ситуаціях будь-якого рівня, тобто по суті справи. У довідковій літературі «лідер» є головною авторитетною особистістю у групі, яка займає системостворчу роль у спільній діяльності та регулюванні взаємовідносин у групі [3].

Розглянувши сутність понять «лідерство» і «лідер», визначимо, що собою являє феномен «лідерська позиція». Щодо трактування «лідерської позиції» особистості сьогодні не має єдиного підходу.

На основі вивчення загально-філософської та психолого-педагогічної літератури можна виділити два магістральних напрямки, перший з яких розглядає позицію як узагальнену характеристику положення індивіда у статусно-рольовій, внутрішньо груповій структурі (Б. Паригін, Я. Коломинський). Другий напрям трактує позицію як стійкий компонент особистості (Б. Ананьєв, К. Платонов, Л. Божович).

Крім того, у праці зарубіжних науковців такого поняття не існує. Здебільшого позицію досліджують у рамках здатності до лідерства, використовуючи терміни «лідерські навички», «лідерська компетентність». Так, науковці даний феномен розглядають через поняття внутрішньої позиції особистості (Л. Божович), значущі переживання як внутрішні фактори, що опосередковано визначають зовнішні впливи (Л. Выготский). Внутрішня позиція становить цілісну систему реально діючих мотивів стосовно навколишнього середовища, усвідомленості щодо себе. Володіння позицією лідера може бути обумовлено реалізацією особистістю певних якостей, які виступають ціннісними для групи (Л. Кричевський). Стійкість статусної позиції відображає ступінь емоційних уподобань членів групи, причому функціонування ціннісного обміну виступає провідним фактором динаміки лідерства (О. Василькова). Оптимальний стан будь-якої спільноти тоді, коли кожна особистість має можливість зайняти лідерську позицію [4].

Психолого-педагогічні дослідження позиції визначають її як компонент структури особистості, що діалектично поєднує мотиваційні, емоційні, інтелектуальні, поведінкові і діяльнісні аспекти (В. Войтко, О. Киричук, О. Кононко), і як характеристику, з якої починається структурний пласт психіки, що дає змогу розглядати особистість в якості суб'єкта соціальних відносин [4].

О. Хмизова визначає лідерську позицію як комплексне, відносно стійке, динамічне особистісне утворення, що характеризується певною системою ставлень людини до людей та до самої себе у складності соціальних відносин. Зовнішньо вона виявляється у лідерській поведінці і

діяльності. Внутрішньо лідерська позиція зумовлюється системою установок, цілей і цінностей та відображає характер потреб, мотивів і переконань особистості [6].

Ми спираємося на визначення «лідерської позиції», представлене в роботах О. Романовського. Дослідник визначає лідерську позицію як «особистісне утворення, що включає в себе усвідомлення майбутнім фахівцем готовності до виконання ролі лідера та здатності до організаційного впливу на виробничий колектив, вона ґрунтується на лідерському потенціалі особистості й формується під час засвоєння лідерської ролі в різних життєвих ситуаціях, включаючи умови професійної сфери» [5, с. 24].

Базуючись на різних визначеннях «лідерства», ми розумітимемо «лідерську позицію» як активну позицію індивіда, спрямовану на оптимізацію вирішення загальногрупового завдання.

Список використаних джерел

1. Вульфів Б. Реб'ячий лідер – хто он? Подумаем вместе. *Воспитание школьников*. 1991. № 1.
2. Козирєв М. П. Соціологія: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. 656 с.
3. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
4. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории. М.: Мысль, 1971. 352 с.
5. Романовський О. Г. та ін. Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти: навч. посібник; ред. О. Г. Романовський ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. Інститут». Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 194 с.
6. Хмизова О. В. Формування лідерської позиції молодших школярів у позаурочній діяльності засобами особистісно орієнтованої педагогіки. *Збірник наукових праці*. 2009. № 13. С. 283–290.

Ольга Сорока
професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Гречанник Наталія
магістратка спеціальності 013 Початкова освіта
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

ПРОЄКТИВНІ МЕТОДИКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Автори піднімають питання щодо розкриття потенціалу проєктивних діагностичних методик у дослідженні емоційної сфери молодших школярів. Представлено комплекс проєктивних методик, що дають змогу діагностувати емоційну сферу молодших школярів (тест тривожності Р. Теммла, М. Доркі, В. Амен, методика «Кактус», дитячий апперцептивний тест (САТ), методика «Контурний САТ-Н», тест «Неіснуюча тварина»).

***Ключові слова:** емоційна сфера, тривожність, молодші школярі, діагностика, проєктивні методики.*

Зважаючи на великий спектр емоційних порушень і їх поширеність у дитячому віці, гостро постає проблема підбору якісних діагностичних засобів, які б давали змогу не лише констатувати наявність емоційного неблагополуччя у дитини, а й визначити характер порушення (з метою правильного підбору засобів корекції), виявлення їх причини (з метою подальшого усунення), розкрити наслідки впливу на різні сфери життя дитини. Проєктивні методики стоять на першому місці серед діагностичних засобів, що використовують у світовій психологічній практиці [3].

Практика засвідчила, що популярність малюнкових експресивних методик можна пояснити декількома причинами:

1) процес малювання чинить виняткову, розгальмовуючу дію на людину, зменшуючи напруження, яке виникає при психологічному обстеженні, та сприяючи встановленню емоційного контакту з нею. Достоїнством проєктивних методик є їхня природність та наближеність до звичних видів людської діяльності. Ці методи є найбільш цікавими для обстежуваних і не викликають в них опору;

2) малюнки досить зручні у використанні: аркуш паперу та олівець – це весь необхідний інструментарій, а людина ніби сама фіксує рух думки. Це дає можливість більше звертати увагу на зміни емоційного стану обстежуваного, відзначати особливості процесу малювання. Окрім того, вони не вимагають значної витрати часу;

3) графічні методики є високоінформативним засобом пізнання особистості людини, який відображає те, як людина сприймає себе, які почуття вона переживає. В малюнку в єдиній формі представлені і ставлення людини до світу, і образ, і особистий досвід її переживань;

4) процес малювання має психотерапевтичний ефект: в малюнку людина ніби позбавляється від особистісного напруження, отримує можливість програти можливі рішення ситуації;

5) проєктивні малюнкові методики є природними, близькими за своєю сутністю до звичних видів людської діяльності [4].

Звичайно, малюнкові методики не позбавлені недоліків, головним з яких є відносно низька надійність отриманих результатів, пов'язана з суб'єктивною інтерпретацією, такі тести, як правило, не дозволяють кількісно вимірити оцінювані психічні якості. Окрім того, терміни, в яких проводиться інтерпретація малюнків, зазвичай позбавлені строгої однозначності, яка характерна для формалізованих тестів. Через це складно науковими методами підтвердити надійність та валідність малюнкових методик. Слід враховувати той факт, що вони вимагають спеціального аналізу, обов'язково співвіднесеного з аналізом індивідуально-особистісних особливостей його автора, тобто обстежуваної людини.

У процесі адаптації до початкової школи молодші школярі можуть відчувати підвищений рівень тривожності. Для того, щоб виявити рівень тривожності молодшого школяра необхідно проводити діагностичну роботу. Для цього можна використовувати малюнкові методики. Значна перевага проєктивних методик у тому, що дитина, в силу вікових особливостей не завжди може описати свої почуття, відношення до подій, що з нею відбуваються [1].

Сьогодні розроблені й успішно використовують комплекс діагностичних проєктивних методик для діагностики емоційної сфери та визначення рівня адаптованості молодших школярів до навчання в початковій школі. Так, для діагностики тривожності дітей можна застосувати тест тривожності Р. Теммла, М. Доркі, В. Амен призначений для визначення загального рівня тривожності дитини. За допомогою цього тесту можна визначити тривожність по відношенню до типових для дитини життєвих ситуацій спілкування з іншими людьми. Проєктивна методика А. Прихожан призначена для діагностики рівня шкільної

тривожності. Графічна методика «Кактус» призначена для роботи з дітьми старше трьох років, тест використовується для дослідження емоційно-особистісної сфери дитини. Дитячий апперцептивний тест (САТ) відноситься до класу інтерпретативних методик, де проєктується значимий зміст потреб, конфліктів, установок особистості. Методика «Контурний САТ-Н» призначена для дослідження особливостей особистісної (емоційно-вольової) сфери дітей. Результати діагностики дають змогу зрозуміти існуючі відношення між дитиною і оточуючими її людьми в найбільш важливих або травмуючих її життєвих ситуаціях. Тематичний апперцептивний тест (ТАТ) дає можливість дослідити рушійні сили особистості – внутрішні конфлікти, потяги, інтереси і мотиви [5].

Тест «Дім – Дерево – Людина» – дає оцінку особистості випробовуваного, рівня його працездатності, розвитку та інтеграції, отримання даних, що стосуються сфери його взаємовідносин зі світом в цілому і з конкретними людьми зокрема. Тест «Малюнок сім'ї» допомагає виявити особливості внутрішньосімейних взаємин. Тест «Неіснуюча тварина» дозволяє дослідити характерологічні особливості людини та визначити рівень прояву тривожності [2].

Таким чином, використання проєктивних методик у роботі з молодшими школярами дає змогу виявити глибинні причини емоційних деструктивних станів школярів у період адаптації до навчання в початковій школі.

Список використаних джерел

1. Аносов І. П., Аносова Д. І. Психолого-педагогічні чинники попередження та подолання шкільної дезадаптації молодших школярів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2016. № 48. С. 110–116.
2. Корольчук М. С., Осьодло В. І. Психодіагностика: Навч. посібн. За ред. М. С. Корольчука. К.: Ельга: Ніка-Центр, 2010. 400 с.
3. Кротенко В. І., Стрілець К. С. Психологічна корекція емоційних порушень у дітей молодшого шкільного віку засобами арт-терапії (у проєктивному ключі). *Науковий часопис*. Спеціальна психологія. 2015. URL : http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16459/Krotenko_Strilets.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Литвиненко І. С., Прасол Д. В. Проєктивні малюнкові методики: Методичний посібник. Миколаїв: Вид-во «Арнекс», 2015. 160 с.
5. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.

Ольга Уманчук
магістрантка ОП «Соціальна робота»
Національний авіаційний університет
Науковий керівник:
старший викладач Новікова Н.Є.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Динамічність, складність і суперечливість суспільного життя об'єктивно вимагають від держави посилення уваги до соціальних проблем. Сьогодні в свідомість людей входить нове поняття соціальна анімація, тобто поживлення соціальних відносин і зав'язків в суспільстві. Соціальні педагоги та соціальні працівники як фахівці різних соціальних служб доповнюють і розвивають багатопланову діяльність закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, громадських організацій, взаємодіють з ними, виконання інтегративної функції у взаємодії зв'язку державно-громадських структур з сім'єю і особистістю.

Професійна підготовка соціального працівника являє собою багатосторонню систему, об'єднуючи відносно самостійні, але взаємопов'язані і взаємообумовлені системи підготовки.

У результаті переосмислення місії соціальної роботи у липні 2014 року на світовому конгресі із соціальної роботи, який проходив у Мельбурні (Австралія), було ухвалене нове глобальне визначення соціальної роботи. Згідно з ним «соціальна робота – це заснована на практиці професія та академічна дисципліна, яка спрямована на сприяння соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце у соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними і гуманітарними науками, а також місцевими знаннями соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту [1, с. 59].

Сьогодні глобалізація є основною рушійною силою економічного, політичного та соціального розвитку суспільства. Поглиблення глобалізаційних процесів у всіх сферах суспільного життя призводить до ситуації, коли багато проблем, які останнім часом є внутрішніми, все більше набувають міжнародного характеру: зростання бідності та міграційних процесів, соціальне розшарування суспільства, погіршення демографічної ситуації, поширення деструктивних форм прояву відхилень тощо. Глобалізація модифікує багато професій. Соціальна робота як професійна діяльність, спрямована на допомогу окремій особі, сім'ї чи

групі людей у досягненні відповідного соціального, матеріального та культурного рівня життя, належить до професій, які зазнають значних змін під впливом глобалізації.

Глобалізаційні процеси, що відбуваються сьогодні у світі, значно розширюють сферу та завдання соціальної роботи як професії, про що свідчать прийняті глобальні пріоритети соціального розвитку та нове глобальне визначення соціальної роботи. Основними способами реагування соціальної роботи на глобалізацію соціальних процесів є перегляд її місії та завдань, розширення її сфери та ролі, інтернаціоналізація професії, розширення її зусиль на міжнародному рівні, посилення розуміння взаємозв'язок глобальних, регіональних та локальних вимірів соціальних проблем.

В умовах ускладнення цілей, змісту та функцій соціальної роботи модернізація навчання соціальних працівників є актуальним завданням не тільки в країнах, де вона була запроваджена нещодавно, але і в розвинених країнах, де розпочато програму соціальної роботи. Колись давно. Основними тенденціями модернізації підготовки соціальних працівників є децентралізація управління вищою освітою, уніфікація навчальних програм, впровадження технологій дистанційної освіти, посилення міждисциплінарної співпраці, інтернаціоналізація освіти. Вивчення та врахування тенденцій розвитку соціальної роботи та освіти з соціальної роботи під впливом глобальних викликів важливо не лише з точки зору покращення якості послуг, а й у контексті реформування всієї системи вищої освіти України та її інтеграція в європейський та світовий освітній простір [5].

Нові концепції соціальної політики, модель соціальної роботи як фактору соціального благополуччя країни, інноваційні процеси в соціальній сфері, вимоги роботодавців, модернізація вітчизняної освіти стимулюють інтерес вчених до питання про теоретичні основи нових напрямків у підготовці соціального працівника.

Соціальний працівник у сучасних умовах є менеджером, який повинен вміти комплексно застосовувати правові, економічні, психологічні, педагогічні методи, що дозволяють йому активізувати клієнта, формувати міждисциплінарну команду, розробляти і здійснювати соціальні програми та проекти, створювати соціально здоровий соціум, встановлювати соціальні контакти, здійснювати нові технології (соціальне партнерство, соціальний маркетинг, соціальні інновації та інш.).

Соціальна робота має на увазі багатообразність видів соціальної діяльності, яка може варіюватися в залежності від проблем клієнта, компетентності фахівців, особливостей установ соціального захисту та, нарешті, від соціально- економічної ситуації в країні.

Теоретичний аналіз досліджених наукових джерел засвідчує, що українські вчені переважно досліджують теоретичні і методологічні основи фахової підготовки соціальних працівників, значна кількість досліджень яких присвячена різним аспектам підготовки фахівців соціальної роботи на прикладі країн Європи (Німеччини, Великобританії, Франції, Польщі, Австрії, Швеції), велика увага приділяється підготовці соціальних працівників і в медичних установах, а також професійній діяльності з різними категоріями клієнтів: з дітьми та молоддю, злочинцями, людьми з алкогольною та наркотичною залежністю, неблагополучними сім'ями тощо.

На складність професії соціального працівника, різновекторність функцій та, відповідно, структуру його компетентності вказує дослідник В. Сидоров, визначаючи комплекси наступних виробничих функцій: правозахисну, профілактично-дослідницьку, консультативну, комунікативну, організаторську, дозвіллево-виховну, прогностичну, проєктивну, освітньо-методичну, науководослідницьку, корекційну, реабілітаційну [3, с. 41–45]. Навіть поверховий аналіз вказує на поліфункціональність професії, широкий спектр напрямків діяльності соціального працівника, включаючи виховну, правозахисну, медичну, що традиційно відносяться до різних професійних сфер.

Стосовно працівників соціальної сфери Дж. Равен визначає наступні: ерудованість у сфері політики, економіки, соціального розвитку, культури; знання теоретичних засад професії; вміння виконувати професійно зумовлені дії; вміння ухвалювати рішення і відповідати за їх наслідки; здатність викликати інтерес суспільства до результатів своєї професійної діяльності; комунікабельність; професійний такт і делікатність; емоційна стійкість і готовність до психологічних навантажень; толерантність, доброзичливість і увага до людей та ін.) [2, с. 270]. Аналіз та обґрунтування підходу науковця до визначення структурних компонентів компетентності соціального працівника вказують на те, що йдеться про складну соціально зорієнтовану професію, що включає широкий спектр функціональних обов'язків, пов'язаних з наданням допомоги іншому у складній, як правило, конфліктній соціальній ситуації. Тому, передусім, мова йдеться про широку ерудицію фахівця, що дає можливість зорієнтуватися у контексті сучасного соціокультурного, економічного простору, в рамках якого можна комплексно та коректно аналізувати кожну конкретну ситуацію з людиною, групою людей, що потребують кваліфікованої допомоги. І далі акцентується увага на фундаментальних особистісних якостях, без яких фахівець соціальної сфери не зможе викликати довіру тих, хто потребує допомоги, налагодити комунікацію з

ними, загалом ефективно працювати над вирішенням складних соціальних проблем.

Десять років тому соціальні мережи, такі як Facebook, Twitter та LinkedIn, не існували. Сьогодні ці сайти привертають час та увагу сотень мільйонів користувачів у всьому світі. Люди витрачають колосальні мільярди хвилин щомісяця лише у Facebook та інших мережах.

Соціальна мережа дала змогу різним групам клієнтів, таким як боротьба із залежностями, формувати онлайн-групи підтримки зі світовим охопленням. Багато соціальних працівників та соціальних служб використовують соціальні мережі, щоб продавати свої послуги та навчати клієнтів та потенційних клієнтів таким темам, як психічне здоров'я, наркоманія та сімейна динаміка.

Але постали питання щодо етичного використання соціальних мереж у соціальній роботі. Хоча соціальна мережа може бути корисним інструментом, соціальні працівники, які використовують її, повинні ретельно продумати, як їх діяльність може порушити межі з клієнтами, призвести до нереальних очікувань клієнтів та сприяти шахрайству з особистістю, - каже професор, доктор Фредерік Г. Реймер. Реймер вважає, що ці питання залишаться, оскільки популярність соціальних мереж продовжує зростати [4].

Список використаних джерел

1. Logvinenko de illis quae sunt professio disciplina ratio socialis operarios in studiorum superiorum // TO Logvinenko Social efficiendi paedagogiam, nolle usu. 2010. No 1. P. 59-65.
2. Corvus J. Apud hodiernis varii, idem, development et implementation / J. Corvus. M. : Академия, 2002. 368 p.
3. Polishchuk V .A Social opus: textbook / V .A Polishchuk, O.P.Bartosh Pichkar, NM quadrata Horishna. Ternopil: OJSC TVPK «Zbruch», 2010. 330 p.
4. Social opificum Foederatio Internationalis. (2017, October 12). Definitio Opus global socialis.

Юлія Якущенко
студентка 1 курсу магістратури спеціальності
231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка, м.Суми,
Алла Рижанова
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та менеджменту СКД,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
м.Суми

МОТИВАЦІЯ БЕЗРОБІТНИХ ДО ПРАЦІ У ЦЕНТРАХ ЗАЙНЯТОСТІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перевантаженість Центрів зайнятості зростає, особливо у воєнні часи, при цьому відсоток працевлаштованих не збільшується, не зважаючи на те, що коло пропозицій роботи достатньо широке. Вирішення існуючої проблеми пропонується завдяки вдосконаленню надання соціальної допомоги, зокрема підвищення рівня мотивації безробітних до праці.

***Ключові слова:** безробітні, мотивація до праці, соціальна допомога, центр зайнятості.*

Працевлаштованість громадян нашої країни під час війни є одним з факторів їх виживання. Зрозуміло, що зростання безробіття, перш за все на сході України, пов'язане із фізичним знищенням підприємств та релокацією промисловості на захід країни. Проте Центри зайнятості перелаштувалися на заміщення вакантних місць роботи тих, хто пішов у військо, став внутрішньо переміщеною особою або виїхав за кордон. Розширилося коло вакансій щодо розчищення населених місць після вибухів, відновлення будівель, комунікацій тощо особливо у деокупованих містах. Пропозиції працевлаштування у Центрах зайнятості зростають, а зменшення відсотку працевлаштованих, вважаємо, пов'язане з недостатнім рівнем мотивації безробітних до праці. Отже, соціальна допомога Центрів зайнятості безробітним має вдосконалюватися в напрямі розвитку програм підвищення мотивації останніх.

Правовими підставами дослідження зазначеної проблеми є Закон України «Про зайнятість населення», Наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження Методики здійснення первинного та поглибленого профілювання осіб, які шукають роботу, та зареєстрованих безробітних», Положення «Про організацію професійної орієнтації населення», «Державний стандарт соціальної послуги консультування».

Теоретичні та практичні проблеми мотивації безробітних до праці досліджували: Л.Башук, О.Волгіна, Г.Гольдштейн, Н.Гусак та інші. Метою нашої публікації є довести актуальність проблеми мотивації безробітних до праці в Центрах зайнятості.

Проблема безробіття серед населення є актуальною у всі часи, але зараз, під час війни в Україні, ще більше українців залишились без роботи та засобів до існування. Основним нормативно-правовим документом, що врегульовує правові, економічні та організаційні засади у сфері зайнятості населення є Закон України «Про зайнятість населення». Відповідно до Закону, «безробітною» вважається особа працездатного віку (17-70 років), яка не працевлаштована, не має заробітної плати або постійних джерел існування, а також висловлює готовність й здатна здійснювати трудову діяльність [1]. Отже, безробітні – це особи, які не мають доходу, і у зв'язку з цим, прагнуть працевлаштуватися. Але при цьому маємо розуміти, що кожен безробітний має різний рівень вмотивованості до працевлаштування.

Центри зайнятості надають соціальну допомогу безробітним ґрунтуючись, в першу чергу, на Наказі Міністерства соціальної політики «Про затвердження Методики здійснення первинного та поглибленого профілювання осіб, які шукають роботу, та зареєстрованих безробітних» [2]. Безробітних поділяють на профіля, із застосуванням методики профілювання осіб, які шукають роботу, та зареєстрованих безробітних. Профілювання спрямоване на визначення рівня мотивації до праці та можливості для працевлаштування. В подальшому ця інформація про безробітного допомагає якомога точніше визначити послуги та заходи, які необхідні для успішного пошуку роботи та працевлаштування. Існують 5 профілів, від 1 профілю з високим ступенем мотивації до праці та високими можливостями працевлаштування до 5 профілю з низьким ступенем мотивації до праці та низькими можливостями працевлаштування.

Відповідно до Наказу Міністерства соціальної політики «Про затвердження Методики здійснення первинного та поглибленого профілювання осіб, які шукають роботу, та зареєстрованих безробітних» визначено перелік послуг, які надаються безробітним різних профілів з боку Державного центру зайнятості. Серед зазначених послуг є: інформування про наявні вакансії; підбір роботи; консультування щодо можливостей самостійного пошуку роботи та підвищення власної конкурентоспроможності на ринку праці; послуги з професійної орієнтації; та інші [2]. У фокусі уваги нашої роботи є послуга професійної орієнтації, яка визначена у Наказі як «послуга професійної орієнтації», оскільки підвищення рівня мотивації до праці є результатом надання даної послуги.

У Положенні «Про організацію професійної орієнтації населення», вказано, що послуга професійної орієнтації складається з п'яти елементів, серед яких: професійного інформування, професійного консультування, професійний відбір та добір, професійна адаптація [3]. У «Державному стандарті соціальної послуги консультування», консультування визначене як сукупність заходів, що здійснюються протягом певного проміжку часу, та спрямовані на допомогу особі, що перебуває у складних життєвих обставинах, подолати їх та пристосуватись до нових умов. Оскільки в умовах воєнного стану більшість послуг безробітним надається онлайн, то вважаємо програма вдосконалення мотивації безробітних до праці в Центрах зайнятості має теж здійснюватися онлайн. Проте, перш ніж розробляти таку програму, слід провести діагностику рівня вмотивованості безробітних в Центрі зайнятості, які тривалий час не можуть працевлаштуватися.

Діагностика рівня мотивації до праці проводилася в Краснопільській районній філії Сумського обласного центру зайнятості, в ній взяли участь 21 безробітний (10 чоловіків, 11 жінок), які за 45 днів (з моменту набуття статусу безробітного) не визначилися з працевлаштуванням, не зважаючи на існуючі пропозиції. Діагностика вмотивованості до праці здійснювалася за методикою профілювання, з виокремленням рівня мотивації. Наше завдання не лише повторно діагностувати вмотивованість до праці, але і порівняти її рівень з вихідним (тим, який діагностувався при набутті статусу безробітного).

Результати діагностики вмотивованості до праці безробітних та її динаміку в Центрі зайнятості представлено на рисунках 1, 2.

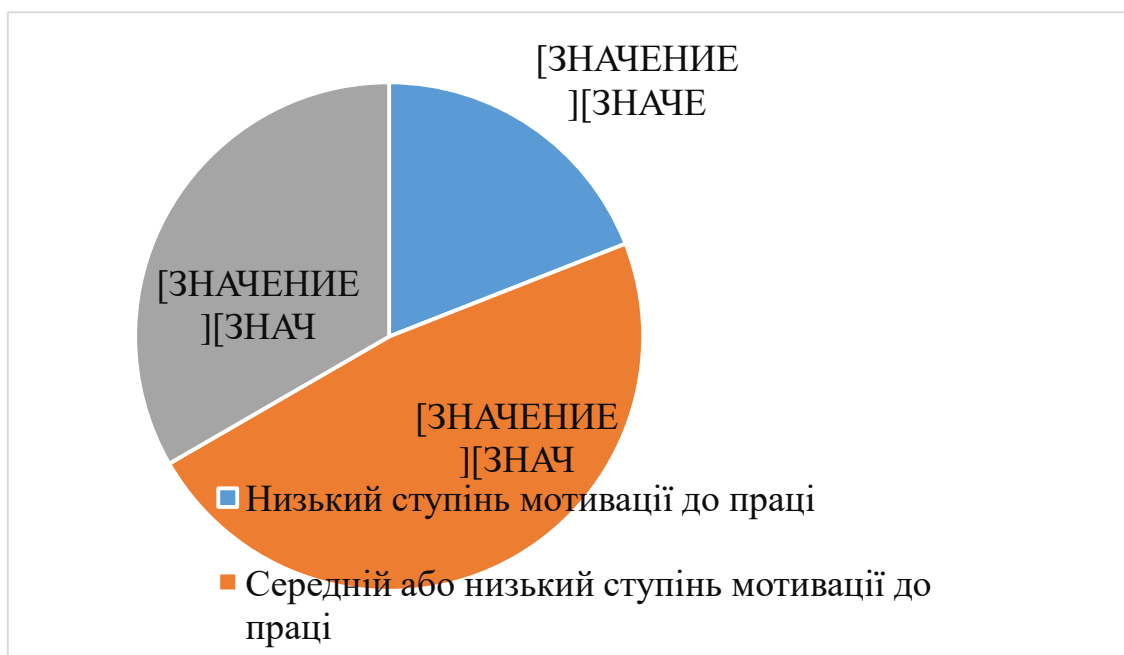

Рисунок 1. Результати діагностування при набутті статусу безробітного

З даних діаграм можна побачити, що кількість безробітних з низьким рівнем мотивації зросла на 7 осіб (33,3%). Також виявилось, що у 4 (19%) безробітних, які мали високий рівень мотивації до праці, перебуваючи на обліку в Центрі зайнятості, знизився рівень мотивації до праці. Тобто за час перебування на обліку у безробітних знижувався рівень мотивації до праці, а це свідчить про те, що безробітним не вистачає послуг, які були б спрямовані на підвищення рівня мотивації до праці.

Рисунок 2. Результати повторної діагностики

Отже, надання соціальної допомоги безробітним у Центрах зайнятості України має ґрунтовну правову основу. Проте проблема працевлаштування населення загострюється за воєнних часів внаслідок руйнування підприємств та релокації промисловості. Центри зайнятості намагаються задовольнити потреби безробітних у працевлаштуванні, але їх відсоток не зменшується, не зважаючи на пропозиції. Повторна діагностика вмотивованості на працю безробітних, через 45 днів після отримання відповідного статусу, виявила зниження вмотивованості. Зрозуміло що причини зниження вмотивованості на працю у безробітних можуть бути різні, що ї є напрямом нашого подальшого дослідження для розробки програми підвищення рівня мотивації безробітних до праці в Центрах зайнятості.

Список використаних джерел

1. Про зайнятість населення. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 07.11.2022).

2. Про затвердження Методики здійснення первинного та поглибленого профілювання осіб, які шукають роботу, та зареєстрованих безробітних. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1517-18#Text> (дата звернення: 07.11.2022).

3. Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0190-95#Text> (дата звернення: 08.11.2022).

III. ПОТЕНЦІАЛ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Головатюк Іван

аспірант

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ЗВО

Проаналізовано специфіку використання арт-терапевтичних технологій в навчально-виховному процесі ЗВО в умовах інклюзивної освіти. Окреслено основні труднощі, що постають перед студентами з особливими освітніми потребами в навчальному середовищі ЗВО. Розглянуто завдання, які сприяють успішному провадженню навчальної діяльності і які здатні виконувати арт-терапевтичні технології в умовах інклюзивної освіти в ЗВО. Коротко окреслено методiku застосування арт-терапевтичних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх акторів сценічного мистецтва в умовах інклюзивної освіти в ЗВО.

Ключові слова: *інноваційні технології, арт-терапевтичні технології, інклюзивна освіта.*

Арт-терапевтичні технології, що використовують мистецтво для зміцнення в найширшому сенсі, мають, окрім того, потужний потенціал для роботи зі школярами та студентством з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти.

Науковці [4; 5] зауважують, що в роботі зі студентами з особливими освітніми потребами арт-терапія має кілька основних цілей, зокрема покращення самооцінки та підвищення рівня впевненості в собі. Студенти з особливими освітніми потребами часто стикаються з відчуттям розчарування як в житті загалом, так і у навчальному закладі. Арт-терапевти зазначають, що часто їхнє основне завдання полягає в тому, щоб навіть просто спонукати студентів до роботи з мистецтвом. Проблема полягає в тому, що деякі студенти бояться повторного досвіду невдач і іноді мистецтво також розглядається як досвід, де вони можуть зазнати невдачі [5, с. 2-3].

Студенти з особливими освітніми потребами часто мають труднощі з вербальною комунікацією і арт-терапія може допомогти їм висловити свої емоції невербальним способом [3; 4]. Інші труднощі, з якими стикаються

студенти в умовах інклюзивної освіти, труднощі на міжособистісному рівні – їм часто буває важко налагодити контакти з однолітками і викладачами. В цьому разі арт-терапія може використовуватись для покращення соціальних функцій студентів [4].

Закономірно, що новітні підходи до роботи зі студентами в умовах інклюзивної освіти вимагають застосування інноваційних методів і технологій. Однією з таких груп інноваційних педагогічних технологій є арт-терапевтичні технології, здатні виконувати педагогічні завдання, що сприяють успішному провадженню навчальної діяльності. Виокремлюється кілька таких завдань, а саме:

– виховні (у процесі виховної взаємодії викладача і студентів формуються навички комунікації, емпатії, а це сприяє моральному розвитку студентів, які вчаться орієнтуватися в системі моральних норм і поведінкової етики. Таким чином, арт-терапевтичні технології дають студентам змогу глибше зрозуміти себе і свій внутрішній світ);

– корекційні (під час роботи із застосуванням арт-терапевтичних технологій образ «Я» студентів, якщо раніше він був деформований, корегується, покращується самооцінка, а також значні покращення можливі в роботі з відхиленнями в розвитку емоційно-вольової сфери особистості);

– психотерапевтичні (терапевтичний ефект досягається під час творчості через створення емоційної теплоти, а також доброзичливості, емпатійного спілкування тощо. В учасників занять, у процесі яких застосовуються арт-терапевтичні технології, виникає відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху, емоції набувають лікувального ефекту);

– діагностичні (за допомогою арт-терапевтичних технологій стає можливим отримання інформації про розвиток і індивідуальні особливості студентів, вони дають можливість спостерігати за студентами у самостійній діяльності і творчості, а також краще розуміти їх інтереси, цінності й виявити проблеми, що потребують корекції);

– розвивальні (арт-терапевтичні технології вимагають використання різних форм художнього вираження, тож студент досягає успіху в тій чи іншій діяльності і самостійно справляється зі складною ситуацією; студенти вчаться вербалізувати емоції, таким чином відбувається особистісний ріст студента, який здобуває досвід нових форм діяльності, а також розвиває здібності до творчості, саморегуляції почуттів і поведінки [2, с. 32-33].

Першим етапом у роботі з емоційною сферою студентів і застосуванні арт-терапевтичних технологій закономірно є дослідження емоційного

стану особистості студентів. Окрім того, ефективність роботи з арт-терапевтичними технологіями залежить від спеціальної організації навчального простору і навчального процесу [1, с. 21].

Найефективнішим вбачається впровадження арт-терапевтичних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх акторів сценічного мистецтва у процесі вивчення дисципліни «Майстерність актора», передбаченої освітньою програмою підготовки фахівців першого (бакалаврського) спеціальності 022 Сценічне мистецтво. Дисципліна «Майстерність актора» вивчається студентами – майбутніми акторами протягом усіх чотирьох років навчання і вимагає від студентів розвивати навички застосування вивченого матеріалу в щоразу нових обставинах, що спричиняє сильне емоційне навантаження. Вбачаємо за доцільне впроваджувати в процес вивчення майстерності актора арт-терапевтичні технології як органічну частину заняття: під час нього як перерву або наприкінці, за 10-15 хв (залежно від обраної викладачем форми арт-терапевтичної роботи) до закінчення заняття. Для формування вмінь роботи з емоціями і почуттями, ефективними є такі види арт-терапії: ізотерапія, музикотерапія, піскова терапія, глино терапія, драма терапія тощо.

Представлена розвідка не вичерпує всієї глибини проблеми застосування арт-терапевтичних технологій в умовах інклюзивної освіти у ЗВО, що потребує подальшого дослідження. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці вправ із застосуванням арт-терапевтичних технологій, що можуть застосовуватись у процесі вивчення майбутніми акторами сценічного мистецтва фахових дисциплін.

Список використаних джерел

1. Брюховецька О. Методика використання арт-терапевтичних технологій в процесі особистісно-орієнтованої підготовки майбутніх психологів. *Простір арт-терапії: ресурси зцілення*: Матеріали XI міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 3-4 квітня 2014 р.) / За наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьоновой, О.А. Бреусенка-Кузнецова, О.Л. Вознесенської, О.М. Скар. К. : Золоті ворота, 2014. С. 17–24.

2. Гаврилюк С. Використання методів арт-терапії у навчально-виховному процесі закладу освіти. *Простір арт-терапії: ресурси зцілення*: Матеріали XI міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 3-4 квітня 2014 р.) / За наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьоновой, О.А. Бреусенка-Кузнецова, О.Л. Вознесенської, О.М. Скар. К. : Золоті ворота, 2014. С. 31–35.

3. Freilich R., Shechtman Z. The contribution of art therapy to the social, emotional, and academic adjustment of children with learning disabilities. *The Arts in Psychotherapy*. 2010. Iss. 37. pp. 97–105.

4. Maor P. Art therapy for children with learning disabilities. *ISER: Issues in Special Education & Rehabilitation*. 1999. Iss. 14(1). pp. 37–51.

5. Regev D. *Art Therapy with Special Education Students*. NY, London: Routledge. 175p.

Олена Луценко

*доцент, кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності
СумДПУ імені А. С. Макаренка,
м. Суми*

ВРАХУВАННЯ ДЕРЖАВОЮ ПОТРЕБ ТА ІНТЕРЕСІВ БАТЬКІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Авторка піднімає питання щодо врахування державою потреб та інтересів батьків, які виховують дітей з інвалідністю на засадах ефективного і якісного соціально-правового захисту людей з інвалідністю. У статті порушена проблема закріплення правового і соціального статусу такої категорії, як «батько-одинак», в тому числі і в трудовому праві. Зауважується необхідність реформи державної політики щодо сімей, де виховується дитина з інвалідністю.

Ключові слова: *інвалідність, соціально-правовий захист, дитина з інвалідністю, гендерні аспекти.*

Особливого значення у соціальній реабілітації дітей з інвалідністю, у їх соціалізації та інтеграції у суспільство набуває сім'я такої дитини, а саме батько й мати.

Хоча інтерес до процесів соціалізації та соціальної підтримки дітей з особливими потребами в представників різних наукових напрямів значний (Дзоз В., Завгородня М., Наберушкіна Є., Олійник Г., Перфільєва Н., Слезанська Г., Тараскіна, Л., Ярська-Смірнова Є. та ін.), проблема врахування державою потреб та інтересів матерів та тат, які виховують дітей з інвалідністю в рамках сучасної соціальної роботи є недостатньо вивченою..

Мета статті – розглянути гендерні аспекти проблеми врахування державою потреб та інтересів батьків, які виховують дітей з інвалідністю на засадах ефективного і якісного соціально-правового захисту людей з інвалідністю, соціальної підтримки сімей та роботи з ними.

Спробуємо розкрити тему, спираючись переважно на існуючі державні розробки, що висвітлюють питання соціальної підтримки дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві.

Загальновідомо, що у більшості випадків виховання дитини-інваліда, догляд за нею лягає на плечі матері. Через це, нечисленні, на жаль, посібники і методичні рекомендації великого значення надають переважно процесу соціалізації дитини, підтримці і соціально-психологічній реабілітації дитини і її матері. Наголошується, що саме від материнської поведінки, мужності, витримки залежить і доля дитини.

Що стосується чоловіків, батьків дітей-інвалідів, народження дитини з особливими потребами часто сприймається як обмеження його чоловічої гідності. Тому, чимало чоловіків переносять відповідальність за народження дитини-інваліда на жінку. Жінка, залишаючись сам на сам з дитиною-інвалідом має більше обов'язків.

Відповідно до цього законодавство України передбачає оформлення постійного догляду з відповідними соціальними виплатами на догляд за дітьми-інвалідами віком до 18 років, що призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які не працюють, не навчаються (крім заочної форми навчання), не проходять службу, не займають виборну посаду і фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Однак, самотнім матерям надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається незалежно від факту роботи, навчання та служби [3].

Матері дитини-інваліда може бути надано один додатковий вихідний день на місяць за рахунок власних коштів підприємства на підставі ст. 9-10 КЗпП України; жінку — матір дитини з інвалідністю заборонено без її згоди тимчасово переводити на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором (частина третя ст. 33 КЗпП), залучати до надурочних робіт (частина третя ст. 63 КЗпП) і направляти у відрядження (ст. 177 КЗпП); на підприємствах і в організаціях для жінок, які мають дитину-інваліда, може встановлюватись за рахунок власних коштів скорочена тривалість робочого часу; на прохання жінки, яка має дитину-інваліда, у тому числі таку, що перебуває під її опікою, власник або уповноважений ним орган (під час прийняття на роботу і згодом) зобов'язаний установлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень.

Мати дитини-інваліда має право на щорічне надання додаткової оплачуваної відпустки тривалістю сім календарних днів без урахування святкових та неробочих. Також слід зауважити, що мати, яка народила та виховала до шестирічного віку інваліда з дитинства, матиме право на достроковий вихід на пенсію, але не раніше ніж за п'ять років до досягнення пенсійного віку, передбаченого ст. 26 Закону України «Про

загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», за наявності не менше ніж 15 років страхового стажу [3].

Це, відповідно, не повний перелік пілг, який має жінка-мати, що виховує і доглядає дитину-інваліда. На часі постає проблема закріплення правого і соціального статусу такої категорії, як «батько-одинак», в тому числі і в трудовому праві. Щороку з'являються неповні сім'ї без матері, тому зараз постає питання про захист чоловіків-батьків та сприяння їх участі в житті дитини.

Можна говорити про те, що існують наступні обмеження, порівняно з наданим вище переліком пілг, встановлених для одиноких матерів, :Зокрема, одинокому батьку не передбачено надання додаткових гарантій щодо працевлаштування; не встановлено обов'язок розглядати спори про відмову у прийнятті на роботу одинокого батька (при наявності дитини віком до 14 років) безпосередньо в районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах [1].

Фахівці зауважують, що реформи державної політики щодо сімей, де виховується дитина з обмеженими можливостями, мають включати наступне:

1) підвищення спектру реабілітаційних послуг та збільшення забезпечення спеціальною дошкільною та шкільною освітою дітей з особливостями у розвитку;

2) надання статусу соціального працівника батькам, дітям яких потрібен довічний догляд та які не забезпечені освітою. Необхідно виплачувати допомогу та надати соціальний пакет (оплата пенсійних відрахувань, соціального страхування та медичного страхування) у разі підтвердження статусу соціального працівника;

3) створення умов для професійного навчання та перекваліфікації з урахуванням потреб батьків дітей з особливостями у розвитку (приміщення з дитячою кімнатою та спеціальним педагогом);

4) створення робочих просторів для віддаленої роботи батьків (зі спеціалізованою кімнатою для дітей з інвалідністю);

5) розробка та затвердження Закону про додаткову відпустку за станом здоров'я дітей, що передбачає пролонговану декретну відпустку батькам дітей з інвалідністю та додаткову 12-тижневу неоплачувану відпустку для працюючих батьків [4].

Існує необхідність і у більш ефективній і упорядкованій системі навчання самої сім'ї, яка виховує дитину-інваліда для того, щоб вона стала помічницею у реабілітації та подальшій інтеграції інваліда у суспільство. Безумовно, як жінки, так і чоловіки, що мають на вихованні таку дитину, повинні отримувати якісну допомогу від держави. Потрібні враховуватися всі потреби та інтереси таких батьків задля можливості виховання ними

дитини з інвалідністю, надаватися виплати на дитину, пільги, можливість працювати, а також мати захист від гендерного, фізичного і сексуального насильства.

Список використаних джерел

1. Гарантії одиноких батьків та матерів у трудовому праві. Газета «Закон і Бізнес» / - URL: Режим доступу: <https://zib.com.ua/ua/print/79137-garantii-odinokih-batkiv-ta-materiv-u-trudovomu-pravi.html>
2. Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям з інвалідністю: веб-сайт департаменту соціального захисту населення Сумської міської ради / - URL: Режим доступу: <https://dszn.smr.gov.ua/derzhavna-sotsialna-dopomoga-invalidam-z->
3. Категорії працівників, які мають дітей \ Журнал Кадровик.UA Спецвипуск № 03 / 2019, липень / - URL: Режим доступу: <https://e.sv.kadrovik.ua/kadrovikua-specvipusk-2019-3/rozdil-1-katehoriyi-pratsivnykiv-yaki-mayut-ditey>
4. Трудова діяльність батьків особливих дітей – як допомогти їм реалізувати свої трудові права? Програма для молодих дослідників у галузі публічної політики. К., 2021 р., 43 с.

Галина Олійник

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний
педагогічний університет ім. В. Гнатюка

Ольга Главацька

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільський національний
педагогічний університет ім. В. Гнатюка
м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

В статті обґрунтовано сутність поняття «соціальна адаптація». Висвітлено процес, мету та основні завдання соціальної адаптації дітей з особливими потребами. Виділено два типи соціальної адаптації, а саме: активна соціальна адаптація та пасивна соціальна адаптація. Подано особливості соціальної адаптації дітей з особливими потребами.

Ключові слова: соціальна адаптація, соціалізація, діти з особливими потребами, типи соціальної адаптації, особливості соціальної адаптації.

Однією з важливих задач сучасної освіти є організація адаптованого соціального середовища спрямованого на надання дітям з особливими потребами допомоги в процесі соціальної адаптації, освоєнні норм і цінностей суспільного буття, пристосування до реалій сучасного життя.

Створення оптимальних умов для життєдіяльності, відновлення втрачених контактів з навколишнім світом, успішного лікування і подальшої корекції, психолого-педагогічної реабілітації, соціально-трудової адаптації та інтеграції дітей з особливими потребами в суспільство належить сьогодні до першочергових державних завдань.

В Україні тільки починає створюватися система соціальної адаптації і реабілітації дітей з особливими потребами. Залишається невирішеним цілий комплекс соціальних, медичних, культурологічних і психолого-педагогічних проблем, у тому числі і проблеми соціальної адаптації.

Науковий аналіз проблеми соціальної адаптації дітей з особливими потребами пов'язується з дослідженням таких її складових частин, як процес індивідуальної адаптації, роль різноманітних соціальних інститутів у роботі з дитячим контингентом та ін. Необхідно визнати, що дослідження соціальної адаптації дітей з особливими потребами не знайшло широкого відображення в науковій літературі. Суть процесу соціальної адаптації досліджували А. Арнольдов, Л. Буєва, Л. Коган, Т. Кисельова, Ю. Красильников та ін. Загальні проблеми інвалідності, психологічні особливості людей з особливими потребами розкриті в роботах А. Асмолова, Л. Виготського, Т. Добровольської, А. Лурія.

Останнім часом науковці все частіше звертають увагу на проблеми навчання і виховання дітей з особливими потребами (Н. Білопольська, Г. Бертинь, В. Лоніна, А. Магдер). Дослідження основних проблем сімей дітей з інвалідністю представлені в роботах М. Семаго і М. Школьнікової. Роботи Л. Єгорової, А. Маллера, І. Павлової, Т. Розанової, В. Феоктістова, В. Чуйкова присвячені участі сім'ї в сімейно-побутовій адаптації дітей з особливими потребами.

Мета статті полягає у розкритті соціальної адаптації як складової процесу соціалізації дітей з особливими потребами.

Соціальна адаптація відбувається протягом усього життя людини. Сучасне розуміння соціальної адаптації трактують як процес або результат процесу, що передбачає гармонійне, з погляду індивідуальних прагнень людини, задоволення її потреб, створення умов для її здорового щасливого життя в суспільстві, тобто соціальна адаптація розуміється як процес переходу з одного стану в інший та як результат цього процесу. Соціальна

адаптація – специфічна форма соціальної активності, пов'язана зі входженням та приведенням об'єкта та суб'єкта особливості особистості у відповідність до нових соціальних умов [4].

Соціальна адаптація – процес і результат активного пристосування індивіда, групи до умов соціального середовища, до суспільних умов життя, що змінюються або що вже змінилися [1, с. 43].

За допомогою соціальної адаптації перш за все реалізуються потреби людини в праці, в творчості і спілкуванні. У міру становлення виду «людина розумна», адаптивна діяльність стає спеціалізованою, виділяється в різновиди науково-практичної і духовно-практичної діяльності людини [4, с. 51].

Для розуміння суті соціальної адаптації дитини з особливими потребами важливим є співвідношення понять адаптації і соціалізації. У науковій літературі висловлюється думка, що соціальну адаптацію варто розуміти як інструмент соціалізації.

Входження дитини з особливими потребами в конкретне соціальне середовище, засвоєння норм цього середовища і співставлення їх з нормами, установками, поглядами усього суспільства – це істотний момент її розвитку як особистості. Адаптацію і соціалізацію слід розглядати як єдиний процес взаємодії дитини з особливими потребами і суспільства. Умови життя, які змінюються, вимагають не стільки пристосування до них, скільки розвитку особистості, збагачення індивідуальності через все розмаїття соціального середовища. Соціальна адаптація дитини з особливими потребами припускає не підпорядкування обставинам, а життєву стійкість у прагненні досягти цілей, реалізації своєї індивідуальності. Саме здатність дитини з особливими потребами до зміни складає резерв можливостей її розвитку, що забезпечується активністю в будь-яких обставинах.

Процес соціальної адаптації дітей з особливими потребами – планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість дитини з метою формування відповідних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, які забезпечують необхідні умови для їх розвитку, підготовки до суспільного життя і трудової діяльності. Спеціально організована система соціальної адаптації дітей з особливими потребами є одним із визначальних факторів їх розвитку. Мета соціальної адаптації – основа системи виховання дітей з особливими потребами. Вона має суспільний характер (соціальне замовлення), відзначається універсальністю і чіткою конкретизованістю. За своїми цілями і завданнями соціальна адаптація дітей з особливими потребами співпадає з загальними принципами соціальної педагогіки. Загальні завдання соціальної адаптації поєднуються із спеціальними, зумовленими характером обмеження. Основне з них –

налагодження взаємоефективного співіснування дитини з особливими потребами і соціуму, який її оточує [5, с.15].

Зміст соціальної адаптації дітей з особливими потребами охоплює комплекс ідей, думок, факторів, основних напрямів адаптаційного впливу. Він характеризується національними особливостями. До змісту соціальної адаптації входять пристосування до навколишніх суспільних умов, виявлення, розвиток та реалізація власних можливостей [2, с. 137].

Виділяють два типи соціальної адаптації:

а) активна соціальна адаптація, коли суб'єкт прагне впливати на середовище з метою його зміни (наприклад, зміни цінностей, форм взаємодії і діяльності, які він повинен освоїти);

б) пасивна соціальна адаптація, коли суб'єкт не прагне до такого впливу і змін.

Особливостями соціальної адаптації дітей з особливими потребами є:

1) багатофакторність процесу соціальної адаптації, який здійснюється у сім'ї, навчальному закладі, позашкільних закладах, під впливом літератури, мистецтва, радіо, телебачення, кіно, театру і ін.;

2) тривалість процесу соціальної адаптації, що починається від народження і продовжується протягом життя;

3) ступінчатий, поетапний характер процесу соціальної адаптації;

4) концентризм у змісті виховної роботи;

5) двосторонність і активність процесу;

6) значна роль педагога у роботі з індивідом чи колективом;

7) малопомітність результатів для зовнішнього сприймання;

8) діяльність, спрямована у майбутнє [3, с. 23].

Висновок. Таким чином, соціальна адаптація – процес і результат активного пристосування індивіда, групи до умов соціального середовища, до суспільних умов життя, що змінюються або що вже змінилися. Соціальна адаптивність як одна із загальних властивостей людини, виявляється в діяльності, що полягає у перетворенні власного духовного світу і способів взаємодії людини з природою і суспільством відповідно до умов життєдіяльності, які змінилися.

Отже, соціальна адаптація дитини з особливими потребами пов'язується з розвитком у неї здатності реально сприймати і змінювати обставини, вдосконалюючи навколишній світ. З цього випливає педагогічний аспект соціальної адаптації дитини з особливими потребами, який полягає в тому, що мета кожного вихователя, вчителя, батька, суспільства в цілому – сприяти як найкращому для кожної такої дитини поєднанню процесів її соціалізації, виховання і саморозвитку. Таким чином, соціальна адаптація дітей з особливими потребами ґрунтується на їх взаємодії з соціальним середовищем.

Список використаних джерел

1. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка. навчальний посібник : Київ, 2005. 560 с.
2. Практика соціальної роботи / під ред. Кристофера Ханвея і Террі Філпота. Амстердам. Київ, 1996. 348 с.
3. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посібник. / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. Київ, 2000. 372 с.
4. Холодїй О.М. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі: навчально-методичний посібник. Черкаси, 2014. 125 с.
5. Ярмаченко М.Д. Свідомість у навчанні глухих учнів. К.: Вища школа. 1986. 192 с.

Петришин Людмила

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

У публікації розкрито актуальне питання реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями як соціальну проблему; конкретизовано науково теоретичні дослідження науковців та технології роботи з різними категоріями населення, серед них значне місце займає соціальна робота з людьми з функціональними обмеженнями, зокрема технології реабілітації дітей з інвалідністю; означено особливості діяльності реабілітаційних центрів.

Ключові слова: діти з обмеженими функціональними можливостями, соціальна реабілітація, реабілітаційні центри, соціальна робота.

Однією з найгостріших соціальних проблем сучасного українського суспільства є стан здоров'я населення, в тому числі дитячого. Адже відомо, що здорові діти – це фундамент майбутнього країни. Сьогодні через військову агресію, спад виробництва, зростання безробіття, зниження сукупного доходу сім'ї, зменшення доступності безкоштовних медичних послуг, погіршення екологічних умов в Україні спостерігається зниження демографічних показників, підвищення рівня захворюваності

дітей, зростання дитячої інвалідності. Несприятлива соціально-економічна ситуація, кризові явища у сфері економіки і фінансів зумовлюють необхідність посилення соціального захисту дітей з обмеженими функціональними можливостями. Загалом, означена проблема в нашій країні набула загальнодержавного значення, стала предметом стурбованості широких кіл громадськості, органів державного управління та місцевого самоврядування, оскільки протягом останнього десятиліття збільшується кількість дітей з інвалідністю, в чому криється джерело небезпеки для майбутнього всієї нації.

Сімей, що виховують дітей з функціональними обмеженнями, стає все більше й, відповідно, усе більше зусиль і ресурсів соціальних служб доводиться спрямовувати їм на допомогу. Міжнародна і вітчизняна практика соціальної роботи свідчить, що на зміну ізольованому інтернатному вихованню дітей з обмеженими можливостями повинно прийти інтегроване навчання та виховання.

Реабілітаційні заходи мають розширюватися за рахунок розвитку сфери соціальної реабілітації, яка повинна починатися досить рано, щоб у сім'ї такі діти могли максимально розвинути свої природні здібності для своєчасної та найбільш повної подальшої інтеграції у суспільство. Тому сьогодні все необхіднішим стає запровадження нових, прогресивних підходів для організації та проведення найбільш оптимальної і ефективної ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю. З огляду на це, у нашій країні ведеться інтенсивне вивчення особливостей психічного розвитку дітей з обмеженими можливостями, здійснюються пошуки ефективних організаційних форм їхнього виховання і навчання, розробляються реабілітаційні технології з використанням інноваційних методів та засобів реабілітації.

Одним із найефективніших засобів, використання якого є доцільним у роботі з дітьми з інвалідністю, виступає мистецтво, а точніше лікування за його допомогою – арттерапія. Адже через свої фізичні та психічні особливості такі діти часто обмежені у соціальних контактах, соціально дезадаптовані, а розвиток їхнього творчого потенціалу, формування нових умінь та навичок у процесі занять різними видами мистецтва дають їм змогу більш активно і самостійно брати участь у житті суспільства, розширюють діапазон їхнього соціального та професійного вибору.

Таким чином, процес соціальної реабілітації дітей з інвалідністю та використання засобів мистецтва у реабілітаційній роботі стали предметом дослідження фахівців багатьох галузей наукового знання. Психологи, філософи, соціологи, педагоги, спеціалісти з соціальної роботи та соціальної педагогіки у своїх працях розкривають різні аспекти цього

процесу, досліджують механізми, етапи, стадії, фактори соціальної реабілітації.

Основоположними у вивченні даного питання є роботи професора А.Капської [4], в яких на основі аналізу різних напрямів соціальної роботи в Україні пропонуються теоретичні засади та технології роботи з різними категоріями населення, серед них значне місце займає соціальна робота з людьми з функціональними обмеженнями, зокрема технології реабілітації дітей з інвалідністю. Представляють інтерес дослідження В Шахрая, О. Карпенко та І. Пінчук, які розкривають поняття, причини, види та моделі дитячої інвалідності, принципи і закономірності соціальної реабілітації розумово 6 відсталих дітей [5; 6; 7]. Психолого-педагогічні особливості таких дітей описані в працях С. Харченко, Н. Краснової, Л. Харченко [8]. С. Толстоухова, І. Пінчук розкривають зміст реабілітації дітей із функціональними обмеженнями, виділяючи цілі, завдання, етапи реабілітаційного процесу [5]. І. Зверева, І. Іванова розглядають складності процесу соціалізації та інтеграції дітей з обмеженими можливостями у суспільство [1; 2; 3]. Борщевська Л., Зіброва А., Іванова І. у своїх дослідженнях пропонують методики соціально-реабілітаційної роботи з сім'ями, в яких виховуються діти з особливими потребами [1; 3]. Ф. Мустаєва значну увагу у своїх дослідженнях приділяє питанням реабілітації, зокрема виділяючи важливість психологічної, педагогічної, соціально-побутової, трудової реабілітації дітей з функціональними обмеженнями.

У нашій країні вже існує ряд нормативно-правових актів з питань соціального захисту дітей з функціональними обмеженнями, згідно з якими цим дітям гарантуються необхідні умови для ведення повноцінного способу життя. Їм надається право на дошкільне виховання, здобуття освіти, переважне право вступу до вищих навчальних закладів. Обдаровані діти з інвалідністю мають можливість безкоштовного навчання музики, образотворчого, художньо-прикладного та інших видів мистецтва.

Раннє включення у систему соціальної реабілітації дає їм можливість опанувати специфічними для дитинства видами продуктивної діяльності, набути комунікативних навичок, розкрити власний творчий потенціал. З цією метою держава всебічно сприяє створенню та розвитку реабілітаційних закладів для дітей з обмеженими можливостями. Робота таких закладів базується на розробці та впровадженні індивідуальних програм комплексної соціально-побутової, медико-фізіологічної, медико-психологічної, психолого-педагогічної, соціально-трудової реабілітації.

Серед особливостей діяльності реабілітаційних центрів для дітей з інвалідністю слід зазначити наявність міждисциплінарної команди

спеціалістів, залучення батьків до реабілітаційних заходів, наявність певної матеріальної бази та технічного забезпечення, комплексний підхід до надання реабілітаційних послуг та їх спрямованість на всебічний розвиток їх здібностей.

Аналіз наукових праць з досліджуваної проблеми та вивчення передового досвіду роботи закладів ранньої соціальної реабілітації для дітей з інвалідністю показали, що останнім часом у цьому напрямку проводиться значна робота, спрямована на вивчення психічних і фізичних особливостей таких дітей, розробку та впровадження інноваційних технологій роботи з ними, вдосконалення системи реабілітаційних заходів. Та, не дивлячись на це, до сьогодні проблема соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями залишається відкритою і потребує більш ретельної уваги з боку дослідників та фахівців, що працюють у різних соціальних структурах.

Список використаних джерел

7. Борщевська Л., Зіброва А., Іванова І. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами. К.: А.Л.Д., 1999. 246 с.

8. Зверєва І. Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції. I ч. К. : А.Л.Д., 1995. 172 с.

9. Іванова І. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів К. : ДЦССМ, 2000. 218 с

10. Капська А. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: навчально-методичний посібник К. : ДЦССМ, 2001. 184 с.

11. Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієздатністю / За ред. С. Толстоухової, І. Пінчук. К.: ДЦССМ, 2000. 346 с.

12. Ткачова В. Про деякі проблеми родин, що виховують дітей з відхиленнями в розвитку. *Дефектологія*. 1998. № 1. С. 18-24.

13. Шахрай В. Технології соціальної роботи: навчальний посібник. К.: науковий світ, 2006. 564 с.

14. Харченко С., Краснова Н., Харченко Л. Соціально-педагогічні технології: навчально-методичний посібник. Луганськ.: Альма-матер, 2005. 552 с.

Світлана Хлєбїк
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Нїжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м Ніжин

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

В матеріалах статті висвітлено теоретичні і практичні аспекти проблема розвитку емоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами. Обґрунтовано необхідність розвитку емоційного інтелекту як основи розвитку емоційно – чуттєвої сфери даної категорії дітей. Визначено роль емпатії як ключової компетенції емоційного розвитку вихованця з особливими освітніми потребами у позашкільній діяльності. Представлено сучасні підходи до вирішення проблеми розвитку емоційного інтелекту дитини з ООП у інклюзивному середовищі закладу позашкільної освіти.

***Ключові слова:** емоційний інтелект, емоційна компетентність, емпатія, дитина з особливими освітніми потребами, інклюзивне середовище закладу позашкільної освіти*

Бурхливий темп соціальних змін сьогодення поставив перед суспільством актуальне і проблемне питання соціально-емоційного розвитку дітей та молоді, що полягає у поступовому опануванні ними соціокультурних досягнень суспільства, у формуванні здатності усвідомлювати себе, суспільне довкілля і взаємодіяти з його соціальними об'єктами. Для успішної соціальної зорієнтованості, людина має адекватно передавати емоційну забарвленість інформації та належним чином управляти власним емоційним життям. Емоційна компетентність життєво необхідна для ефективної та успішної соціальної взаємодії [3].

Проте, аналіз досліджень з цієї тематики, висвітлює наступну небажану тенденцію: поступово збільшується кількість дітей, що входять до так званої «групи ризику». Це діти, які проявляють тривожність, агресивність, ворожість (демонстративність) у поведінці; їм притаманна гіперактивність, відставання в розвитку і різні форми дитячої нервовості (невропатія, неврози, страхи). Тобто мають ті чи інші недоліки у формуванні емоційної сфери [1]. Вказані проблеми найчастіше зустрічаються у дітей, з психофізичними особливостями у розвитку, яких відносять до дітей з особливими освітніми потребами (ООП) [2]. Тому, проблема розвитку емоційної сфери цієї категорії дітей у позашкільній

діяльності є актуальною як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Наукову основу дослідження становлять: фундаментальні наукові положення про емоції, як особистісне утворення (І. Бех, В. Вілюнас, Б. Додонов, П. Симонов), особливості емоційного розвитку в онтогенезі (І. Бех, Л. Божович, О. Запорожець, О. Кононко, А. Кошелєва); формування емоційної культури дитини (П. Єлисеєва, Л. Кондрашова, Л. Соколова, Л. Стрелкова).

Проблему емоційного розвитку дитини у різні часи досліджувала низка психологів та педагогів, таких як: Л. С. Виготський, Л. С. Зінківський, О. В. Запорожець, Л. І. Неверович, В. Т. Кудрявцев, Л. П. Стрелкова та ін.

Підсумовуючи результати останніх досліджень, можемо надати наступне визначення *емоційного інтелекту*. Це здатність ефективно розбиратися в емоційній сфері людського життя: розуміти емоції і емоційне підґрунтя відносин, використовувати свої емоції для вирішення завдань, пов'язаних з відносинами та мотивацією [5].

Цілісне уявлення про об'єкти, можна отримати за умови їх сприймання декількома органами чуття, за допомогою різних сенсорних систем (зір, слух, дотик, кінестетична чутливість); проводити їх аналіз усередині кожної сенсорної системи можливо тільки за умови спроможності співвідносити характерні ознаки об'єкта, ухвалювати рішення - на основі комплексної обробки отриманих даних.

Звідси, неважко передбачити, що відбувається із сприйняттям будь-якої інформації, у тому числі й емоційно-чуттєвої, у випадку коли один, або навіть декілька органів чуття працюють з вадами, або й зовсім не працюють. Сюди додамо «базову» емоційну нестабільність вказаної групи дітей, котра ще більш ускладнює процес соціалізації дитини з ООП.

Якщо ж розглядати дітей з недорозвиненням мовлення, за відсутності змоги чітко висловити свої почуття вербальним способом, на перше місце постає мова «невербальна». І саме здатність розуміти цю мову - одна із навичок розвинутого емоційного інтелекту.

Таким чином, проблема розвитку емоційного інтелекту дітей з особливими освітніми потребами - гостріша, та її розв'язання повинно передувати вирішенню того ж проблемного питання, по відношенню до дітей із загальним розвитком.

Зазначимо, робота з розвитку емоційного інтелекту дітей з ООП повинна проводитись за умови обов'язкового урахування вищеозначених обставин.

Емоції виконують ще одну важливу функцію - забезпечення соціальної підтримки. Перебуваючи під впливом стресової ситуації, дитина відчуває потребу поділитись своїм травматичним досвідом,

отримати соціальну підтримку та поради з приводу предмета своїх емоційних переживань,

Враховуючи, що носій тієї чи іншої психофізичної вади, перманентно існує у стані стресу, робота з розвитку емоційного інтелекту набуває ще більшої значущості.

Поряд з «особливими освітніми потребами» дітей, які мають вади розвитку, вирізняються і проблеми із засвоєнням соціальних норм. Отже, метою роботи з розвитку емоційного інтелекту вихованці закладу позашкільної освіти цієї категорії має бути: спроможність дитини гальмувати небажані або неадекватні прояви, дотримуватись правил соціальної поведінки; здатність до співпереживання, вміння усвідомлювати та відкрито виражати власні почуття, встановлювати зв'язки між емоційним станом і причиною, що його викликала, мати навички співробітництва, роботи в команді, з повагою і розумінням ставитись до особливостей різних (за віком, соціальним статусом) людей

Робота з розвитку емоційного інтелекту в закладі позашкільної освіти - це перш за все, поступове збагачення «емоційного словника» дитини, виховання *емпатії*, формування емоційної культури дитини дошкільного віку. Нагадаємо, що *емпатія* (від грец. *εμ* - у присутності, *πάθος* - почуття, пристрасть) - пасивно-споглядалне розуміння ставлень, почуттів, психічних станів іншої особи без активного втручання з метою надати дійову допомогу на відміну від симпатії, для якої характерне почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось [6, 116].

Процес емпатії є в основному інтелектуальним за своїм змістом. Саме тому ми розглядаємо означену проблему стосовно тих категорій дітей з особливими освітніми потребами, які мають збережений інтелект. Інша ж категорія дітей має отримувати психолого-педагогічний супровід за спеціальними програмами. Це викликано, перш за все тим, що головним завданням розвивальної роботи з цією категорією дітей є прищеплення соціально-побутових навичок. Розвиток *емпатії*, як ключової компетенції емоційного розвитку, в цьому випадку, нажаль, постає як надзвичайно складне завдання.

Успішність розвитку емоційного інтелекту дитини з ООП у інклюзивному середовищі закладу позашкільної освіти передбачає дотримання наступних організаційно-педагогічних умов: введення в зміст навчання додаткових завдань з розвитку емоційного інтелекту. Вони допоможуть відслідковувати розвиток емоцій, допоможуть навчити дитину висловлювати свої емоції. Практичні завдання будуть цікаві як дітям, так і дорослим тому можливо залучати до гри батьків або осіб, що її супроводжують. Досить просто використати емоції людини в картинках для дітей, роздрукувати їх. Потім можна пограти з дитиною в театр чи

магазин та спробувати зобразити емоцію на зображенні, використовувати різні головоломки і радість головоломка в тому числі. Завдання по допоможуть зміцнити особистість і будуть сприяти профілактиці проблем у розвитку, депресій, проявів жорстокості та інших негативних явищ. Вони дадуть здійснювати адекватну просвітницьку роботу з батьками дитини, котра має певне порушення, та з батьками дітей, які нормально розвиваються; забезпечити активну участь такої дитини у всіх видах діяльності, спілкування із однолітками, активної мовленнєвої практики, стимулювання учасників виховного процесу до сприймання і вживання різних форм мовлення в змінних умовах спілкування.

Педагогічна технологія «Лялька як персона» є однією із технологій розвитку емоційного інтелекту. Ця технологія дозволяє дітям з ООП ототожнювати, співпереживати, знаходити творчі рішення, щоб втішити ляльку, а також забезпечує можливість вирішення конфліктів у середовищі однолітків, розвиваючи емоційну компетентність дитини. Як інноваційний педагогічний підхід, названа технологія дає змогу в комфортний і незагрозливий спосіб долати ізольованість в колективі дитини з ООП, підтримувати тих, хто потерпає від неї; дає змогу кожній дитині відчувати себе частиною спільноти однодумців.

Емоційна адаптація дітей із особливостями психофізичного розвитку є одним із найважливіших завдань для країни. Емоційний інтелект це один із найважливіших компонентів емоційної адаптації дитини з особливими освітніми потребами у соціальному середовищі. Важливим напрямком подальших наукових досліджень є підготовка педагогів позашкільля до оволодіння спеціальними знаннями, уміннями і навичками, для емоційного розвитку вихованців з ООП, що дадуть можливість створити ефективні умови їх успішної соціалізації

Список використаних джерел

- 1.Шпеник С. Діти групи ризику як об'єкт соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 21. С. 212-214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_74 (дата звернення 09.11.2022).
- 2.Компанець Н. М. Моделювання індивідуальної програми розвитку дошкільника з особливими освітніми потребами. Київ, 2018. 56 с.
- 3.Изард Кэррол Э. Психология Эмоций. Санкт Петербург: Питер, 2007. 464 с.
- 4.Гоулман Д. Емоційний інтелект. Пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків: Віват, 2018. 512 с.
- 5.Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь, 1997. 376 с. URL: <https://hum.edu-lib.com/szbrannoe/goncharenko-s-u-ukrayinskiy-pedagogichniy-slovník-onlayn>

Оксана Шукатка

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання та спорту
Львівський національний університет імені Івана Франка

Ольга Коржан

студентка IV курсу факультету педагогічної освіти
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті актуалізовано питання фізичного виховання в інклюзивному середовищі.

Ключові слова: інклюзивна освіта, педагог, інноваційні технології, фізичне виховання.

Інклюзивна освіта є сучасною інноваційною тенденцією, що широко обговорюється в наукових колах, педагогічною та громадською спільнотами. Незважаючи на зростаючий науковий інтерес до інклюзивної освіти у світі, в Україні тільки розпочато державний експеримент з навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітньому просторі.

Інклюзивне спільне навчання не тільки допомагає людям з обмеженими можливостями здоров'я адаптуватися до життя, але і дозволяє здоровим людям розвинути толерантність і відповідальність.

Урок фізичної культури вирішує цілий ряд різних завдань (освітні, оздоровчі, виховні, розвиваючі), що в свою чергу позначається на методиці проведення уроків. Вчитель фізичної культури може спиратися на додаткові корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні послуги у навчанні дітей з особливими освітніми потребами.

В інклюзивній освіті фізичне виховання і фізична культура можуть стати значно більшою проблемою в порівнянні з іншими шкільними предметами. Потрібні значні зміни програми, організація та змісту уроку відповідно до інтересів і можливостей всіх дітей, що навчаються в одному класі. Однак завдання фізичного виховання дітей з обмеженими можливостями не можуть і не повинні звестися тільки до рекреації, а здорових дітей – до розвитку толерантності. У будь-якому випадку даний вид освіти в сучасному суспільстві все сильніше закріплює свої позиції, підвищуючи не тільки інтелектуальність суспільства, а й збільшуючи при цьому рівень гуманності людства [1].

Задля забезпечення гарної фізичної форми та профілактики різних інфекційних захворювання, невід'ємним у житті дитини має бути рухова активність. В залежності від особливостей дітей та результатів діагностики

вихідних показників рухових можливостей дитини уроки фізичної культури спрямовані на покращення опорно-рухового апарату, розвиток основних фізичних якостей, соціалізацію та емоційну адаптацію, підвищення функціональних здатностей організму, збереження та використання рухових можливостей, які залишилися, та формування необхідних знань для використання у майбутньому.

Передбачається, що дітям з особливостями розвитку сьогодні не обов'язково навчатися в спеціальних установах: в звичайній загальноосвітній школі вони не тільки можуть отримати більш якісну освіту, а й успішно адаптуватися до життя, реалізувати потребу в емоційному і фізичному розвитку. На жаль, практика показує, що питання про організацію процесу розвитку і навчання «особливих» дітей в масовій школі до сих пір залишається відкритим. Пов'язано це не тільки зі специфікою методики, а й з невідповідністю кадрів, які формують інклюзивну освітню середу, надають корекційну і психологічну підтримку учням з особливими освітніми потребами. Фахівцю з фізичної культури і спорту в реалізації інклюзивної підходу в освіті відведена одна з провідних ролей, оскільки заняття фізичною культурою, на наш погляд, відіграють пріоритетну роль у соціальній адаптації інвалідів, стимулюючи їх до встановлення контактів з навколишнім світом [1].

При підготовці до уроків фізичної культури, для дітей з особливими освітніми потребами слід приготувати картки-завдання. При підготовці спортивних змагань для них комбінувати варіанти завдань, які вони відпрацьовуватимуть в рамках занять з позаурочної діяльності.

Способи організації дітей на занятті – фронтальний, потоковий, індивідуальний. Необхідно використовувати різноманітні засоби, для запобігання втоми [1]:

- чергування рухової і практичної діяльності;
- виконання спортивних завдань і вправ невеликими дозами;
- використання цікавого і барвистого дидактичного матеріалу і засобів наочності для активізації учнів;
- фізичні вправи;
- коригуючі вправи;
- корекційні рухливі ігри, елементи спортивних ігор;
- матеріально-технічні засоби адаптивної фізичної культури;
- спортивні тренажери, спортивний інвентар;
- нетрадиційне обладнання.

Процес фізичного виховання і навчання, не залежно від ступеня втрати здоров'я повинен будуватися на основі осмисленого виконання вправи учнями, можливостями проаналізувати, здійснювати регуляцію темпу, ритму, координації рухів та інших характеристик. Ключовим

моментом має стати формування вміння контролю і самоконтролю в процесі виконання фізичних вправ [3].

Фізичне виховання в інклюзивних групах залишається сегрегативним, не зважаючи на світові тенденції активного поширення інклюзивної освіти. Фахівцями поряд з відзначенням позитивних економічного, гуманістичного і навчального компонентів висловлюються застереження про складність (часом і неможливість) здійснення інклюзивного фізичного виховання дітей, функціональні можливості яких дуже різняться.

Отже, багато фахівців сумніваються щодо успіху інклюзивного навчання, адже відмінності дітей особливо проявляються в рухових діях, під час уроків фізичної культури. Постає гостра потреба розробити спеціальні програми професійної та психологічної підготовки вчителів фізичної культури щодо впровадження інклюзивної освіти в процес фізичного виховання. Також потрібно розробити критерії оцінювання психологічної і професійної готовності вчителів фізичної культури до роботи в інклюзивних класах [2].

Список використаних джерел

1. Борисенко Л.Л. Фізична культура як інклюзивне середовище. *Система надання освіти дітям з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу: Зб. за матеріалами VI Всеукр. наук.-практ. конф. (12 груд. 2018 р.)*. Лисичанськ: ФОП Чернов О. Г. 2018. С. 23-26.

2. Порошенко М.А. *Інклюзивна освіта: навчальний посібник*. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.

3. Упровадження інклюзивної освіти в процесі фізичного виховання в закладах загальноосвітньої школи львівської області. URL:https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/22687/1/StudN_2019_2_09.pdf (дата звернення 10.11.2022 р.).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИЩА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА (WSL), М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
ГУМАНІТАРНО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯНА ДЛУГОША (UJD),
М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
УНІВЕРСИТЕТ HUMANITAS, М. СОСНОВЕЦЬ, ПОЛЬЩА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. А. С. МАКАРЕНКА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАРПАТСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІДПРИЄМНИЦТВА
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»»

ЗБІРНИК ТЕЗ
XI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ»
24-25 листопада 2022 р.

Зміст статей подано в авторській редакції.
За заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук

Підписано до друку 05.12.2022.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 70 г/м². Друк електрографічний.
Умов.-друк. арк. 22,44. Обл.-вид. арк. 19,98
Тираж 100 примірників. Замовлення № 05/21/3-6.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В
м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10
тел. (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р